

การเทศน์แหล่ทำนองอีสาน: กรณีศึกษา ทำนองแหล่อีสาน เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของ
วัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเมืองในจังหวัดอุบลราชธานี

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยดุริยางควิทยา

มิถุนายน 2555

การเทศน์แหล่ทำนองอีสาน: กรณีศึกษา ทำนองแหล่อีสาน เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของ
วัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเขื่องในจังหวัดอุบลราชธานี

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยคดีวิทยา

มิถุนายน 2555

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การเทศน์แหล่ทำนองอีสาน: กรณีศึกษา ทำนองแหล่อีสาน เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของ
วัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเมืองในจังหวัดอุบลราชธานี

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยดุริยางควิทยา

มิถุนายน 2555

ธนิตย์ คงกำเนิด. (2555). การเทศน์แหล่ทำนองอีสาน: กรณีศึกษา ทำนองแหล่อีสาน เรื่อง

เวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของวัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเขื่องใน

จังหวัด อุบลราชธานี. ปรินฤณานิพนธ์ ศป.ม. (มานุษยวิทยาคิวทยา). กรุงเทพฯ:

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม: ดร.วีระ พันธุ์เสื่อ,

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุจิ ศรีสมบัติ.

การศึกษาวิจัย การเทศน์แหล่มหาชาติชาดกเป็นทำนองอีสาน ในครั้งนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาทำนองการแหล่ที่ยังคงมีอยู่ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ซึ่งเป็นการเทศน์แหล่ที่มีการถ่ายทอดด้วยปากเปล่าตามแบบวิธีดั้งเดิมของชาวบ้าน โดยใช้ข้อมูลภาคสนามและข้อมูลจากเอกสาร ตำรา หนังสือทางวิชาการและหนังสือต่างๆเป็นข้อสนับสนุน ซึ่งแยกออกเป็น 2 ส่วนคือ การศึกษาประวัติ ความเป็นมาของการเทศน์แหล่มหาชาติเป็นทำนองอีสานและวิธีการเทศน์แหล่ตลอดจนทำนองที่ใช้ในการเทศน์แหล่ ในเรื่องพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของวัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ผลการศึกษาวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาของการเทศน์แหล่มหาชาติ มีการสืบทอดการเทศน์แหล่มหาชาติมาช้านาน โดยการถ่ายทอดรุ่นสู่รุ่นด้วยวิธีการ ปากต่อปาก ไม่มีการจดบันทึก การเทศน์มหาชาตินี้ จะกระทำกันในช่วงวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๓ ถึงวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๔ หรือที่เรียกว่าบุญพระเวสส์หรืองานบุญพะแหวด ของชาวอีสาน ซึ่งจะมีพิธีกรรมต่างๆตามประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา เช่น การเชิญพระอุปคุต การเชิญพระเวสสันดรเข้าเมืองเป็นต้น การเทศน์แหล่นั้นจะใช้ทำนองประจำกัณฑ์ของแต่ละกัณฑ์ที่ไม่เหมือนกัน แต่ละกัณฑ์จะมีเรื่องราวที่มีทำนองในการแหล่แตกต่างกันไป ซึ่งการเทศน์แหล่นั้น มีความไพเราะและเป็นภาษาที่เข้าใจง่าย แฝงไปด้วยคติธรรมต่างๆในพระพุทธศาสนา โดยมีพระครูสุนทรสุตกิจ เป็นผู้สืบทอด และเป็นผู้ถ่ายทอดในเวลาเดียวกัน มีการรวบรวมและเรียบเรียงทำนองในการเทศน์แหล่ที่ แตกต่างจาก สำนักอื่นๆในภาคอีสาน ถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะในการเทศน์ของวัดและของจังหวัดอุบลราชธานี

2. วิธีการเทศน์แหล่และทำนองเทศน์แหล่มหาชาติเป็นทำนองอีสาน จะเป็นการเทศน์แหล่ โดยเริ่มจากการสวดพระบาลีขึ้นต้น พระคาถาประจำกัณฑ์ ต่อจากนั้นจะเป็นการร่ายยาวบทเกริ่นนำ แล้วต่อด้วยการเทศน์แหล่เป็นทำนองอีสาน ซึ่งเป็นคำประพันธ์ที่แปลจากพระคาถาบาลีประจำกัณฑ์ โดยใช้ตัวอักษรธรรมในการเขียน มีการเอื้อนและแบ่งวรรคตอนของคำในการเทศน์แหล่ ทำนองที่ใช้ในการเทศน์แหล่ จะเป็นทำนองสั้นๆ ที่ไม่มีความยาวมากนัก เวล่านำมาเทศน์แหล่จะเป็นการเทศน์ซ้ำทำนองเดิมจบจบบท แต่จะไม่ตรงกับทำนองที่ใช้อิงกับทำนองแคนมากนัก ขึ้นอยู่กับไหวพริบและปฏิภาณของผู้เทศน์ ในแต่ละทำนองจะใช้การแบ่งหรือเรียกชื่อทำนองนั้นจาก การขึ้น ลงของเสียง การนำทำนองแคนมาประยุกต์ใช้ และการแบ่งจากเนื้อหาของเรื่องราวต่อนั้นๆว่าตรงกับทำนองลักษณะใด

ESARN PREACHMENT: CASE STUDY ON THE PREACHMENT OF THE MATSEE CHAPTER
IN VESSANTARA OF
WATTHOONGSRIWILAI,BAANSEETHAUN,KHUENGNAL,UBONRATCHATHANI

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Master of Fine Arts in Ethnomusicology
at Srinakharinwirot University

June 2012

Tanit Kongkumnerd. (2012). *Esarn preachmet: Case Study on the preachment of the Matsee chapter in vessantara of watthoongsriwilai, Baanseethaun, Khuengnai, ubonratchathani*. Master thesis, M.F.A. (Ethnomusicology). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Dr. Weera Phansuea, Assist. Prof. Dr. Rujee Sisombat.

The purpose of this study was to investigate the melody of Preachment identity transferred by oral the ancestor, using a traditional way of North-eastern people. The data were analyzed by reviewing text books and documents, and using the data from field work, which were classified into two parts, i.e. the history of Preachment he results showed that: in North-eastern style and the method of preachment the melody of Matsee chapter in vessantara of wat thoongsriwilai Bannseethaun, Khuengnai, ubonratchathani. The results showed that:

1. The history of The inheritance of preachment has been performed for a long time from generation to generation with oral Thout recording. Preachment was performed from full moon day of the third month to full moon day of the fourth month or called Boonpravess festival of the northeastern people, of which various ceremonies has been held according to traditions such as a buddha and vessantara in city. Each chapter has different contents and melodies using a simple language and Buddhist doctrine inherited from Phra Kru Sunthonsuttakit. The collection and arrangement of a sermon are different from those of other parts in North-east region of Thailand. This is the identity of a sermon performed at temples in Ubon Ratchathani province.

2. The method of sermon and preachment using North-eastern style: It starts from pali chanting, followed by the Northeastern melody of sermon, of which the prose is translated from pali by using dhamma character for writing process. There are the express and division of words in a sermon. Its melody is quite short. During giving a sermon, the preacher repeats it with the same melody until the end, but it is not precise at the melody of Kaen, depending on the intellect of the preacher. In each melody, there is the division or the name of it by the up and down of the voice, the adoption of the melody of Kaen, and the division of content of that section.

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

การเทศน์แหล่ทำนองอีสาน: กรณีศึกษา ทำนองแหล่อีสาน เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของ
วัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเขื่องในจังหวัดอุบลราชธานี

ของ

ธนิตย์ คงกำเนิด

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยามหาวิทยาลัย
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมชาย สันติวัฒนกุล)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. 2555

คณะกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

..... ประธาน

(ดร.วีระ พันธุ์เสื่อ)

..... ประธาน

(รองศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา อินทรสุวานนท์)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุจี ศรีสมบัติ)

..... กรรมการ

(ดร.วีระ พันธุ์เสื่อ)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุจี ศรีสมบัติ)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมพล งามสุทธิ)

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี เพราะได้รับความช่วยเหลือจากผู้มีพระคุณดังรายนามที่จะกล่าวถึง ซึ่งผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ที่ให้โอกาสในการเข้าศึกษาในสถานศึกษาอันทรงเกียรติของผู้วิจัย

ท่าน ดร.วิระ พันธุ์เสื่อ ประธานควบคุมปริญญาานิพนธ์ ท่านผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุจิ ศรีสมบัติ กรรมการควบคุมปริญญาานิพนธ์ ที่ได้ให้คำปรึกษา ให้กำลังใจ ให้คำแนะนำที่ดีและช่วยแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆจนวิทยานิพนธ์นี้มีความสมบูรณ์ถูกต้อง

ท่านรองศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา อินทรสุนานนท์ คณะกรรมการสอบปริญญาานิพนธ์ ท่านผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เฉลิมพล งามสุทธิ คณะกรรมการสอบปริญญาานิพนธ์ ที่ได้ให้คำปรึกษา กำลังใจ และคำแนะนำ ตลอดจนแรงผลักดันที่ทำให้ผู้วิจัยได้ประสบความสำเร็จในครั้งนี้ คณะครู อาจารย์ ภาควิชาดุริยางคศาสตร์ไทยและดุริยางคศาสตร์สากล คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้แก่ผู้วิจัยและเป็นกำลังใจที่ดีเสมอมา

สมเด็จพระวันรัต ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร พระเทพสารเวที พระอุปัชฌาย์และพระเลขานุการในสมเด็จพระสังฆราช พระสุทธิสารเมธี พระอาจารย์ พระมหาประเสริฐ ประสิทธิ์โพธิ์ พระพี่เลี้ยง ตลอดจนพระอาจารย์วัดบวรนิเวศวิหารทุกรูป ที่แนะนำและอำนวยความสะดวกในการเดินทาง ที่พัก และผู้ดูแลตลอดการทำวิจัย จนทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จด้วยดี

ประการสำคัญ ผู้วิจัยขอยกย่อง สดุดี ปราชญ์ชาวบ้านแห่งจังหวัดอุบลราชธานี พระครูสุนทรสุตกิจ ที่ได้ฟื้นฟูและสืบทอดศิลปะ ประเพณีการเทศน์แหล่ทำนองอีสาน คู่ชนรุ่นหลัง และให้ข้อมูลอันเป็นสาระสำคัญยิ่งแก่ผู้วิจัยจนบังเกิดผลเป็นวิทยานิพนธ์ขึ้นมา

สุดท้ายนี้ ด้วยพระคุณของบิดา มารดา ซึ่งได้อบรมสั่งสอน เลี้ยงดูและคอยชี้แนะแนวทางที่ถูกต้องด้วยความรักและความเมตตา ตลอดจนสนับสนุนให้ได้ศึกษาเล่าเรียน ทำให้ผู้วิจัยเกิดสติปัญญาจนประสบความสำเร็จในครั้งนี้

ธนิตย์ คงกำหนด

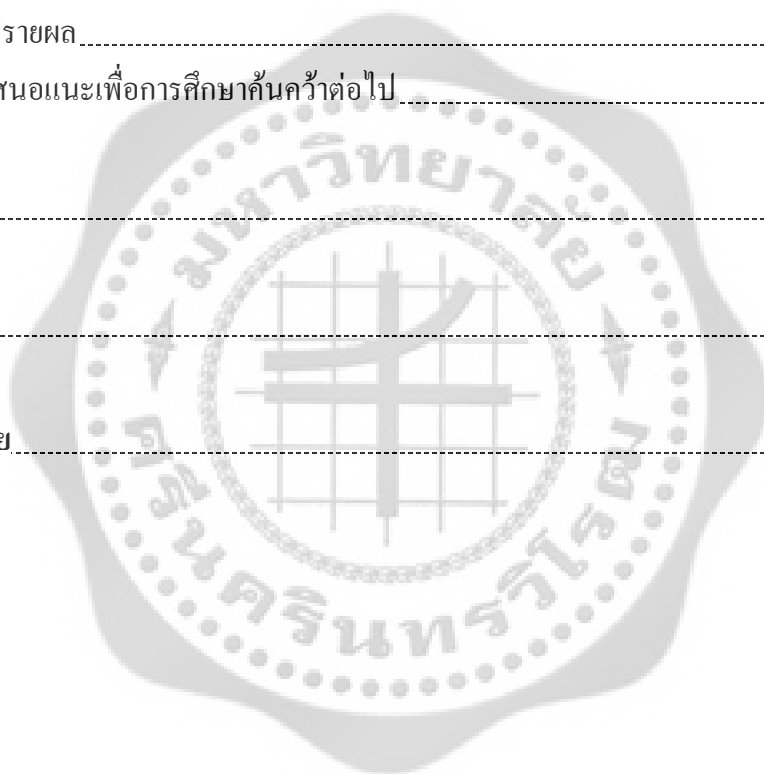

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
จุดมุ่งหมายของการศึกษา.....	5
ความสำคัญของการศึกษา.....	5
ขอบเขตของการศึกษา.....	5
คำนิยามศัพท์เฉพาะ.....	6
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	7
เอกสารและตำราทางวิชาการ.....	7
เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	19
3 วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	25
4 ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล.....	27
ประวัติความเป็นมาของการเทศน์แหล่.....	27
การเทศน์มหาชาติเรื่องเวสสันดรชาดกในประเทศไทย.....	37
การเทศน์มหาชาติในภาคเหนือ.....	37
การเทศน์มหาชาติในภาคอีสาน.....	37
การเทศน์มหาชาติในภาคใต้.....	38
การเทศน์มหาชาติในภาคกลาง.....	38
การเทศน์แหล่มหาชาติของวัดทุ่งศรีวิไล.....	39
ประเพณีและพิธีกรรมในการเทศน์แหล่อีสาน.....	42
เครื่องประกอบพิธีในการเทศน์มหาชาติงานบุญพะเหวด.....	44
ขั้นตอนพิธีในการจัดการเทศน์.....	48
วิธีการเทศน์แหล่ทำนองอีสาน.....	50
ภาษาที่ใช้ในการเทศน์แหล่.....	50
ตัวอักษรธรรม.....	52
บทเทศน์ที่ใช้ในการเทศน์แหล่.....	53

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 (ต่อ)	
วิธีการและเทคนิคการใช้เสียง.....	62
ทำนองที่ใช้ในการเทศน์แหล่เป็นทำนองอีสาน.....	65
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	76
สรุปผลการวิจัย.....	76
อภิปรายผล.....	79
ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป.....	80
บรรณานุกรม.....	81
ภาคผนวก.....	86
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	105

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 เครื่องพลีภัณฑ์เทศน์ของชาวบ้านที่นำมาถวายที่วัด.....	45
2 บุษบกสำหรับขึ้นเทศน์ของพระสงฆ์ด้านหน้า.....	46
3 บุษบกสำหรับพระขึ้นเทศน์ ด้านหลัง.....	47
4 บุษบกสำหรับพระขึ้นเทศน์ด้านข้าง.....	48
5 ตู้และผ้าไหมห่อไม้สำหรับเก็บหนังสือผูกอักษรธรรมสำหรับเทศน์.....	51
6 หนังสือผูกโบราณ เทศน์มหาชาติเรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีด้านหน้า.....	59
7 หนังสือผูกโบราณ เทศน์มหาชาติเรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีด้านใน.....	60
8 พระครูสุนทรสุตกิจ (มณี ผ่องแผ้ว) เจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีวิไล.....	61
9 พระมหาธีร โขติ จิตตวงโส ผู้ได้รับการถ่ายทอดการเทศน์จากพระครูสุนทรสุตกิจ.....	61

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

วัฒนธรรมเปรียบเสมือน "มรดกทางสังคม" ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมหรือกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ซึ่งการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมนั้นควรเริ่มจากที่สถาบันครอบครัวก่อนแล้วจึงขยายไปสู่สถาบันอื่นๆ

ในวิถีและความเป็นไปของกระแสแห่งโลกาภิวัตน์ ความศิวิไลซ์และความฟุ้งเฟ้อของกระแสวัฒนธรรมตะวันตกที่ไหลบ่าเข้ากลืนกินผู้หลงลืมความเป็นตัวตนของตนเองให้ละทิ้งภูมิปัญญา ภูมิความคิด ความรู้ ภูมิวัฒนธรรมของตนอย่างไร้คุณค่า หันไปหลงไหลในวัฒนธรรมตะวันตกที่ก่อให้เกิดมลภาวะและการตกตะกอนแห่งความเสื่อมทรามทางสังคมที่มีให้เห็นอยู่ทั่วไป "ร่องรอยของความแปลกแยกของบุคคลกับบุคคล บุคคลกับชุมชน ทรัพยากรถูกทำลาย สูญเสียคุณค่าความเป็นมนุษย์ ปรากฏอยู่ดาษดื่น" อาคม เดชทองคำ (2543: 82)

ประเทศไทยเป็นประเทศที่ได้ชื่อว่ามีมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมากมายไม่ว่าจะเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ไม่ซ้ำแบบใคร โบราณวัตถุ สถานที่ มีการก่อสร้างอย่างประณีตบรรจงที่มีอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศ ร่องรอยของอารยธรรมที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมอันเก่าแก่หลายยุคหลายสมัย วัฒนธรรมเหล่านี้เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างหนึ่ง ที่จะสามารถดึงดูดให้คนเดินทางไปมาหาสู่กันเพื่อ ไปเห็นและไปชมในสิ่งที่ตนเองไม่มี ชาวไทยมีอารยธรรมเป็นมรดกที่สำคัญยิ่งที่บรรพบุรุษได้สืบทอดมายังชนรุ่นหลัง โดยผ่านกระบวนการสร้างสรรค์สั่งสม ถ่ายทอด และพัฒนาความรู้ความคิดตลอดจนประสบการณ์แต่ละยุคสมัย ทั้งในด้านวิถีชีวิต และภูมิปัญญาในด้านต่างๆ ได้แก่ ปรัชญา ความเชื่อ การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ เทคโนโลยี ภาษาและศิลปกรรมแขนงต่างๆ ซึ่งนอกจากจะแสดงว่าสังคมไทยมีความเจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีตอันยาวนานแล้ว ยังมีผลให้คนและสังคมไทยมีเอกลักษณ์ที่แสดงความเป็นไทยอย่างโดดเด่น และน่าภาคภูมิใจ "ในช่วงประมาณห้าทศวรรษที่ผ่านมา กระแสอารยธรรมต่างชาติได้ไหลบ่าเข้ามาอย่างรวดเร็ว ทำให้สังคมไทย มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ขณะเดียวกันก็เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านวิถีการดำเนินชีวิต ทศนคติและค่านิยมต่างๆ เป็นอย่างมากจนเกิดวิกฤตการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรม สารานุกรมวัฒนธรรมภาคกลาง (2536-2539: 7)

ดนตรีเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญประการหนึ่ง เป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นจากมนุษย์ในสังคม ซึ่งในสังคมหรือกลุ่มชนต่างๆ ย่อมมีศิลปวัฒนธรรมเป็นของตนเอง สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องแสดง ให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองในสังคมกลุ่มนั้นๆ ที่สมาชิกในสังคมได้ร่วมกันสร้างสรรค์ พัฒนาปรับปรุงและมีการสืบทอดมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าดนตรีเป็นพฤติกรรมการแสดงอีกประการหนึ่ง ที่มีรูปแบบแตกต่างหลากหลายออกไปในแต่ละสังคมวัฒนธรรมทั้งในด้านของเครื่องดนตรีท่วงทำนองลีลาในการร้อง และเนื้อหาของเพลง" ยศ สันตสมบัติ (2540: 229)

การศึกษาดนตรีในภูมิภาคต่างๆจึงมิได้มีความหมายเพียงแค่นดนตรีของวัฒนธรรมประจำชาตินั้นๆเป็นหลัก แต่ยังหมายถึงดนตรีและวัฒนธรรมของบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ณ ที่ใดที่หนึ่งโดยเฉพาะ ปัญหา รุ่งเรือง (2542: 116) ในทำนองเดียวกัน การศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้น นอกจากการศึกษาด้านวัฒนธรรมแล้วยังมีวัฒนธรรมด้านอื่นๆที่แตกต่างแต่คล้ายคลึงกัน เช่น พิธีกรรมและประเพณีต่างๆ ในพิธีกรรม และประเพณีนี้ต่างก็ประกอบไปด้วย บทเพลง พิธีการ และสิ่งประกอบอื่น ๆ ที่อยู่ในค่านิยมของคนกลุ่มนั้นๆ ซึ่งสามารถเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ คติชาวบ้าน คำประพันธ์ต่างๆ ภาษาถิ่น และเรื่องเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของชาวบ้านได้ กาญจนา อินทรสุวานนท์ (2536: 52) ดังนั้น ดนตรีจึงเป็นศาสตร์และศิลป์ที่มนุษย์ได้สร้างและพัฒนาขึ้นมาทีละน้อยจนในที่สุดได้กลายมาเป็นสิ่งสำคัญส่วนหนึ่งของชีวิต พูนพิศ อมาตยกุล (2535: 25)

มนุษย์ชาติทุกเผ่าพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็ชนเผ่าที่ล่าห้ล้ง หรือชนเผ่าที่มีอารยธรรมต่างก็มีวัฒนธรรมทางดนตรีซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะขององค์ประกอบทางสังคมและวัฒนธรรมของการพัฒนาการทางดนตรีของชนเผ่าต่างๆจะสัมพันธ์กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชนเผ่าเหล่านั้นด้วย พูนพิศ อมาตยกุล (2527: 5) และดนตรีก็เป็นส่วนหนึ่งที่แสดงออกถึงวัฒนธรรม ของมนุษย์แต่ละชาติแต่ละยุคกล่าวคือ มนุษย์แต่ละชาติมักจะมีเครื่องดนตรีและการขับ ร้องเพลงพื้นเมืองที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง ส่วนใหญ่เครื่องดนตรีและเพลงพื้นเมืองมักจะเกิดจากแรงบันดาลใจการดำเนินชีวิตที่เป็นอยู่ในสังคม มัลลิกา คณานุรักษ์ (2529: 90) ดนตรีพื้นบ้านหรือโฟล์คมิวสิก (folk music) นั้นพอจะสรุปได้ดังนี้ สุภัญญา สุจฉายา (2530: 10)

1. ดนตรีพื้นบ้าน คือ เสียงดนตรีที่ถ่ายทอดกันมาตามประเพณีมุขปาฐะ เรียนรู้ผ่านการฟังมากกว่าการอ่าน
2. ดนตรีพื้นบ้านเป็นสมบัติของชาวบ้าน เป็นเพลงที่เกิดจากการสร้างสรรค์ใหม่ของกลุ่ม
3. หน้าที่ของดนตรีมิได้เกิดขึ้นเพื่อความบันเทิงเป็นสำคัญแต่เกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมอื่นเช่น พิธีกรรม การทำงาน การเดินรำ ฯลฯ ในสังคมชาวบ้านแบบดั้งเดิมดนตรีเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในพิธีกรรมและประเพณีต่างๆอยู่เสมอ
4. ดนตรีพื้นบ้านนั้นเกิดขึ้นฉับพลันทันทีจากปฏิภาณของผู้เล่น โดยไม่มีการเขียนโน้ตเพลงซึ่งต่างไปจากดนตรีซึ่งเล่นเพลงทั่วไป
5. ดนตรีพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นเพลงที่ร้องเสียงเดียว (monophony) บ้างก็มีเครื่องดนตรีบรรเลงตามไปด้วย เครื่องดนตรีที่บรรเลงตามไปนี้ ทางยุโรปแต่เดิมเป็นพวกเครื่องสาย ได้แก่ พิณ(harp) เป็นต้น ส่วนของไทยเป็นเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ ภาคกลางใช้ ฉิ่ง กรับ โทน ภาคใต้ใช้ทับ โหม่ง เป็นหลัก ภาคเหนือใช้ปี่ให้จังหวะ ภาคอีสานใช้แคน

6. ในด้านทำนองเพลง คนตรีพื้นบ้านเพลงเดียวกันอาจมีการแตกต่างกันของทำนองเพลงไปได้หลายทางไม่สามารถบ่งบอกรูปแบบที่เป็นต้นตอและถือเป็นแบบแผนได้ความสำคัญของคนตรีพื้นบ้านนั้น ในปัจจุบันเริ่มเป็นที่ยอมรับในเรื่องคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ มีการยอมรับว่าคนตรีพื้นบ้านนั้นมีค่าเท่าเทียมกับคนตรีแบบฉบับ (คนตรีประเพณี) ในการศึกษาทางวัฒนธรรมการคนตรีและมานุษยวิทยาทางคนตรี ความสำคัญของคนตรีพื้นบ้านได้ถูกนำมาศึกษาทั้งในแง่เพื่อเกิดองค์ความรู้ การศึกษาวัฒนธรรมทางคนตรีของคนกลุ่มย่อยทางวัฒนธรรมยังช่วยส่งผลให้เกิดความภาคภูมิใจของคนในกลุ่มวัฒนธรรมนั้นๆ เกิดความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมของเขา เกิดการยอมรับในภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งนำไปสู่ความเข้าใจถึงคุณค่า ความหมาย เกิดขบวนการยอมรับ มีการสืบทอดและการปรับปรุงให้เหมาะสมกับยุคสมัย ศักดิ์ชัย หิรัญรักษ์ (2536: 76)

มนุษย์ทุกคนมีดนตรีเข้ามาเกี่ยวข้องในทุกกิจกรรม ทุกอิริยาบถของชีวิตตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการเดิน การหายใจ การเต้นของหัวใจ การกระพริบตา ฯลฯ ทุกอย่างย่อมมีจังหวะในตัวของมันเอง หรือแม้แต่สิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวเรา เช่นเสียงลมพัด นกร้อง เสียงใบไม้ไหว เสียงน้ำไหล เสียงจากเครื่องจักรกลต่างๆ เหล่านี้ย่อมเป็นคนตรีได้ทั้งสิ้น คนตรียังผูกพันกับชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย โดยเฉพาะกับวัฒนธรรมไทย ทุกประเพณี ทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นย่อมมีดนตรีไปเกี่ยวข้องด้วยเสมอ เริ่มตั้งแต่ การเกิด การรับขวัญ การโกนจุก การบวช การแต่งงาน จนถึงพิธีศพ เป็นต้น

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยวัฒนธรรมและประเพณีของคนไทยย่อมเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาด้วยทั้งสิ้นฉะนั้นคนตรีกับพระพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันและมีความสำคัญในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในพิธีกรรม

คนตรีไทยใช้ประกอบ อบรมในพิธีกรรมทั้งในระดับพื้นบ้านจนไปถึงในราชสำนักซึ่งคนตรีที่ใช้ประกอบในพิธีกรรมนั้นนอกจากจะใช้เพื่อวัตถุประสงค์ในด้านความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพิธีกรรมแล้วยังสามารถใช้เป็นมหรสพเพื่อเพิ่มความบันเทิงอีกประการหนึ่งด้วย ปราณี วงษ์เทศ (2534: 51)

คนตรีในพระพุทธศาสนาที่พบเห็นได้ทั่วไปคือ การบรรเลงประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น การทำบุญ เทศน์มหาชาติ ยังมีคนตรีอีกแขนงหนึ่งที่พบเห็นได้ทั่วไปแต่ไม่ค่อยได้กล่าวถึงก็คือ การสวดและการเทศน์ ซึ่งทั้งสองอย่างน่าจะเข้าลักษณะเป็นคนตรีได้ เพราะทั้งทำนองสวดและ ทำนองเทศน์มีลักษณะเป็นเสียงสูงต่ำมีจังหวะที่แน่นอนในการแบ่งวรรคตอน การสวดเป็นหมู่คณะจำเป็นที่จะต้องมีการสวดเพราะจะทำให้สามารถสวดไปด้วยกันได้ การสวดนั้นพระหัวหน้าจะต้องขึ้นเสียงหรือเป็นต้นเสียง พระองค์อื่นๆจะต้องฟังระดับเสียงแล้วตั้งเสียงของตนเองให้ตรงจึงจะ เกิดความน่าฟังส่วนการเทศน์นั้นก็อาจมีการแห่หรือเทศน์เป็นทำนองต่างๆคนตรีประกอบพิธีกรรมการสวดหรือการเทศน์นั้นปัจจุบันยังมีให้เห็นได้ทั่วไปทั้งในงานมงคลและงานอวมงคล

งานมงคล หรือ งานบุญ งานกุศลนั้น คนตรีได้ไปมีบทบาทสำคัญซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่ง ในองค์ประกอบของพิธีกรรมต่างๆ นั้น ดังเช่น คนตรีประกอบในการ พุทธาภิเษกวัตถุมงคล การบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ประกอบการบวงสรวงอัญเชิญเทวดา การบรรเลงในงานพระราชพิธีต่างๆ และการบรรเลงเพลงประจำกัณฑ์การเทศน์มหาชาติ เป็นต้น การเทศน์มหาชาตินั้นนิยมนำเรื่องพระเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นพระชาติสุดท้ายของพระพุทธเจ้าก่อนการตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ มาเป็นบทเรื่องในการแสดงธรรม ซึ่งภายในประกอบด้วยกัณฑ์เทศน์ 13 กัณฑ์เล่าเป็นเรื่องราวตั้งแต่ต้นจนจบ ชาวไทยเชื่อว่า การได้ฟังการเทศน์มหาชาตินั้นถือว่าเป็น บุญ กุศล ที่ยิ่งใหญ่ ชาวไทยทั่วทุกภูมิภาคจึงนิยมจัดงานบุญเทศน์มหาชาติขึ้น อย่างภาคกลางเรียก การเทศน์มหาชาติ ภาคอีสาน เรียกงานบุญผะเหวด ซึ่งจะจัดขึ้นหลังเทศกาลออกพรรษา คือตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 เป็นต้น ไปจนถึง วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นอันสิ้นสุดเทศกาลนี้

งานบุญผะเหวดของทางภาคอีสานของไทยนี้จะจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ เพราะถือเป็นประเพณีที่สำคัญของ ชาวไทยอีสาน อีกทั้งเป็นการสืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้าน ไม่ว่าจะ เป็น ประเพณีการแต่งกายของชาวบ้าน เครื่องประกอบการเทศน์ และภาษาที่ใช้ ตลอดจนท่วงทำนองการเทศน์ที่แตกต่างจากภูมิภาคอื่นๆ ซึ่งทาง ภาคอีสาน เรียกว่า การเทศน์แหล่ การเทศน์แหล่นั้นแต่ละจังหวัด ก็มีท่วงทำนองที่แตกต่างกันไปตามแต่ท้องถิ่นนั้น มีทั้งทำนองที่เป็นดั้งเดิมบ้าง และเป็นทำนองที่ สรรค์สร้างขึ้นใหม่บ้างตามยุคตามสมัย โดยใช้แนวเสียงของแคนเป็นหลักในการเปล่งเสียงแหล่ กัณฑ์ที่นิยมนำมาแสดงในการเทศน์แต่ละกัณฑ์มีทำนองที่แตกต่างกันไป ที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญที่ยังคงหลงเหลืออยู่คือกัณฑ์มัทรี ซึ่งเป็นทำนองเฉพาะของทางจังหวัดอุบลราชธานีดั้งเดิม การศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้เล็งเห็นความสำคัญของการเทศน์แหล่มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์ มัทรี ของจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งผู้ศึกษามีความสนใจในการเทศน์ แหล่มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของวัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่อันจะเกิดประโยชน์แก่ผู้ศึกษาค้นคว้า พร้อมกันนี้ผู้ศึกษาได้รับข้อมูลเกี่ยวกับประวัติการเทศน์แหล่มหาชาติ การเทศน์แหล่ กัณฑ์มัทรี และทำนองการแหล่ต่างๆ จากพระครูสุนทรสุตกิจ (มณี ผ่องแผ้ว) รองเจ้าคณะอำเภอ เมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นครูผู้สอนการเทศน์ กัณฑ์มัทรีให้แก่พระนักเทศน์ต่างๆที่มีชื่อเสียงในอุบลราชธานี และเป็นทำนองที่เป็นแบบโบราณ เพื่อเป็นข้อมูลหลักฐานในการศึกษา ซึ่งพระครูสุนทรสุตกิจ (มณี ผ่องแผ้ว) ถือเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการเทศน์แหล่มหาชาติของวัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี และในภาคอีสานอีกด้วย

การเทศน์แหล่มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของวัดทุ่งศรีวิไลนั้น ปัจจุบันเป็นวัดเดียวในจังหวัดอุบลราชธานีที่ยังคงสืบทอดการเทศน์แหล่แบบดั้งเดิมไว้ มีเอกลักษณ์ในการสวดและการเทศน์ทำนองเพลงที่ใช้ในเทศน์แหล่ก็แตกต่างจากที่อื่นซึ่งถือว่าเป็นตำนานเฉพาะของวัดทุ่งศรีวิไล จึงเป็นสิ่งที่ควรศึกษาเพื่อการอนุรักษ์และดำรงไว้ซึ่งประเพณีที่ดีงามของไทย

จุดมุ่งหมายการศึกษาครั้งนี้ว่า

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาของการเทศน์แหล่มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีของวัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัด อุบลราชธานี
2. ศึกษาวิธีการเทศน์แหล่และทำนองที่ใช้ในการเทศน์แหล่มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของวัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัด อุบลราชธานี

ความสำคัญของการศึกษา

ประเพณีและวัฒนธรรมเหล่านี้ในปัจจุบันเริ่มมีให้เห็นน้อยลง ซึ่งเสี่ยงต่อการสูญหายไปในอนาคต อีกทั้ง โอกาสที่แสดงลดน้อยลงไปทุกที อันเนื่องมาจากอิทธิพลของตะวันตกและสื่อต่างๆ ของสังคมเมือง รวมถึงสภาพเศรษฐกิจได้เข้ามามีบทบาท อีกทั้งคนรุ่นใหม่ยังได้ให้ความสนใจและอนุรักษ์ไว้ค่อนข้างน้อยและไม่ได้ให้ความสำคัญมากนัก ซึ่ง จะทำให้เอกลักษณ์ของท้องถิ่นลดเลือนหายไปที่สุดในด้านภาษา ท่วงทำนอง ลีลาและจังหวะในการเทศน์แหล่ ที่เป็น อัตลักษณ์เฉพาะตัวของนักเทศน์และท้องถิ่นนี้

ขอบเขตการศึกษา

ศึกษาการเทศน์แหล่มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของวัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี ดังนี้

1. ประวัติความเป็นมาของการเทศน์แหล่มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี
2. วิธีการและเทคนิคการเทศน์ตลอดจนทำนองที่ใช้ในการเทศน์แหล่มหาชาติเป็นทำนองอีสาน เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของวัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี โดยพระครูสุนทรสุตกิจ (มณี ฝ่องแก้ว) เท่านั้น
3. ทำการศึกษาการเทศน์แหล่ทำนองอีสานเรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของวัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี ในงานบุญเข้าพรรษาวันที่ 10 ตุลาคม 2553

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1. ได้รับความรู้เกี่ยวกับประวัติการเทศน์แหล่มหาชาติ เป็นทำนองอีสาน
2. ได้รับความรู้เกี่ยวกับวิธีการเทศน์แหล่มหาชาติ รวมทั้งโอกาสที่ใช้
3. ได้รับความรู้เกี่ยวกับทำนองการเทศน์ และทำนองดนตรีไทย
4. เป็นหลักฐานทางวิชาการในเรื่องการเทศน์แหล่มหาชาติ ทำนองอีสาน
5. เป็นการอนุรักษ์ ชำรงไว้ซึ่งขนบธรรมเนียม พิธีกรรม ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมที่หายากยิ่งในปัจจุบัน
6. เป็นแนวทางการศึกษาในการจัดทำวิทยานิพนธ์ในระดับต่อไป

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

ทำนอง ระเบียบเสียงสูงต่ำซึ่งมีจังหวะสั้นยาว เช่น ทำนองสวด ทำนองเทศน์ ทำนองแห่
แห่ การท่อง การสาธยาย การว่าเป็นทำนองโดยมีบทสวดเป็นกรอบในการกำหนดเนื้อหา
เทศน์แห่ทำนองอีสาน การที่พระสงฆ์เทศน์เป็นทำนองเสียงสูง เสียงต่ำ เป็นทำนอง มีเสียงสั้น
เสียงยาว เสียงหนัก เสียงเบา ปรับเปลี่ยนไปมาอยู่ตลอดเวลา

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาทำนองที่ใช้ขับร้องในการเทศน์แหล่มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี เพื่อเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่อันจะเกิดประโยชน์สำหรับผู้สนใจศึกษาค้นคว้า พร้อมกันนี้ผู้ศึกษาค้นคว้า ได้ศึกษาการเทศน์แหล่ มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีของวัดทุ่งศรีวิไลย์ ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ในครั้งนี้ได้ใช้ข้อมูลที่เป็นวิชาการและบทความที่มีเนื้อหาที่สำคัญ ๆ จากตำราวิชาการ รวมทั้งข้อมูลต่าง ๆ เพื่อเป็นเกณฑ์และส่วนประกอบในการศึกษาครั้งนี้

ข้อมูลต่างๆแบ่งเป็นหัวข้อที่สำคัญดังนี้

เอกสารและตำราทางวิชาการ

1. ทฤษฎีในการศึกษาทางมานุษยวิทยา
2. แนวคิดและทฤษฎีการวิเคราะห์ดนตรี
3. แนวคิดเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมพื้นบ้าน

รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและตำราทางวิชาการ

ทฤษฎีในการศึกษาทางมานุษยวิทยา

สุกรี เจริญสุข (2530: 38-39) ได้ให้ความหมายของคำว่ามานุษยวิทยาการดนตรีไว้ว่า การศึกษาดนตรีใดๆก็ตาม ที่รวมทั้งดนตรีและองค์ประกอบทางวัฒนธรรมเข้าไปด้วย เป็นการศึกษา ดนตรีของชาติพันธุ์อื่น ซึ่งปัจจุบันแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะด้วยกันคือ

ลักษณะที่ 1 เป็นการศึกษาดนตรีใดก็ตามที่ไม่ใช่ดนตรีตะวันตก ซึ่งรวมดนตรียุโรปโบราณ และที่อื่นๆที่ยังคงเหลือ

ลักษณะที่ 2 เป็นการศึกษาดนตรีทุกรูปแบบในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง ดนตรีพื้นเมือง ดนตรี ของชนกลุ่มน้อย ดนตรีสมัยนิยม ดนตรีเพื่อการค้า ในทำนองเดียวกันเฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี (2539: 19-20) ได้กำหนดคำและความหมาย “มนุษย์สังคีตวิทยา” (Ethnomusicology) ซึ่งเป็นการศึกษาเพื่อที่เข้าใจ ดนตรีของวัฒนธรรมหนึ่งวัฒนธรรมใดโดยต้องมีความใกล้ชิดในวัฒนธรรมที่ตนต้องการเข้าไปศึกษา ขอบเขตการศึกษาของมนุษย์สังคีตวิทยาแบ่งตามลักษณะดนตรีมี 3 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 ดนตรีของผู้ที่ไม่รู้หนังสือลักษณะนี้จะเป็นวัฒนธรรมดนตรีของกลุ่มคนไม่มีภาษา เขียน เช่นกลุ่มทวีปแอฟริกา

กลุ่มที่ 2 คนตรีเอเชีย วัฒนธรรมดนตรีในกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีการใช้อักษรเขียนและพัฒนา เช่น จีน อินเดีย ญี่ปุ่น อินโดนีเซีย ไทย เป็นต้น

กลุ่มที่ 3 คนตรีพื้นเมืองในกลุ่มนี้ หมายถึง คนตรีพื้นเมืองทุกชาติทั้งที่มีในตะวันตกและซีกโลกด้านอื่นๆเช่นเดียวกับ สักคีซัย หิรัญรักษ์ (2535: 14) ได้กล่าวถึงการศึกษาตามแนวคิดของ มานุษยวิทยาเป็นการวิเคราะห์วิจารณ์เกี่ยวกับผลิตผลของมนุษย์ทางวัฒนธรรมนักมานุษยวิทยาการ คนตรี มีจุดประสงค์ในการเรียนรู้พฤติกรรมทางด้านดนตรีของมวลมนุษยชาติ นักมานุษยวิทยาการ คนตรีจึงไม่พยายามวางกรอบหรือทฤษฎีใดๆ ให้กับคนตรี แต่จะให้ความสำคัญกับเหตุและผลในการ สร้างคนตรีนั้นว่านำมาใช้ในสังคมอย่างไร มีจุดประสงค์และบทบาทอย่างไร

อนันต์ นาคคง (2541: เอกสารอัดสำเนา) กล่าวว่ามานุษยดนตรีวิทยาเป็นการวิเคราะห์วิจารณ์ เกี่ยวกับผลิตผลของมนุษย์ทางวัฒนธรรม ในแง่วิทยาศาสตร์สังคม หรือสังคมวิทยา เป็นการพิจารณาใน แนววิธีทางและวิธีการที่มนุษย์ดำรงชีวิตร่วมกันในสังคม ร่วมกิจกรรมและการสร้างสรรค์ร่วมกัน ความ เข้าใจทั้งในแง่การสร้าง (ศิลปะ) และตัวผู้สร้างเอง หมายความว่าให้ความสนใจทั้งผลิตผลและผู้ผลิต ในกรณีที่จะเข้าไปศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับดนตรีของมนุษย์จำเป็นจะต้องมีความรู้เรื่องดนตรีเสียก่อน เพื่อที่จะสามารถเข้าใจในด้านความสัมพันธ์ของคนตรีและวัฒนธรรมได้ดีขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากคนตรี เป็น ผลิตผลที่มีลักษณะเฉพาะเป็นผลงานของมนุษย์ที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว (Unique) ซึ่งดำรงอยู่ ได้เฉพาะเมื่อมีการใช้ร่วมกันระหว่างผู้คนในสังคม ไม่ใช่เฉพาะตัวคนตรีเองเพียงอย่างเดียว ดังนั้นจึง ต้องมีการศึกษา วิเคราะห์ใน 3 แง่มุมคือ

1. ความคิดรวบยอดทางดนตรี
2. การศึกษาความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับดนตรี
3. ศึกษาลักษณะเฉพาะของคนตรี

เมอริยม อาลาน (ปัญญา รุ่งเรือง . 2541: 120; อ้างอิงจาก Merriam,Alan. n.d.) ได้กล่าวไว้ว่า ในการศึกษาเรื่องราวทางดนตรีของมนุษย์ เราจำเป็นต้องมีความรู้เรื่อง “ดนตรี” เสียก่อน แล้วจึงจะเข้าใจ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างดนตรีกับวัฒนธรรม ทั้งนี้เป็นเพราะว่าดนตรีเป็นผลิตผลที่มีลักษณะเฉพาะ เป็นผลงานของมนุษย์ที่มีความเป็นเอกภาพ ซึ่งสามารถดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อมีการใช้ร่วมกันระหว่างผู้คน ในสังคม ไม่ใช่อยู่เฉพาะตัวคนตรีเอง ดังนั้นจึงต้องมีการศึกษาวิเคราะห์กันใน 3 ประเด็น คือความคิด รวบยอดทางดนตรี พฤติกรรมของผู้คนในสังคมที่เกี่ยวข้องกับดนตรี และตัวคนตรี

การศึกษาทบทวนทางด้านมานุษยดนตรีวิทยานั้น ทำให้เราทราบวัตถุประสงค์และความหมาย ในการศึกษาวิชามานุษย ดนตรีวิทยา ที่เป็นวิชาแยกออกมา (Musicology) ซึ่งเป็นการศึกษาดนตรีที่ อยู่ นอกกระบวนวัฒนธรรมดนตรีตะวันตกซึ่งนักการศึกษาที่อยู่นอกวัฒนธรรมดนตรีตะวันตกใช้ทำการศึกษา คนตรีที่อยู่ในวัฒนธรรมอื่นๆ เช่นการศึกษาดนตรีพื้นบ้าน พื้นเมือง และ ดนตรีชาวเขา ดังนั้นการศึกษา เรื่องมานุษยดนตรีวิทยาต้องอาศัยการศึกษาจากงานภาคสนามเป็นหลัก จนกล่าวได้ ว่า งานภาคสนามคือ

เป็นหัวใจของการศึกษาโดยมุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าไปมีส่วนร่วมในสังคมวัฒนธรรมนั้นๆ เพื่อทำความเข้าใจทั้งทางด้านดนตรีโดยตรง และทางด้านบริบทของสังคม ทำให้เกิดความถูกต้องสมบูรณ์ในงานที่ทำการศึกษาในทางมานุษยดนตรีวิทยาเช่นเดียวกับ งามพิ ศ สัตย์สงวน (2542: 63) กล่าวว่า การศึกษาข้อมูลภาคสนามในทางมานุษยดนตรีวิทยานั้นสิ่งที่ถือว่าเป็นหลักสำคัญที่สุดประการที่หนึ่งคือ การศึกษาสังเกตแบบมีส่วนร่วม

แนวคิดและทฤษฎีการวิเคราะห์ดนตรี

ประสิทธิ์ เลียวศิริพงศ์ (2529: 10) กล่าวในองค์ประกอบของดนตรีว่า “เพลงพื้นบ้านทุกเพลง มีทำนอง ที่ช่วยให้เราระบุสัญชาติของดนตรีได้ องค์ประกอบย่อยของทำนองมีหลายอย่างนอกจาก “บันได” เสียงแล้ว ยังมีรูปร่างหรือแนวการดำเนินทำนอง พิสัยของทำนอง (ความห่างระหว่างเสียงสูงสุดกับเสียงต่ำสุดที่ใช้ในทำนองนั้น) และขั้นคู่ที่ใช้จนเป็นแบบแผนเด่นชัดของแต่ละชาติพันธุ์

เฉลิมศักดิ์ พิกุลศรี(2530: 96) ได้กล่าวถึงวิธีการศึกษาดนตรีพื้นบ้านว่าควรพิจารณาองค์ประกอบต่างๆ ได้แก่ องค์ประกอบของดนตรีพื้นบ้าน ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางดนตรี บทเพลงและวิธีวิเคราะห์เสียงดนตรี ในทำนองเดียวกับ ฉัชชา โสคติยานุรักษ์ (2542: 54) ได้กล่าวว่าการวิเคราะห์เพลงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจบทเพลง การที่จะวิเคราะห์เพลงได้อย่างถ่องแท้เพียงใด ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้วิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ที่ควรศึกษาวិเคราะห์หมีดังนี้

1. บรรยายภาพรวมทั่วไป
  - ประวัติเพลง
  - ภาพรวมภายนอก
2. วิเคราะห์ส่วนประกอบหลักของเพลง
  - วิเคราะห์ทำนองเพลง
  - วิเคราะห์จังหวะ
  - วิเคราะห์เสียงประสาน
  - วิเคราะห์เสียง
3. วิเคราะห์ประโยคเพลง
4. วิเคราะห์สังคีตลักษณะ

สังัด ภูเขาทอง (2532: 112) ได้กล่าวไว้ในหลักการวิเคราะห์เพลงไทยว่า การวิเคราะห์บทเพลงไทย หมายถึง การนำเอาบทเพลง ซึ่งอาจเป็นบทร้อง หรือบทบรรเลงมาจำแนกส่วนต่างๆ หรือรายละเอียดที่อยู่ในเพลงออกแสดงให้เห็น รายละเอียดต่างๆ ที่ว่านี้อาจเป็นคุณสมบัติที่อยู่ในตัวบทเพลงเอง หรืออาจเป็นส่วนประกอบสำหรับบทเพลงที่เกิดจากความนิยม และได้ปฏิบัติสืบเนื่องมาจนเป็นประเพณี บทเพลงที่นำมาวิเคราะห์นี้อาจเป็นเสียงที่เกิดจากการบรรเลง หรือบทเพลงที่เกิดจากการ

บันทึกตัวโน้ต ประกอบขึ้นด้วยส่วนสำคัญที่ถือว่าเป็นหลัก คือ ส่วนที่ทำให้เกิดเสียงที่สามารถสร้าง สัญลักษณ์ขึ้นแทนเสียงได้ กับส่วนที่เป็นระเบียบหรือหลักการหรือไวยากรณ์ของเพลง สิ่ง ที่ควรนำมา วิเคราะห์ในบทเพลงไทยประกอบด้วยสิ่งเหล่านี้

1. ส่วนที่เป็นทำนองหลัก หรือเนื้อของเพลง ทั้งทำนองร้องและทำนองบรรเลงจะมีทำนองหลักของเพลงหรือตัวเพลงที่แท้จริง ในภาษาดนตรีไทยเราเรียกว่า “ลูกซ่อง”
2. ส่วนปรุงแต่ง ทั้งทำนองร้องและทำนองบรรเลง จะมีส่วนป ปรุงแต่งวัตถุประสงค์ที่นักดนตรีต้องการ ว่าต้องการให้เกิดอารมณ์แบบใด แม้ว่าทำนองร้องกับทำนองบรรเลงจะประกอบขึ้นด้วย ส่วนปรุงแต่งด้วยกัน แต่หลักการไม่เหมือนกัน คือ ทำนองร้องประกอบด้วยทำนองเพลงและคำร้อง สำหรับทำนองเพลงจะต้องปรุงแต่งให้เกิดความไพเราะบ้าง ให้มีเสียงไม่กระด้างบ้าง ให้เกิดอารมณ์ ต่างๆบ้าง
3. ทำนองพิเศษ ที่เกิดจากเทคนิคการบรรเลง ทำนองแบบนี้อาจสอดแทรกทั่วไประหว่าง เพลงบางเพลง เช่น ลูกสะบัด ลูกซี้ ลูกลื้อ ลูกขัด ลูกเหลื่อม ลูกตามหรือลูกกวาด เป็นต้น
4. ส่วนของเพลง ได้แก่ทำนองที่ประดิษฐ์ขึ้นไว้โดยเฉพาะ ที่ เห็นว่าไพเราะและงดงาม แล้ว นำเข้าไปประกอบเป็นส่วนหนึ่งของของบทเพลง บางครั้งเรียกว่า “กลอน” ของเพลง และยังรวมไปถึง ทำนองเพลงที่เราเรียกว่า ลูกแท่และลูกโยนด้วย ซึ่งนักดนตรีได้ประดิษฐ์ขึ้นเป็นทำนองเฉพาะอัน แตกต่างไปจากทำนองทั่วไป
5. ประเภทของเพลง เช่น เพลงขับ เพลงเถา เป็นต้น
6. การประสานเสียงตามแบบไทย
7. คีตลักษณ์หรือรูปแบบ
8. สำเนียงของทำนองเพลง
9. บันไดเสียง หรือMode ของบทเพลง
10. อัตราของเพลง
11. ลักษณะของจังหวะหน้าทับ และจังหวะนั่งรวมทั้งลีลา (Rhythm) ของจังหวะ
12. การเปลี่ยนบันไดเสียงภายในตัวเพลง
13. เทคนิคการบรรเลง
14. ประโยคของเพลงทั้งที่ใช้วัดกันภายนอก และวัดในรูปของไวยากรณ์ ลักษณะเสียงที่เป็น ตัวเชื่อมต่อประ โยคของเพลงอันเป็นส่วนทำให้เกิดบทเพลง
15. อารมณ์ของเพลง
16. รากฐานและความเป็นมาที่ทำให้เกิดบทเพลงนั้นๆ

อรวรรณ บรรจงศิลป์ (2534: 3) กล่าวในพื้นฐานดนตรีสรุปได้ว่า ดนตรีคือเสียง เรารับรู้ด้วยประสาทหูมากกว่าประสาทตา จึงเป็นการยากที่จะแปลเสียงให้เป็นภาพ อย่างไรก็ตามเสียงดนตรีเป็นเสียงที่มีระบบระเบียบ เราจึงแปลเสียงดนตรีเป็นภาพได้ มนุษย์พยายามคิดค้น สัญลักษณ์ที่สามารถที่จะบอกทั้งระดับเสียงและความยาว – ล้วนของเสียงมาเป็นเวลานานแล้ว ในที่สุดได้ยึดหลักสำคัญของการวัดระดับเสียงโดยใช้การสั่นสะเทือนของวัตถุ (ที่เป็นสาย) คือ ถ้าวัตถุนั้นสั่นสะเทือน 440 ครั้งต่อ 1 วินาทีให้ชื่อเสียงที่ออกมาว่า A และเสียง A นี้ใช้เป็นหลักในการสร้างระดับเสียงอื่นๆ ความสัมพันธ์ระหว่างระดับเสียง A และระดับเสียงที่อยู่ในรูปของบรรทัด 5 เส้น ได้มีการพัฒนามาเป็นระยะเวลายาวนาน จนเป็นที่ยอมรับว่าบรรทัด 5 เส้นนี้ ใช้เป็นเครื่องมือบอกระดับเสียง และยังกล่าวถึงการวิเคราะห์ดนตรีตะวันออกให้แนวคิดว่า ทำนองเป็นองค์ประกอบที่สำคัญกว่า แนวประสาน เนื่องจากดนตรีตะวันออกมีโครงสร้างของดนตรีในลักษณะแนวนอน มีใช้แนวตั้ง และในการศึกษาแนวทำนองที่จำเป็นต้องศึกษาบ้นไคเสียงของเพลง ซึ่งหมายถึงการแยกแยะเสียงต่างๆ ในบทเพลง เพื่อให้ได้มาซึ่ง Theoretical Scale ทั้งนี้เพราะบันไดเสียงของแต่ละเพลงเกิดขึ้นกับเสียงต่างๆ ที่ใช้ในบทเพลงนั้น การศึกษาเรื่ององค์ประกอบเสียงสำคัญในบทเพลงที่เรียบเรียงลำดับซึ่งเรียกว่าบันไดเสียงและเสียงจริงที่ใช้ในการบรรเลงหรือขับร้อง การศึกษาบ้นไคเสียงมีความสำคัญในการให้เข้าใจถึงแบบของเพลงและลักษณะของกลุ่มเพลงต่างๆ (Norom of style)

ณรุทร์ สุทนต์ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของดนตรีไว้ดังนี้

1. เสียง
2. จังหวะ
3. ทำนอง
4. เสียงประสาน
5. พื้นผิว
6. คีตลักษณ์

นพพร ด้านสกุล (2541: 9) สรุปบันไดเสียงโมคคอกว่า มีบันไดเสียงมากมายหลากหลายรูปแบบที่มีอยู่ในสังคมมนุษย์ เพราะโดยธรรมชาติที่แท้ บันไดเสียงนั้นเกิดจากการเชื่อมต่อของระดับเสียงซึ่งมีความอิสระมากที่จะเอื้อให้เชื่อมต่อระดับเสียงระหว่างกันตามความพึงพอใจของผู้ใช้ซึ่งเป็นสิทธิอันพึงมีของผู้สร้างสรรค์งานดนตรีทุกระดับเพราะบ่อยครั้งการก่อเกิดเนื้อแท้ของสิ่งศิลป์มีเกิดขึ้นโดยแรงบันดาลใจที่เกิดขึ้นเอง โดยอยู่เหนือ การเวลา บางครั้งก็เกิดขึ้นบนเงื่อนไขเชิงตรรกะและทุกครั้งจะเป็นเรื่องของความประจวบเหมาะที่อาจเรียกได้ว่าเป็นการบรรจบพอดีของบรรยากาศก็ได้ ลักษณะสุมเสียง ลีลา และสำเนียงการใช้ภาษาแบบดั้งเดิมแท้ๆ ก็เป็นพื้นฐานที่มีความสำคัญอย่างหนึ่งของการก่อให้เกิดบันไดเสียง กล่าวคือ ถ้าอยู่บนพื้นฐานของลักษณะสุมเสียงลีลาและสำเนียงการใช้ภาษาแบบดั้งเดิมแท้ๆ ต่างกันจะอยู่บนทฤษฎีแห่งความเป็นไปได้ที่จะมีบันไดเสียง บทเพลง และดนตรีที่มีลักษณะ

ลุ่มเสียง ดีลาและสำเนียงแตกต่างกัน บันไดเสียงเป็นรากฐานของดนตรีเปรียบเหมือนโครงกระดูกซึ่งเป็นฐานหลักของร่างกาย การที่เราไม่รู้สึกรู้สึ้นเคยกับดนตรีที่มีความห่างไกลกันทางวัฒนธรรมเพราะคนตริ้นั้นๆ ถูกสร้างขึ้นบนบันไดเสียงที่แตกต่างกับบันไดเสียงที่เราคุ้นชินนั่นเอง

แนวคิดเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมพื้นบ้าน

สุเทพ สุนทรเกตุ (2519: 202) กล่าวถึงวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมในส่วนรวมก็คือผลของการคิดค้นทางสังคม (Social Invention) และอาจถือว่าเป็นมรดกทางสังคม เพราะเป็นสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดทางสติปัญญาต่ออนุชนแต่ละรุ่นยิ่งไปกว่านั้น การสืบต่อเนื่องทางวัฒนธรรมย่อมได้รับการคุ้มกันโดยที่สมาชิกสังคมคนใดปฏิบัติจะปฏิบัติตามแบบแผนตามที่วัฒนธรรมได้กำหนดไว้ต้องถูกลงโทษ

จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์ (2522: 6) กล่าวสรุปในวารสารวัฒนธรรมไทยว่า ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านย่อมสะท้อนให้เห็นความแตกต่างกันตามลักษณะ สภาพของอาชีพ เชื้อชาติ ภาษา ศาสนา การปกครอง และสังคมเศรษฐกิจ เช่นอาชีพทำนา อาชีพ พล่าสัตว์ อาชีพประมง อาชีพนักแสดง (ศิลปินพื้นบ้าน) กลุ่มชนชาวไทย ลาว ไช่จีน ไทยใหญ่ มอญ เป็นต้น ย่อมมีวัฒนธรรมการแสดงออกไม่เหมือนกันโดยพื้นฐาน สำหรับเพลงพื้นเมือง ศิราภรณ์ ฐิตฐาน (2524: 2) ให้ความหมายเพลงพื้นเมืองว่าเป็นเพลงของชาวบ้านซึ่งสืบทอดมาปากต่อปาก มาหลายชั่วอายุคน และได้อารมณ์ในสังคมอย่างแพร่หลาย เพลงพื้นบ้านจึงอยู่กับการดำรงชีวิตคนไทยอย่างใกล้ชิดในการทำงานเดียวกับปราชญ์ วงษ์เทศ (2525: 62) สรุปเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้านควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. มีการถ่ายทอดด้วยปากเปล่า
2. กำเนิดที่มาจากความคิดในการผลิตเพลงพื้นบ้าน คือมีลักษณะที่เป็นแบบประเพณีและมีได้เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงตามสมัยนิยม
3. ผลงานนั้นๆ ต้องดำรงอยู่ในชุมชน ความเกี่ยวข้องกับชุมชนที่มีบทบาทหน้าที่และเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชุมชนนั้น
4. ชุมชนที่เป็นเจ้าของมักเป็นชุมชนที่ไม่รู้หนังสือ ส มาชิกส่วนใหญ่สามารถมีการเกี่ยวข้องต่อกันตัวต่อตัวโดยไม่ต้องอาศัยสื่อกลางใดๆ
5. ศิลปินหรือปัจเจกชน ที่ผลิตหรือสร้างสรรค์งานพื้นบ้าน มิได้ผลิตงานพื้นบ้านที่เป็นอาชีพแต่จะทำงานนั้นๆ ในเวลาว่างจากอาชีพหลักคือการทำนา ทำไร่
6. สังคมแบบพื้นบ้าน มิได้อยู่โดดเดี่ยวแยกออกจากสังคมอื่นแต่จะมีความสัมพันธ์ทางสังคมแบบสังคมใหญ่ที่มีอารยธรรมที่พัฒนาสูงกว่าด้วย
7. มีลักษณะเศรษฐกิจแบบ Self-sufficiency คือเศรษฐกิจที่เลี้ยงตนเองได้
8. เป็นสังคมเคร่งประเพณี ศาสนา

ในเรื่องของรูปแบบเพลงพื้นบ้าน กาญจน อินทรสูนนนท์ (2534: 67) กล่าวไว้ว่า การละเล่นพื้นบ้านพื้นเมืองนั้นมีรูปแบบเฉพาะตัว ยึดลีลาการร้องเป็นหลัก โดยมีดนตรีเป็นเครื่องประกอบจังหวะ ประกอบเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะเพลงพื้นบ้านภาคกลาง การร้องเพลงให้กระชับจังหวะดีจึงจะดี และสนุกสนาน รูปแบบของเพลงพื้นบ้านจะเรียบง่ายสามารถแยกให้เห็นพอสังเขปได้ดังนี้

1. ลีลา ทำนองสั้นและซ้ำ
2. ภาษาที่ใช้เป็นภาษาพูดมากกว่าภาษาเขียน เรียบง่าย ฟังเข้าใจ
3. ลักษณะคำประพันธ์ ส่วนมากเป็นกลอนแปดหัวเดียว นอกจากนั้นเป็นลักษณะกลอนพิเศษแตกต่างกันไปแต่ละบทเพลง
4. เรื่องราวในบทเพลง กล่าวถึงเรื่องในท้องถิ่น การดำเนินชีวิต การทำมาหากิน โดยยึดหลักเคารพคุณพระศรีรัตนตรัย และครูบาอาจารย์

5. นิยมเล่นได้ทุกโอกาส ตามความสนุกสนาน งานประเพณี ฯลฯ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 (2530: 793) ให้ความหมายคำว่า สวด ว่าเป็นทำนองอย่างพระสวด ถ้าเป็นภาษาปากหมายถึง การนิทรา ว่าร้าย ดูคำ ว่ากล่าว

อิงอร สุพันธุ์วิช (2524: 15) กล่าวถึงคำว่า “สวด” ที่พบในหลักศิลาจารึกสมัยสุโขทัยหลักที่ 1 มีข้อความว่า “เดือนเต็มเดือนบั้งแปดวันฝูงปู่ครูเถรหมาเถรขึ้นนั่งเหนือคานหิน สวดธรรมแก่อุบาสก” สวดที่ขีดเส้นใต้คือ สวด ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่ามีการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดหรือเจริญพระพุทธมนต์ในพิธีกรรมทางศาสนา ช้านานอย่างน้อยก็ตั้งแต่สมัยสุโขทัย

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ(2511: 11) ได้แบ่งการสวดมนต์ของพระสงฆ์ไว้ 2 อย่างคือการสวดพระธรรมเพื่อรักษาศาสนา และการสวดพระปริตเพื่อคุ้มครองป้องกันภัยอันตราย มีราย ละเอียดดังนี้

1. การสวดพระธรรมเพื่อรักษาศาสนา

หลักจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระธรรมวินัยซึ่งรวบรวมไว้เป็นหลักพระศาสนามีจำนวนมาก จำเป็นต้องสาธยายคราวละส่วนแต่มิได้สาธยายทัน สันนิษฐานประเพณีที่พระสวดมนต์เย็น อันถือเป็นกิจวัตรที่ทุกวัดถือปฏิบัติสืบมาทุกวันนี้เห็นจะเป็นประเพณีที่เก่าแก่ การสวดที่ว่านี้เป็นการสวดสาธยายพระธรรมเพื่อจะรักษาหลักพระศาสนาไว้ให้มั่นคง

2. การสวดพระปริตเพื่อคุ้มครองป้องกันภัยอันตราย

คำว่า “ปริต” แปลว่า คุ้มครอง การสวดพระปริตจึงหมายความว่า สวดเพื่อคุ้มครองป้องกันภัยอันตราย ประเพณีที่พระสงฆ์สวดพระปริตเกิดขึ้นในลังกาทวีปหลังสมัยพุทธกาล ประมาณ 500 ปี โดยสันนิษฐานว่า ชาวลังกาที่นับถือพระพุทธศาสนาคงจะขอให้พระสงฆ์ชาวลังกาหาวิธีการทางศาสนา ทำให้เกิดสิริมงคล หรือป้องกันภัยอันตรายแก่ตน พระสงฆ์มีความกรุณา จึงคิดวิธีสวด พระปริตขึ้นตามความประสงค์ของประชาชน โดยค้นคว้าจากพระไตรปิฎกเลือกเอาพระสูตรหรือพระคาถาสรรเสริญคุณ

พระรัตนตรัย ซึ่งมีตำนานอ้างว่าเกิดขึ้นจากเหตุการณ์ต่าง ๆ มาสวดเป็นมนต์ ตัวอย่างเช่น รัตนสูตร ซึ่งมีตำนานอ้างว่า พระอานนท์นำคุณพระรัตนตรัยมาใช้เป็นมนต์สวดระงับโรคห่าอันเกิดจากความอดอยากที่เมืองเวสาลี เป็นต้น การสวดจะสวดสูตรไหนหรือคาถาไหนขึ้นอยู่กับเหตุการณ์เช่น นิมนต์ไปสวดเพื่อความเป็นสิริมงคลก็สวดมงคลสูตร ถ้านิมนต์ไปสวดให้คนเจ็บป่วยฟังก็สวดโพชฌงค์ เป็นต้น อุดม อรุณรัตน์ (2526: 25)

ความหมายของการสวดมนต์คือ คำว่า “สวด” หมายถึง การสาธยาย (พูดปกติ), การท่องเป็นทำนอง คำว่า “มนต์” หมายถึง บทธรรมะ คำศักดิ์สิทธิ์ คำสำหรับสวด เพราะฉะนั้นคำว่า “สวดมนต์” จึงหมายถึง การสาธยายบทธรรมะด้วยสำนวนปกติหรือการท่องคำศักดิ์สิทธิ์เป็นทำนองก็ได้

การสวดมนต์ที่พบเห็นตามหลักฐานที่พบในพระไตรปิฎกนั้น มีการสวด 2 แบบคือ การสวดมนต์แบบการกล่าวคำพุทธรรรคาและการสวดแบบสรภัญญะ มีรายละเอียดดังนี้

1. การสวดแบบการกล่าวคำพุทธรรรคา หรือ เรียกว่าการสวดแบบสังโยค หรือการสาธยาย เป็นบททำนองแบบเรียบ ๆ ไปตามภาษาพูดปกติของท้องถิ่นนั้น ๆ ไม่มีการใส่ทำนอง หรือการเอื้อนเสียงสูงต่ำมากนัก แต่ใช้การเอื้อนเสียงและการหยุดหายใจตรงคำที่เป็นตัวสะกดเป็นหลักเพื่อเป็นข้อ สังเกตเวลาพระสวดร่วมกันหลายรูปจะหยุดผ่อนเสียงหรือหยุดหายใจ ตัวอย่างเช่น

นโม ตัส.....ส ภควโต
 อรห โตตัม.....มาตัม.....พุท..... ธัส.....ส
 กุสลาธัม.....มา อกุสลาธัม.....มา
 อัป.....ยากตา ธัม.....มา กตมาธัม.....มา

ฯลฯ

2. การสวดแบบสรภัญญะคือการสาธยายบทธรรมเป็นทำนอง มีการเบนเสียงสูงต่ำ แต่จะไม่มีการลากเสียงยาวหรือเอื้อนเสียงให้เหมือกับการร้องเพลง การสวดแบบสรภัญญะ มีข้อแตกต่างจากการร้องเพลงคือ การสวดสรภัญญะต้องให้อັกขระบังคับเสียงต้องออกเสียงคำ ในบทสวดให้ชัดเจนเพื่อความหมายเดิมไว้ แต่การร้องเพลงสามารถให้เสียงบังคับอັกขระได้คือในการร้อง สามารถออกเสียงคำตามทำนองได้เพื่อให้เกิดความไพเราะ จึงทำให้ในบางครั้งผู้ฟังอาจเข้าใจความหมายของคำนั้นผิดได้

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงความแตกต่างของการสวดแบบสรภัญญะเป็นการสวดเป็นทำนองกับการร้องเพลงไว้ดังนี้

การสวดสรภัญญะนั้นเป็นกิจของสงฆ์ที่จะต้องฟังปฏิบัติ เพื่อให้คงไว้ทั้งอัตตะและพยัญชนะ โดยกำหนดให้ทำนองสรภัญญะนั้นต้องอັกขระบังคับเสียง

สรภัญญะถือได้ว่าเป็นต้นกำเนิดแห่งคีต โดยหลักของคีตศิลป์นั้นได้ยึดถือแนวของสรภัญญะมาเป็นแนวทางปรับปรุงแก้ไขเสียง เพื่อให้ทำนองเกิดความไพเราะเพราะพริ้งมากขึ้น สิ่งที่คงไว้ตามหลักของสรภัญญะได้แก่ ลงลูกคอ แหบหวน เล่นลูกคอ แต่แทนที่จะเอาอักษรบังคับเสียงเช่นเดียวกับสรภัญญะก็กลับกลายเป็นเสียงบังคับอักษระนั้นหมายถึงว่า คำร้องไม่ว่าจะเป็น อักษรสูง อักษรกลาง อักษรต่ำ ก็ต้องผันตามทำนองเพลงทั้งสิ้น เช่น “ลมพระพายพัดมา หอมกลิ่นมาลาชื่นใจ ” คำว่า มาลา นี้เวลาเปล่งเสียงตามทำนองก็ต้องว่า หมาลา หรือ ม้าลา ไปมุ่งแต่จะเน้นให้เพลงไพเราะน่าฟัง ถ้าจะคงคำว่า มาลา ไว้ก็ได้แต่ไม่เกิดความไพเราะในบทเพลงเนื่องจากคำร้องเป็นเสียงสามัญแต่ระดับเสียงนั้นสูง คำร้องก็ต้องเสียงสูงตามไปด้วย พระพุทธศาสนานำการสวดมาใช้ เพื่อรักษาพระธรรมวินัยไม่ให้วิปลาสคลาดเคลื่อน หรือเพื่อสวดให้เกิดสิริมงคลและป้องกันภัยอันตราย โดยเลือกเอาพระสูตรและพระคาถาสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย อันมีตำนานอ้างอิงถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาสวดเป็นมนต์ โดยใช้การสวดทั้งแบบสังคโยคและการสวดแบบสรภัญญะ เพื่อมุ่งหวังให้จึงหวะและทำนองช่วยให้เกิดสมาธิ จิตจดจ่ออยู่ที่บทสวดทั้งผู้สวดและผู้ฟังเป็นการรับรัฐธรรมนูญได้อีกทางหนึ่งและช่วยให้จดจำได้ง่ายขึ้น ทองพุล บุญยมาลิก (2542: 27)

อุดม อรุณรัตน์ (2526: 20) ได้ให้ความเห็นว่าการกำเนิดเสียงดนตรีนั้นหนึ่งในบรรดาข้อสันนิษฐานต่าง ๆ คือลักษณะการเปล่งเสียงของมนุษย์ที่มีอารมณ์หรือเรียกว่า “อุทาน” นั้นเป็นที่มาของการเกิดเสียงทางดนตรี จึงสรุปได้ว่าเสียงที่เปล่งออกมาในลักษณะดังกล่าวแตกต่างไปจากการพูดโดยปรกติของมนุษย์ กลุ่มเสียงและลำนำอันเกิดจากการสวดพระพุทธมนต์ทางพระพุทธศาสนาเป็นบันไดเสียงโบราณ เป็นกำเนิดของบันไดเสียงที่เป็นที่รู้จักกันในปัจจุบัน

ศาสนาและวัฒนธรรมต่างเป็นแบบแผนแห่งการดำรงชีวิตของมนุษย์แต่ละพวก ซึ่งมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา วัฒนธรรมมีขอบเขตกว้างขวางครอบคลุมทั้งปัจเจกชนและสังคมส่วนรวม ผลิตผลทางวัฒนธรรมอันเป็นแง่มุมทางศาสนานั้น จะมีความประณีตวิจิตรมีคุณค่า นั้นเป็นสิ่งแสดงออกถึงความเจริญของมนุษยชาติ ขับเคลื่อนด้วยแรงขับภายในจิตใจให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสทางศาสนานำไปสู่การกระตุ้นจิตสำนึกในการสร้างสรรค์ผลงานทางวัฒนธรรม

ในพิธีกรรมทั้งปวงนั้น ดนตรีนับว่าเป็นเครื่องจูงใจอย่างสำคัญ เพราะดนตรีเป็นศิลปะที่ทำให้เสรีภาพแก่จินตนาการของมนุษย์ได้มากที่สุด เสียงดนตรีอาจเป็นได้ทั้งความสง่างาม อำนาจความ ลึกลับ หรือแม้แต่ความอ่อนโยนเมตตาได้อย่างวิเศษ การกล่าวถึงพระเจ้าที่ทรงมหิทธานุภาพด้วยอักษร วิธีธรรมดา ย่อมเทียบไม่ได้เลยกับการจับบูชาสรรเสริญด้วยบทเพลงและดนตรี ศาสนาประเภท เทวนิยมทั้งปวงจึงมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับดนตรีอย่างแยกกันมิได้ พิชิต ชัยเสรี (2544: 32)

การสวดหมายถึงการว่าอย่างเป็นทางการของอย่างพระสวดมนต์ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 1140) การสวดทางพระพุทธศาสนานั้น เสียงลำนำและจังหวะที่เกิดขึ้นในการสวดนั้นจะเรียกโดยรวมว่า “ทำนองสวด” ซึ่งแต่ละลักษณะจะมีชื่อทำนอง เช่น ทำนองสังโยค ทำนองมคธ ทำนองสรภัญญะ เป็นต้น คำว่า “ทำนอง” แปลว่า ทาง แบบ แบบอย่างระเบียบเสียงสูงต่ำซึ่งมีจังหวะสั้นยาวในเวลาสวดทองพูน บุญยามาลิก (2542: 55) ทำนองสวดโดยทั่วไปนั้นมีทำนอง 4 ทำนองด้วยกัน คือ

- 1) สุตตบุตรปรีชาวัตร เป็นทำนองสวดบรรยายพระสูตรทั่วไปในการแสดงพระธรรมเทศนา
- 2) คลิตวัตร เป็นการออกเสียง “ลงลูกคอ” เช่น สวดขจัดตำนาน หรือสวด “ซุมนุเมเวดา”
- 3) ทูหนวัตร เป็นทำนอง “รีคนมโค” โดยลักษณะการรีคนมโคนั้นใช้มือรูดลงแล้วกระแทกขึ้นอย่างรวดเร็ว ตามนัยนี้เรียกว่า “แหบหวน” คือการเปล่งเสียงที่อยู่ในระดับต่ำขึ้นไปหาเสียงสูงอย่างรวดเร็วนั่นเอง เป็นทำนองที่ยากมาก

- 4) ตรงกวัตร เป็นทำนอง “เล่นลูกคอ” อุปมาดังระลอกคลื่นกระทบฝั่ง

ในกระบวนการของคีตศิลป์กล่าวถึงลักษณะคีตศิลป์ต่าง ๆ ของไทยไว้ คือ มีคำที่เกี่ยวข้องกับการขับร้องอยู่ 4 ชนิด คือ ขับ(Reciting) พากย์(Narrating) สวด(Chanting) และร้อง(Singing) ซึ่งแต่ละคำมีความหมายและหน้าที่ต่างกัน ส่วนในมุมมองของลักษณะคีตศิลป์ที่สัมพันธ์กับภาษานั้น

สมปอง พรหมเยี่ยม(2536: 21-22) ได้ใช้คำว่า “คีตวรรณกรรม” ในความหมายว่า “คีตวรรณกรรม” เป็นคำสมาสระหว่าง คีตะและวรรณกรรม คีตะ หมายถึง เพลงขับ การร้อง ซึ่งหมายรวมถึงท่วงทำนองจากการเปล่งเสียงในลักษณะอื่นอีก เช่น การอ่านคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองเป็นทำนองที่เรียกว่า “ทำนองเสนาะ” การเห่เรือ การแห่ เป็นต้น วรรณกรรม หมายถึง งานหนังสือซึ่งอาจแบ่งได้เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ วรรณกรรมที่ได้รับการยกย่องให้เป็นวรรณคดีและวรรณกรรมร่วมสมัย เป็นต้น และได้รวบรวมประเภทคีตศิลป์ต่าง ๆ ที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับวรรณกรรมนั้นมีทั้งหมด 8 ประเภท ได้แก่ การอ่าน การขับ การร้อง การเห่ การสวด การเทศน์ การแห่ การพากย์ ในที่นี้รวมคีตวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาไว้ ได้แก่ การสวด การเทศน์ การแห่ ฉะนั้นต่อจากนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอประเด็น 2 ประเด็นคือ คีตทางพระพุทธศาสนาที่ใช้ควบคู่กับวรรณกรรม คือ การอ่าน ขับ เป็นต้น และคีตทางพระพุทธศาสนาที่ใช้การท่องจำเป็นหลัก ได้แก่ การสวด การเทศน์ เป็นต้น

การสวด แต่เดิมการสวดนั้น มีต้นกำเนิดมาจากการเจริญพระพุทธมนต์เป็นภาษาบาลีของพระภิกษุ เมื่อพิจารณาถึงลำนำจากการสวดซึ่งมีลำนำอันเกิดจากพื้นฐานทางภาษาบาลี ใช้สำหรับสวดประกอบศาสนพิธีโดยเฉพาะ ต่อมาผู้ที่เคยบวชเรียนได้ผ่านกระบวนการฝึกฝนอักขระวิธี อีกทั้งทำนองต่าง ๆ เมื่อลาสิกขาเป็นฆราวาสแล้ว จึงนำองค์ความรู้ดังกล่าวมาประยุกต์ในลักษณะต่าง ๆ จึงเกิดทำนองต่าง ๆ มากมาย ทั้งยังเป็นความนิยมของปราชญ์ในพระบรมมหาราชวัง ในการสร้างท่วงทำนองที่เรียกว่า ทำนองหลวง ขึ้น ได้แก่ การสวดโอย์อวิหาราย การสวด มหาชาติคำหลวง ส่วนทำนองราษฎร์

ได้แก่ การสวดคฤหัสถ์ การสวดออกทำนองออกสลับสองภาษา เป็นต้น ท่านผู้รู้กล่าวว่า การสวดนี้น่าจะเป็นพื้นฐานสำคัญส่วนหนึ่งของทำนองเสนาะ เพราะเป็นแบบแผนร้อยกรองของไทย ส่วนหนึ่งรับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมอินเดีย ซึ่งมีภาษาบาลีสันสกฤตเป็นพื้น วรรณกรรมอินเดียนี้นิยมถ่ายทอดหรือใช้ในพิธีการสวดบริกรรม ซึ่งน่าจะมีอิทธิพลต่อการอ่านทำนองเสนาะของไทยบ้างไม่มากก็น้อย สมปอง พรหมเอี่ยม (2536: 23)

เทศน์ แปลว่า การแสดง การชี้แจง การชี้ให้เห็นแจ้ง ใ้ว่า เทศนา(อ่านว่า เทศนะนา เทศสะหนา) ก็ได้ เทศน์ หมายถึงการถ่ายทอดธรรมอันเป็นคำสั่งสอนทางศาสนาด้วยการแสดงชี้แจงให้ฟัง เป็นการเผยแพร่ศาสนาแบบหนึ่งที่ใช้กันมาแต่สมัย พุทธกาล การเทศน์ในสมัยพุทธกาลไม่มีพิธีการแต่อย่างใด เพียงผู้แสดงนั่งอยู่ในสถานที่สมควรและผู้ฟังมีลักษณะตั้งใจฟังก็สามารถแสดงได้ ในขณะที่การเทศนานั้น อาจมีลักษณะลีลาต่างกันไปบ้างตามแต่อุปนิสัยของแต่ละบุคคล สำหรับพระพุทเจ้าแล้วบางครั้งจะทรงใช้คาถาประพันธ์หรือร้อยแก้วธรรมดาในประเทศไทย การเทศน์กลายเป็นส่วนประกอบสำคัญในพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวไทยมาช้านาน เช่น วันขึ้นบ้านใหม่ วันแต่งงาน ไปจนถึงงานศพ และมีข้อปลีกย่อยในการประกอบพิธีกรรมมากมาย เช่น ต้องมีการอาราธนาศีลอาราธนาธรรม การจุดเทียนส่องธรรม เป็นต้น พระสงฆ์ไทยแต่โบราณก็มีการดัดแปลงโดยเพิ่มทำนองให้น่าสนใจ เรียกว่า เทศน์แหล่ ปัจจุบันอาจแบ่งการเทศน์พิธีกรรมของพระสงฆ์ในประเทศไทยตามจำนวนผู้เทศน์ได้เป็น เทศน์เดี่ยว (เทศน์รูปเดียว) และเทศน์สองธรรมมาสน์ขึ้นไป (ปจฺจนา-วิสัยนา)

คำว่า เทศน์ หรือการเทศน์แบบพิธีการ ในความรู้สึกส่วนใหญ่ของคนไทยมักจะเข้าใจว่าเป็นพิธีกรรมการสอนที่เป็นทางการ เน้นพิธีการ และมีรูปแบบตายตัวที่ผู้เทศน์ไม่สามารถใช้ลูกเล่นหรือใช้อุปกรณ์ เช่น ภาพหรือสื่อประสมมาใช้เพื่อประกอบการเทศน์ได้ ทำให้ในปี ปัจจุบันพระสงฆ์ได้มีปรับเปลี่ยนวิธีการเทศน์ด้วยวิธีอื่น ๆ เพื่อให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนไป เช่น การเทศน์ในพิธีการโดยไม่ใช้สำนวนโบราณ การสอนธรรมะผ่านสื่อต่าง ๆ การแต่งหนังสือ การแต่งเพลงธรรมะ เป็นต้น ซึ่งการเทศน์ด้วยวิธีหลังจะสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายมากกว่า เพราะส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้ทำนองแบบเทศน์พิธีการ และอาจมีुकสอดแทรกลงไปทำให้น่าสนใจมากขึ้น

ประเภทการเทศน์แบ่งตามทำนอง

การเทศน์ว่าโดยทำนองมี 2 แบบ คือ

เทศน์ธรรมวัตร คือเทศน์โดยในเสียงและทำนองเป็นปกติเหมือนอ่านหรือพูดธรรมดา ไม่ได้ออกเสียงและทำนองไพเราะด้วยกา รจับขาน มุ่งให้เข้าใจในเนื้อหาธรรมะเพื่อให้นำไปปฏิบัติได้เป็นสำคัญ เรียกว่า เทศน์ทำนองธรรมวัตร ก็ได้

ทำนองราษฎร์ หรือ แห่ล่นอก หมายถึง ทำนองแห่ที่มีฉันทลักษณ์ซึ่งแต่งขึ้นใหม่ นอกเหนือจากคัมภีร์ ไม่ว่าจะเป็นแห่ล่นอกเทียบเนื้อที่มีเนื้อความอยู่ในมหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ หรือแห่ล่นอกที่มีเนื้อความไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อความในมหาชาติ เช่น แห่ลพร แห่ลพา แห่ลชาดก แห่ล่นอกที่มีเนื้อความเกี่ยวกับพุทธประวัติ แห่ลนิทานพื้นบ้าน และแห่ลที่มีเนื้อความอยู่ในวรรณคดีไทย รวมทั้งแห่ลลาของพระนักเทศน์แต่ละรูปด้วย การเทศน์แห่ลมหาชาติทำนองราษฎร์ การเทศน์มหาชาติทำนองราษฎร์หรือการแห่ล่นอกเทียบเนื้อ ที่มีเนื้อความอยู่ในมหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ มีทำนองแห่ล 4 ทำนอง คือ

- 1) ทำนองประจำตัว เป็นทำนองที่พระนักเทศน์แต่ละรูปประดิษฐ์ขึ้นมาใช้กับเนื้อหาที่ตนแต่งไว้สำหรับเป็นแห่ลประจำตัวเช่น แห่ลพร แห่ลลา
- 2) ทำนองพา เป็นแห่ลที่ใช้ชมธรรมชาติ
- 3) ทำนองแกะเนื้อความมีอยู่ในกัณฑ์มหาราช เช่น แห่ลแกะบายศรี หรือแกะเล่าเรื่องในวรรณคดี
- 4) แห่ลทำนองพรต

เทศน์แห่ล คือเทศน์โดยใช้เสียงและทำนองที่มุ่งความไพเราะเป็นสิ่งสำคัญ เช่น เทศน์มหาชาติเทศน์แห่ล ซึ่งมีทั้งแห่ลในคือเรื่องในมหาชาติและแห่ลนอก ก็คือเรื่องอื่นๆ ที่นำมาเสริมโดยมุ่งความสุนทรีย์เช่น แห่ลขมก แห่ลขมดง แห่ลหญิงมาย ในประเทศไทย การเทศน์แบบพิธีการสันนิษฐานว่าได้รับธรรมเนียมมาจากลังกา ปรากฏหลักฐานว่ามีการให้ความเคารพพระสงฆ์ผู้เทศนาด้วยการให้นั่งบนอาสนะสูงวิจิตรไว้ในศิลาจารึกหลักที่ 1 (ด้านที่ 3) ดังนี้ “ขदानหินตั้งหว่างกลางไม้ตาลนี้ วันเดือนดับเดือนโอกแปดวัน วันเดือนเต็ม เดือนบั้งแปดวัน ผูกปุ่ครู เกรมหาเถรขึ้นนั่งเหนือขदानหินสุดธรรมแก่ อุบาสกฝูงท่วยจำศีล ผู้เฒ่าวันสุดธรรมขदानหินนี้ ชื่อมนังคศิลาบาตร สถาปกไว้นี้ จึงทั้งหลายเห็น”

จากหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การเทศนาธรรมบนอาสนะสูงใหญ่ของพระสงฆ์ได้มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยโดยนิยมมีพิธีเทศนาในวันธรรมสวนะ ซึ่งประเพณีเทศนาธรรมก็ยังคงมีอยู่ตาม วัดต่าง ๆ จนในปัจจุบันนี้

ชนแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มี “วัฒนธรรม” หรืออัตลักษณ์ที่แสดงความเป็นตัวตนหรือลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง วัฒนธรรมไทยคือสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยรวมทั้งการใช้ภาษาไทยในการสื่อสารถ่ายทอด การที่พระสงฆ์นำเอาผลงาน การประพันธ์เรื่องมหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดกที่กวีสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อใช้สั่งสอนและสืบทอดคุณธรรมทางพระพุทธศาสนาไปเทศนาสั่งสอนประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใส เป็นการปลูกฝังคุณธรรมความดีงามให้พุทธศาสนิกชนได้นำเอาหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาไปเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติให้เกิดความสุขความเจริญทั้งแก่ตนเองครอบครัว และประเทศชาติ พระครูวินัยธรรมานพ กัณฑ์โล (2554: เอกสารอัดสำเนา)

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อรวัต ชนะจันทร์ (2545: 143) ทำการวิจัยเรื่องการสวดคฤหัสถ์ภคณีศึกษานักสวดตำบลไผ่จำศีล จังหวัดอ่างทอง ได้กล่าวถึงการสวดว่า

การสวดมนต์แบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ การสวดเป็นกิจวัตรและการสวดในงานพิธีกรรม

1) การสวดมนต์เป็นกิจวัตรยังแยกได้เป็น การสวดโดยลำพังและการสวดเป็นหมู่คณะดังนี้ การสวดโดยลำพัง เป็นการสวดภาวนาเพื่อให้จิตใจมีสมาธิ จะใช้บทใดและจำนวนเท่าใดก็ได้ เช่น การสวดมนต์ก่อนนอน การสวดเมื่อตื่นนอนตอนเช้า ทั้งของคฤหัสถ์และภิกษุ โดยจะออกเสียงหรือไม่ออกเสียงก็ได้

การสวดเป็นหมู่คณะ เช่นการทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น นิยมสวดในหอสวดมนต์ต่อมานิยมสวดในพระอุโบสถ มีกำหนด 2 เวลาคือ เช้าและเย็น แต่ละวัดก็กำหนดระเบียบการสวดแตกต่างกันออกไป โดยมากจะเริ่มสวดตั้งแต่เจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน ชรามัจกรมหาสมัย ภาณตัน ภาณ ปลาย สามภาณ ภาณยักษ์ ภาณพระ เป็นต้น โดยสวดวันละพอสมควร

2) การสวดในงานพิธีกรรม แบ่งตามประเภทของงานได้ 3 ลักษณะคือ

(2.1) การสวดในงานมงคล

คำว่า “มงคล” แปลว่า ความสุข ความเจริญ หรือสิ่งที่น่ามาซึ่งความสุขความเจริญ หมายถึง กุศลกรรมหรือความดีที่ปวง งานพิธีมงคลนั้นมีหลายอย่างเช่น งานโกนผมไฟ งานโกนจุก งานมงคลสมรส งานทำบุญวันเกิด ฯลฯ

(2.2) การสวดในงานอวมงคล

คำว่า “อวมงคล” มีความหมายตรงข้ามกับคำว่า “มงคล” งานอวมงคลคืองานบำเพ็ญกุศลเนื่องด้วยมรณกรรมหรือเมื่อมีเหตุไม่ดีเกิดขึ้น อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ งานบำเพ็ญกุศลเกี่ยวกับการมรณกรรมกับงานบำเพ็ญกุศลเพื่อป้องกันหรือขจัดสิ่งชั่วร้าย

(2.3) การสวดในงานมงคลามงคล

คำว่า “มงคลามงคล” มาจากคำว่า มงคล และ อวมงคล งานมงคลามงคลนั้นจะนับเป็นงานมงคลก็ไม่ใช่ จะเป็นงานอวมงคลก็ไม่เชิง บางอย่างก็ค่อนข้างเป็นมงคล บางอย่างก็ค่อนข้างเป็นอวมงคล หรืออาจเป็นได้ทั้งสองอย่าง การสวดในงานมงคลามงคลแบ่งเป็นดังนี้

(2.3.1) สวดโพชฌงค์ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สวดใช้ และสวดต่ออายุ

(2.3.2) สวดบังสุกุลเป็นการจัดงานที่เรียกว่า ทำศพตนเอง เพื่อบำเพ็ญกุศลให้กับตนเองในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ เรียกการสวดว่า การสวดบังสุกุลเป็น

(2.3.3) สวดแจ้ง การสวดหลังการเทศน์ในพิธีเผาศพ

(2.3.4) การสวดถวายพระพรในงานต่างๆ

(2.3.5) การสวดอนุโมทนา เป็นการสวดอนุโมทนาแก่เจ้าของทาน

(2.3.6) การสวดทำน้ำพระพุทธรูป เป็นส่วนหนึ่งของการสวดพระปริต

รัชช ปุณฺณโกทก (2540: 89) ศึกษากลอนสวดในฐานะวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลางใน “วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นเชิงเปรียบเทียบ” โดยให้ความหมายของคำว่ากลอนสวดลักษณะของกลอนสวด และบทบาทที่มีต่อสังคมในสมัยก่อน อีกทั้งศึกษากลอนสวดเรื่องต่าง ๆ ทั้งที่ตีพิมพ์เผยแพร่ หรือที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์รวมทั้งต้นฉบับ จึงเสนอว่าปัจจุบันควรจะมีการศึกษากลอนสวดเพราะมีคุณประโยชน์ต่อ การศึกษาด้านวิถีชีวิตของชนท้องถิ่นต่างๆ เนื่องจากกลอนสวดต่างๆมีความสำคัญต่อสังคมสมัยก่อน ตัวอย่างเช่น ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ต่อประเพณีในท้องถิ่น การเกิด การตาย ฯลฯ เช่น ภาคกลางมีการ สวดไอ้เอ้วหาราย สวดพระมาลัย ภาคเหนือมีการอ่านคำวช ภาคใต้มีการสวดค่าน ภาคอีสานมีการ อ่านหนังสือผูกและการสวดสรภัญญ์

ตรีศิลป์ บุญจรรยา (2530: 221) ได้ศึกษากลอนสวดไว้อย่างสมบูรณ์ในวิทยานิพนธ์อักษรศาสตร ดุษฎีบัณฑิต เรื่อง “วรรณกรรมประเภทกลอน สวด : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ ” ได้ศึกษากลอนสวดใน ในฐานะเป็นวรรณกรรม โดยสำรวจรวบรวมกลอนสวดของภาคกลาง ที่เป็นเอกสารตัวเขียนอยู่ในแผนก เอกสาร โบราณ หอสมุดแห่งชาติ ทั้งหมด 141 เรื่อง อธิบายความหมายของคำว่า “กลอนสวด” หมายถึง คำประพันธ์ที่มีรูปแบบจันทลักษณ์ แต่ง เป็นกาพย์ต่างๆ ที่ชาวบ้านหรือชาววัดแต่งขึ้นเพื่อใช้สวดอ่าน และกล่าวถึงองค์ประกอบของกลอนสวด ประเภทของกลอนสวด โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภทได้แก่ ประเภทคตินิยมโดยตรง ซึ่งได้ให้ความหมายไว้ว่า เป็นกลอนสวดที่นำเรื่องมาจากพระสูตรใน พระไตรปิฎก และประเภทคตินิยมโดยอ้อม เป็นกลอนสวดที่เปรียบเทียบเป็นนิทานชาดก นอกจากนี้ ยังแสดงให้เห็นว่ากลอนสวดมีการพัฒนาคำประพันธ์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเภทกาพย์ การพัฒนาของ รูปแบบกลอนสวด รวมถึงประเพณีการสวดอ่านที่สัมพันธ์กับวรรณกรรมกลอนสวดและเปรียบเทียบ ประเพณีการอ่านวรรณกรรมในภูมิภาคต่าง ๆ พร้อมทั้งชี้ให้เห็นว่ากลอนสวดมีคุณค่าต่อสังคมอย่างยิ่ง

บุญตา เขียนทองกุล (2542: 89) “วิเคราะห์งานดุริยางคศิลป์ที่ใช้ประกอบการเทศน์มหาชาติ ” เป็นการศึกษาศิลปะการเทศน์มหาชาติของภาคกลาง โดยแบ่งเป็นส่วนวิเคราะห์การเทศน์ของพระและ วิเคราะห์การบรรจเพลงประกอบการเทศน์ วิเคราะห์การเทศน์พบว่า มีโครงสร้างทำนองแม่บทอยู่ 3 ชนิด คือ จุณณียบท ทำนองเดินและทำนองขึ้น พบว่าคำในภาษาไทยที่เป็นคำเสียงสระเสียงยาวและเสียง วรรณยุกต์สามัญ จะส่งผลในการออกเสียงของพระ โดยใช้เทคนิคการลากเสียงยาว การเลื่อนไหลเสียง และใช้การการเอื้อนน้อย ส่วนศึกษาเพลงที่ประกอบแต่ละกัณฑ์ทั้ง 13 กัณฑ์พบว่าเป็นการเลือกเพลงที่มี ทำนองและชื่อสอดคล้องกับการสำแดงอารมณ์ในเรื่องราว เพื่อเป็นการเพิ่มความสุนทรีย์ในการฟัง

ลลลนา ศิริเจริญ (2516: 113) ได้ศึกษารายยาวมหาเวสสันดรชาดกประกอบการวิจัยเรื่อง การศึกษาคคุณค่าของชาดกเพื่อใช้ในการสอนวรรณคดีไทย ผู้วิจัยกล่าวถึงรายยาวมหาเวสสันดรชาดกใน แง่ต่าง ๆ ไว้เกี่ยวกับเรื่องรูปแบบ ธรรมเนียมนิยมในการแต่ง โดยเปรียบเทียบการแต่ง รายยาวเรื่องนี้กับ

วรรณคดีเรื่องอื่น ๆ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อแนวการเขียนซึ่งผู้วิจัยสรุปว่ามีอิทธิพลอยู่ 3 ทาง คือ ทางสังคม ทางปรัชญาและพุทธศาสนา และทางจิตวิทยา คุณค่าของเรื่อง เช่น คุณค่าทางวรรณคดี คุณค่าทางการแสดงออกด้านวัฒนธรรมของคนไทยซึ่งผู้วิจัยกล่าวไว้เพียง 3 ประเภทเท่านั้น และยังกล่าวถึงคุณค่าด้านอื่น ๆ อีก เช่น ตัวละครในเรื่องนี้ผู้วิจัยเห็นว่าเต็ม ไปได้ วยสัญลักษณ์ของจิตใจได้แก่ความสงบ ความเมตตา เป็นต้น

สุนีย์ ชวนสนิท (2518: 145) ได้ศึกษาวิเคราะห์ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกทางวัฒนธรรมไทย พบว่า มุ่งชี้ให้เห็นสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยด้านต่าง ๆ ลักษณะวัฒนธรรมที่ปรากฏใน ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอน ปลาย จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นซึ่งได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุ วัฒนธรรมทางจิตใจ วัฒนธรรมทางภาษา และสถาบันครอบครัวตลอดจนกล่าวถึงอิทธิพลของเรื่องเวสสันดรชาดกที่มีต่อวัฒนธรรมไทยในด้านศิลปกรรมและวรรณกรรม

สมาน โชะเหม (2528: 98) ได้ศึกษาวรรณกรรมชาดกเรื่องมหาชาติฉบับเมืองเพชรบุรี กัณฑ์ชูชก โดยวิเคราะห์ในเชิงสังคมแสดงให้เห็นถึงค่านิยม ความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆของชาวบ้านเมืองเพชรบุรีที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา ศาสนาอิสลามและโหราศาสตร์ การวิเคราะห์ด้านวรรณศิลป์พบว่ารูปแบบของคำประพันธ์ในมหาชาติฉบับเมืองเพชรบุรี กัณฑ์ชูชกนั้นมีลักษณะเป็นร่ายยาวหรือกลอนเทศน์เป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มีกลอนแบบพื้นบ้านแทรกอยู่เป็นอันมาก ส่วนนวนโวหาร โคลง ฉันท์และสัทอักษรถิ่นให้เห็นถึงประวัติศาสตร์และโบราณคดีในสมัยนั้นซึ่งน่าสนใจมาก ในดานการเปรียบเทียบระหว่างมหาชาติฉบับเมืองเพชรบุรี กัณฑ์ชูชก ส่วนนวนห่อพาน กับฉบับหลวง สำนักวัดสังข์กระจาย ทำให้อาจสันนิษฐานได้ว่าส่วนนวนห่อพานน่าจะเป็นต้นแบบของส่วน นวนวัดสังข์กระจาย

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2526: 76) ได้ศึกษามหาชาติลานนาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น โดยใช้วิธีการศึกษาในเชิงสังคมวิทยา มานุษยวิทยา ปรัชญา และสุนทรียศาสตร์ ศึกษาเปรียบเทียบความเป็นมาของมหาชาติภาคกลางกับมหาชาติลานนา ศึกษาสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการเสริมบุคลิก ลักษณะนิสัยและวิถีชีวิตของตัวละครในมหาชาติลานนา วิเคราะห์คติธรรมทางพุทธศาสนา ที่กวีเสนอผ่านตัวละคร

ประทุม สุวรรณคังคะ (2526: 84) ได้ศึกษามหาเวสสันดรชาดกฉบับถิ่นใต้จากต้นฉบับ วัดมัทธิมาวาส สงขลา เพื่อวิเคราะห์ลักษณะการประพันธ์ ส่วนนวนโวหาร รสวรรณคดี และคุณค่าทางด้านสังคมความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหา

มณี พยอมยงค์ (2519: 90) ได้ศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหาชาติฉบับภาคกลางภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ เพื่อศึกษาภาษาในท้องถิ่นต่าง ๆ และทำความเข้าใจเกี่ยวกับขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ภูมิประเทศ และความเป็นไปทางสังคม รวมทั้งศิลปะด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ

สุนันท์ อัญชลีกุล (2520: 77) ได้ศึกษาเรื่องการสร้างคำและการใช้คำในมหາชาติ คำหลวง โดยมุ่งศึกษาการสร้างคำ การใช้คำ ความหมายของคำบางคำ บางสำนวนในมหาชาติ คำหลวงเปรียบเทียบกับภาษาในสมัยปัจจุบัน สรุปผลการศึกษามีการสร้างคำ 4 ประเภท คือ คำแผลง คำซ้ำ คำซ้อน และคำราชาศัพท์ การใช้คำในหมวดต่าง ๆ พบว่า มีการใช้คำในหมวดคำสรรพนาม คำลักษณนาม และคำบุพบทบางคำ แสดงให้เห็นว่ามีการใช้คำตามฐานะของบุคคลตามฐานะทางสังคมและวัฒนธรรม คำเหล่านี้ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมบ้างทั้งรูป ความหมาย และการใช้ ส่วนในด้านสำนวนพบว่าบางสำนวนยังคงใช้อยู่ในปัจจุบัน

อุณา อัสวปิยานนท์ (2528: 114) ได้ศึกษาเรื่องมหาเวสสันดรชาดกฉบับท้องถิ่นอีสาน จากต้นฉบับวัดกลางโคกคือ จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยศึกษาวรรณกรรมพุทธศาสนาในด้านอักษร อักษรวิธี อักษรธรรมอีสาน วรรณศิลป์ และทางด้านวัฒนธรรม สังคม ที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมเปรียบเทียบกับ ร่ายยาว มหาเวสสันดรชาดกฉบับกระทรวงศึกษาธิการ ในการศึกษาวิเคราะห์เชิงสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรม สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมและวัฒนธรรมของชาวอีสานในสมัยนั้น

ผ่องศรี ยอดสกุล (2531: 132) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องมหาชาติเมืองเพชรสำนวนวัดเกาะพบว่า มหาชาติเมืองเพชรมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างจากมหาเวสสันดรชาดกฉบับหลวง นอกจากนั้นยังต้องการวิเคราะห์คุณค่าทางวรรณศิลป์ของมหาชาติเมืองเพชร ตลอดจนศึกษาสภาพสังคม ความเชื่อ แนวคิด และวัฒนธรรมประเพณีที่ปรากฏในมหาชาติเมืองเพชรอีกด้วย

ลัญญา จิระเกียรติ (2531: 79) ได้ศึกษาวิเคราะห์มหาชาติฉบับเมืองเพชรบุรี กัณฑ์มหาพน ในด้านวรรณศิลป์ สังคมและวัฒนธรรม ธรรมชาติวิทยา และความรู้ด้านอื่น ๆ ทั้งยังได้สรุปว่าสภาพสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในมหาชาติฉบับเมืองเพชรบุรีกัณฑ์มหาพน สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมและวัฒนธรรมของชาวเมืองเพชรบุรี ที่เกิดจากการผสมผสานคติทางพุทธศาสนาเข้ากับไสยศาสตร์

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย (2532: 87) ได้ศึกษาคติความเชื่อเรื่องมหาชาติชาดก การเปลี่ยนแปลงและการสืบเนื่องสะท้อนจากภาพจิตรกรรมฝาผนังกรณีศึกษาเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม คลองบางกอกน้อย พบว่าภาพมหาชาติชาดกมีบทบาทต่อสังคมในด้านการบูรณาการทางสังคม ซึ่งแสดงถึงการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากส่วนกลางลงมาสู่ชาวบ้านเพื่อให้เกิดการยอมรับและให้การศึกษอบรมแก่ชาวบ้าน โดยเลือกชุมชนวัดสุวรรณาราม(บ้านบุ) ซึ่งเป็นกลุ่มสังคมที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวัดสุวรรณารามมากที่สุดเป็นกรณีศึกษา

พระมหาภิรมย์คุ้มเพชร (2536: 80) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องมหาเวสสันดรชาดกฉบับวัด แสนสุขาราม หลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นการวิจัยในด้านประวัติความเป็นมา อักษรและอักษรวิธี จุดมุ่งหมายและธรรมเนียมในการแต่ง สภาพสังคม ประเพณีและวัฒนธรรมของลาว ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าทางวรรณศิลป์ และคุณค่าหลักธรรมทางพุทธศาสนา ศึกษาเปรียบเทียบด้านเนื้อหา กับมหาชาติกลอนเทศน์ ฉบับกระทรวงศึกษาธิการของไทยด้วย

พระมหาธวัช เขมรโช (2538: 111) ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยพบว่า การเทศน์มหาชาติมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน (สมัยกรุงรัตนโกสินทร์) และนิยมจัดให้มีการเทศน์ระหว่างในพรรษาจนถึงออกพรรษา หรือในโอกาสที่เหมาะสม พุทธศาสนิกชนชาวไทยนิยมฟังเทศน์มหาชาติเพราะเชื่อว่าถ้าใครได้ฟังจบทั้ง 13 กัณฑ์ ในวันเดียวจะได้รับผลานิสงส์ 5 ประการคือ

- (1) จะได้เกิดในยุคศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งจะเสด็จมาอุบัติและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต
- (2) จะได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เสวยทิพยสมบัติอันโอฬาร
- (3) จะไม่ไปเกิดในอบาย ทุกคติวิเนียด
- (4) จะเป็นผู้มีลาภ ยศ ไม้ตรี และความสุข
- (5) ด้วยอานิสงส์จากการฟังเทศน์มหาชาตินี้จักส่งผลให้ได้บรรลุมรรคผล นิพพานเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

ธนวัฒน์ พูลสวัสดิ์ (2543: 95) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดในเรื่องตัวแบบของผู้หญิงในความสัมพันธ์เชิงอำนาจ การศึกษากรณีนางมัทรีและนางอมิตตดาและนางรุชและนางเอสเธอร์พบว่าแนวคิดในเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้ชายและผู้หญิงที่ปรากฏอยู่ในมหาวงศ์สันดรชาดกและคริสต์ธรรมคัมภีร์นั้น มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่คล้ายคลึงกัน ความสัมพันธ์แบบแรกเป็นความสัมพันธ์ ที่ผู้หญิงนั้นถูกผู้ชายกดขี่ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ตามแนวบรรทัดฐานของสังคม ส่วนความสัมพันธ์อีกแบบเป็นความสัมพันธ์ที่ผู้หญิงสามารถใช้อำนาจความงามที่ตนมีอยู่ ในการต่อรองและควบคุมผู้ชายให้อยู่ภายใต้อำนาจของผู้หญิงได้

วชิราภรณ์ พุกฤษ์สุกาญจน์ (2543: 63) ศึกษาถึง ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในรายยาวมหาวงศ์สันดรชาดก ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในรายยาวมหาวงศ์สันดรชาดกเกิดจากความหลากหลายของเนื้อหา ซึ่งกวีต้องเลือกใช้ศิลปะในการประพันธ์ให้สอดคล้องกับเนื้อหาอันเป็นปัจจัยให้เกิดลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ที่แตกต่างกันไปในแต่ละตอนนอกจากนี้รายยาวมหาวงศ์สันดรชาดกยังแสดงให้เห็นถึงการสืบทอดขนบ นิยมทางวรรณศิลป์ในวรรณคดี พุทธศาสนา ได้แก่ ในด้านการเลือกเรื่อง การเลือกใช้คำประพันธ์ การดำเนินเรื่อง การสร้างตัวละคร และการใช้ถ้อยคำและโวหาร

ธิดิพล กันติวังศ์ (2545: 92) ศึกษาทำนองเทศน์มหาชาติ กัณฑ์มัทรี ประเพณีตั้ง ชัมหม์หลวง ผลการวิจัยพบว่า การเทศน์มหาชาติหรือเวสสันดรชาดกมีที่มาจากพระคาถาพื้นเป็นภาษาบาลี อยู่ในนิบาตชาดกอันเป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎก

จันทรา เรือนทองดี (2547: 81) ศึกษาเพลงแหล่ในเทศน์มหาชาติ จังหวัดเพชรบุรีผลการวิจัยพบว่าเพลงแหล่ในเทศน์มหาชาติ จังหวัดเพชรบุรี ให้สาระคุณค่าด้านสติปัญญาเกี่ยวกับคำศัพท์ต่าง ๆ ทำให้ผู้ฟังเข้าใจความหมายของเรื่องที่ฟังได้ดี ได้รับความรู้ด้านภูมิปัญญาของคนไทย และภูมิปัญญาของพระสงฆ์ไทยในการประพันธ์เพลงแหล่ เพื่อเทศน์สั่งสอนโน้มน้าวใจ ให้พุทธศาสนิกชนสนใจที่จะรับฟังเทศน์อย่างเต็มใจ วัฒนธรรมโบราณและประเพณีไทยที่สืบทอด กันมาตั้งแต่โบราณ นอกจากนั้นยังทำให้รู้จักธรรมชาติในป่าเขาพืชและสัตว์

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าเรื่องการเทศน์แหล่มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของวัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี มีเนื้อหาสาระสำคัญที่ต้องศึกษา คือ ประวัติความเป็นมาของการเทศน์แหล่ วิธีการ เทศน์แหล่ และโอกาสที่ใช้ในการเทศน์แหล่ ซึ่งได้รวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ทั้งเอกสารทางวิชาการ และจากประสบการณ์ตรงของผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้การศึกษายบรรลุวัตถุประสงค์จึงมีการแบ่งขั้นตอนการดำเนินการศึกษาค้นคว้าดังนี้

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล

1.1 เตรียมหัวข้องานสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1.2 รวบรวมเอกสารที่เป็นวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเทศน์แหล่มหาชาติ

1.3 รวบรวมข้อมูลจากประสบการณ์ตรงของวิทยากรผู้ให้ข้อมูล โดยศึกษาค้นคว้าลงพื้นที่

ภาคสนาม

1.4 รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์พระภิกษุ และวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ ดังนี้

- พระครูสุนทรสุดกิจ (มณี ผ่องแผ้ว) รองเจ้าคณะอำเภอเมืองในและเจ้าอาวาส

วัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี

- พระครูวชิสุนทร เจ้าอาวาสวัดหนองแกใหม่ ตำบลแจละเหม อำเภอมือง

จังหวัดอุบลราชธานี

- พระมหาธีร โชติ จิตตสัโร รองเจ้าคณะตำบลและเจ้าอาวาส วัดเทพนิมิต

อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี

1.5 บันทึกข้อมูลทั้งหมดเกี่ยวกับสภาพความเป็นมาทั้งหมดและข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเทศน์แหล่ทำนองอีสาน เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของวัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี

2. ขั้นการศึกษาข้อมูล

2.1 นำข้อมูลทางการศึกษาจากหัวข้อที่ 1 มาเรียงลำดับดังนี้

2.1.1 ประวัติความเป็นมาของการเทศน์แหล่มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี การเทศน์แหล่มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของวัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวนอำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี

2.1.2 การเทศน์แหล่และวิธีการเทศน์แหล่

2.1.3 ทำนองหรือบทเทศน์ที่ใช้ในการเทศน์แหล่

2.2 ศึกษาค้นคว้าข้อมูลและรวบรวมรายละเอียด จากแหล่งข้อมูลต่างๆ ดังนี้

- กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ จังหวัดอุบลราชธานี
- พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านตำบลบ้านชีทวน อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี
- มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
- มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
- หอสมุดแห่งชาติ

2.3 นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์

2.4 ถอดข้อมูลจากเทปบันทึกเสียงแล้วบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร

2.5 ขอความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญ เพื่อแนวทางในการปรับปรุงแก้ไข

ข้อมูล

2.6 นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาตรวจสอบแก้ไข ปรับปรุง เรียบเรียงเนื้อหา โดยการจัดลำดับ

ให้สัมพันธ์กัน

3. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลภาคสนามครั้งนี้ ผู้ศึกษา ค้นคว้า ได้รับความอนุเคราะห์จากผู้มีความสามารถในการเก็บรวบรวมข้อมูลและสัมภาษณ์โดยใช้ข้อมูลภาคสนามเป็นหลัก ใช้ข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยตำราหนังสือทางวิชาการเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นข้อมูลสนับสนุน โดยมีรายละเอียดของการวิเคราะห์ ดังนี้

3.1 ประวัติความเป็นมาของการเทศน์แหล่มหาชาติ เป็นทำนองอีสานเรื่องพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีของวัดทุ่งศรีวิไลตำบลบ้านชีทวน อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานีเป็นการวิเคราะห์ข้อมูล ในลักษณะการรวบรวมองค์ความรู้ต่างๆ เรียบเรียงในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

- ประวัติความเป็นมาของการเทศน์แหล่
- ประเพณีและพิธีกรรมในการเทศน์

3.2 ศึกษาวิธีการเทศน์แหล่ทำนองอีสาน

- ภาษาและบทเทศน์ที่ใช้ในการเทศน์แหล่ทำนองอีสาน กัณฑ์มัทรี
- วิธีการและเทคนิคการใช้เสียงในการเทศน์แหล่ทำนองอีสาน กัณฑ์มัทรี

3.3 ศึกษาทำนองที่ใช้ในการเทศน์ ได้แก่

- ทำนอง ลมพัดพร้าวพัดไฟ
- ทำนอง กาเต้นก้อน
- ทำนอง แม่ฮ้างกล่อมลูก
- ทำนอง รถไฟไต่ราง

4. ชั้นสรุป

4.1 สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

บทที่ 4

การวิเคราะห์ข้อมูล

เรื่องการเทศน์แหล่เป็นทำนองอีสานนี้ ผู้ศึกษาได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการศึกษาแล้ว นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ เพื่อหาความถูกต้องเหมาะสม โดยตรงกับจุดมุ่งหมายดังนี้

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาของการเทศน์แหล่เป็นทำนองอีสาน เรื่อง เวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของวัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี
2. ศึกษาวิธีการเทศน์และทำนองที่ใช้ในการเทศน์แหล่มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของวัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี

ประวัติความเป็นมาของการเทศน์แหล่

การที่พระภิกษุนำบทเทศน์จากหัวข้อบาลี ธรรมต่างๆ มาเทศน์ในงานต่างๆ นั้น นับว่าเป็นเจตนาดีที่จะขัดเกลาศูตย์ผู้ฟังให้เห็นดวงตาธรรม เข้าใจถึงการประกอบกรรมดีเมื่อยังมีชีวิตอยู่ แต่เมื่อพิจารณาถึงความเป็นจริงแล้วการนำถ้อยคำบาลีมาสดหรือเทศน์โดยที่ผู้ฟังไม่มีพื้นฐานความรู้ในหัวข้อที่พระท่านสาธยายมานั้นก็ไม่เกิดผลในเชิงปฏิบัติเท่าที่ควร ดังนั้นจึงมีการแสวงหารูปแบบการเทศน์ขึ้นมาโดยนำเรื่องราวที่เป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนา มาเทศน์เป็นทำนองต่างๆ เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความสนใจคล้อยตามเรื่องราวที่นำมาเล่าขาน วรรณกรรมสำคัญที่กลายมาเป็นต้นแบบการเทศน์ในเวลาต่อมา ก็คือ การเทศน์มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดกนั่นเอง

การเทศน์แหล่ทำนองอีสานเรื่องเวสสันดรชาดกนั้นเป็นการอธิบายเรื่องราวของพระโพธิสัตว์พระนามว่า พระเวสสันดร ซึ่งเป็นพระชาติสุดท้ายก่อนการตรัสรู้ของนุตรสัสดี มมาสัมโพธิญาณของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระสมณโคดม ซึ่งเป็นกษัตริย์ผู้ครองเมืองสิหิงขาร เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทนต์และพระนางมัทรี ได้อภิเษกกับพระนางมัทรี มีพระโอรส ชื่อ ชาลี และมีพระธิดา ชื่อ กัณหา พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ ที่มีน้ำพระทัย ดีงามและมีพระเมตตาบุญญาธิการอย่างมหาศาลต่ออาณาประชาราษฎร์ โดยการบำเพ็ญมหาทานบารมี จนเป็นที่เลื่องลือไปทั่วทุกแคว้น จนกระทั่งครั้งหนึ่ง กษัตริย์แห่งกาลิงครัฐ ได้ส่งคณะพราหมณ์มาทูลขอ ช้างเผือกคู่บ้าน คู่เมือง ชื่อ ช้างปัจฉิมานาค เพื่อไปทำพิธี ให้บ้านเมืองสงบ ร่มเย็น เนื่องจากที่กาลิงครัฐนั้นประสบปัญหา ความยากแค้น ฝน ฟ้า ไม่ตกต้องตามฤดูกาล จึงมีความเชื่อว่าถ้าได้ช้างเผือก ปัจฉิมานาคมา จะทำให้บ้านเมืองสงบ และอุดมสมบูรณ์ขึ้น จึงได้ส่งพราหมณ์ไปทูลขอ ซึ่งครั้งนั้น พระเวสสันดร ทรงประทานช้างปัจฉิมานาคให้แก่พราหมณ์แห่งกาลิงครัฐไป ทำให้ พระเจ้าสุทนต์ และราชกุมารี ในนครสิหิงขาร ไม่พอใจ จึงเนรเทศ พระเวสสันดรให้ออกไปประทับที่เขาวงกตนอกพระนคร พระเวสสันดรก็มี ได้ขัดขืนแต่ทรงทูลขอ โอกาสบำเพ็ญพระราชกุศล

จากพระเจ้าลัญชัยโดยการบำเพ็ญมหาทาน สัตตคทาน คือการให้ทานครั้งยิ่งใหญ่ อันได้แก่ การให้ช้าง ม้า โคนม นารี ทาสี ทาสา และสรรพวัตถุภรณ์ต่างๆ อย่างละ ๑๐๐ แก่ ประชาชนทั่วไปที่มาทูลขอ หลังจากนั้นจึงได้เสด็จออกนอกเมืองพร้อมด้วย พระนางมัทรี พระชาติ และ พระกัณหา คู่เขาวงกต ในระหว่างทางได้เสด็จผ่าน นครเจตราช จึงได้แวะประทับพัก ณ ศาลาพักหน้าพระนคร กษัตริย์แห่งนครเจตราชได้ทราบข่าว จึงออกมาทูลเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติที่นครเจตราช แต่พระเวสสัทร ทรงปฏิเสธแล้วได้เสด็จสู่เขาวงกต เมื่อไปถึงทรงได้พบกับอาศรม ที่ประทับ ซึ่ง ท้าววิษณุกรรมได้เนรมิตขึ้นตามพระบัญชาของ ท้าวสักกะเทวราช กษัตริย์ทั้งสี่ จึงได้ออกผนวช เป็นฤาษีและพำนักที่อาศรมนั้นสืบมา ครั้นต่อมาได้มีพราหมณ์ชื่อชุก อาศัยอยู่ในกาลิงครัฐ บ้านทุนวิฐะ เทียวออกขอทานไปทั่วเมือง เมื่อได้เงิน ๑๐๐ กหาปณะ ก็จะนำเงิน ไปฝากสหายพราหมณ์สองคู่เมีย แต่พราหมณ์ทั้งสองได้นำเงินที่ชุก มาฝากไปใช้ จนหมด ครั้นพอชุกมาขอเงินคืน สหายพราหมณ์ทั้งสองก็มีได้มีให้ ชุกจึงขอนางอมิตดาซึ่งเป็นบุตรสาวของสหายพราหมณ์ทั้งสองมาเป็นภรรยาตน หลังจากนั้นชุกก็พานางอมิตดามาอยู่ที่บ้านของตน นางอมิตดาก็ปรนนิบัติตนต่อสามีเป็นอย่างดี ทำให้บรรดา เมียของพราหมณ์ในหมู่บ้านนั้นไม่พอใจเพราะทำให้ถูกเปรียบเทียบ จึงพากันเกลียดชังและทำร้ายทู่ตีนางอมิตดา ตลอดมา ชุกจึงเห็นว่าน่าจะหาทางมารับใช้ จึงได้นึกถึง พระเวสสันดรว่ามี โอรสและธิดา อยู่ และทรงไม่เคยปฏิเสธสิ่งใดจากผู้ไปทูลขอ จึงได้เดินทางไปสู่เขาวงกตเพื่อไปเฝ้าพระเวสสันดร ในการทูลขอ พระโอรสและพระธิดาทั้งสองมาเป็นทาสรับใช้ เมื่อชุกเดินทางไปถึง ทางเข้าเขาวงกต ก็ได้ถูกพรานเจตบุตร ผู้มีหน้าที่รักษาประตูป่า ขัดขวางไว้ จากนั้นชุกก็ได้หลอกหลอ จนพรานเจตบุตรชี้ทางไปอาศรมของจุดดาบส แต่เนื่องจากเขาวงกตเป็นป่าใหญ่ มีเนื้อที่กว้างขวาง ชุกเกรงว่าจะไปไม่ถูกและอาจหลงทางอยู่ในป่า จึงออกอุบายว่ามีพระราชสาส์นจากพระเจ้ากรุงลัญชัยมาถึงพระเวสสันดร พรานเจตบุตรหลงกลจึงได้นำทางชุกมาตั้งยังอาศรมจุดดาบส หลังจากนั้นชุกก็ได้พักค้างแรมที่อาศรมจุดดาบสคืนหนึ่ง หลังจากนั้นก็ได้ใช้คารมต่างๆ ทำให้จุดดาบสหลงกล ชี้ทางไปยังอาศรมของพระเวสสันดร ให้แก่ชุก คืนนั้นพระนางมัทรีได้ทรงสุบินนิมิตว่าจะต้องเกิดการพลัดพรากจากแก้วดาบดวงใจทั้งสองจึงนำความฝันนั้นมาทูลถามจากพระเวสสันดร พระเวสสันดรทรงทราบแต่ตรัสแก่พระนางมัทรีว่าไม่มีเหตุอันใด อาจเกิดจาก ชาติโภก คืออาหารผิดสำแดงนั่นเอง พระนางจึงคลายกังวล ลแล้วออกไปหาอาหารในป่าตามเดิมเหมือนปกติ หลังจากนั้นเมื่อชุกได้มาถึงก็ได้เข้าไปทูลขอ พระชาติ และพระกัณหา จากพระเวสสันดร สองกุมารได้แอบฟังจึงหนีลงไปซ่อนตัวอยู่ในสระบัว ครั้นพอพระเวสสันดรทรงประทานสองพระกุมารให้แก่ชุกแล้ว ชุกก็ออกไปเดินหา แต่ไม่พบ เลยกลับมายังอาศรมแล้วต่อว่า พระเวสสันดร พระเวสสันดรจึงไปยังสระบัว เรียกสองพระกุมารขึ้นมา เพื่อสร้างมหาทานบารมี ทั้งสองจึงขึ้นมาจากสระบัว ชุกก็ได้มัดมือ แล้วเขียนติ สองพระกุมาร ต่อหน้าพระเวสสันดร แล้วพาสองพระกุมาร กลับสู่กาลิงครัฐ ในขณะที่ถึงเวลากลับจากหาอาหารของพระนางมัทรีระหว่างทางมีเทวดาแปลงกายเป็นเสือนอนขวางทางไว้ เพื่อไม่ให้พระนางกลับไปอาศรมทัน จนพลบค่ำเสือดได้หายไป พระนางจึงเดินทางไป

ยังอาศรมที่พัก เมื่อไปถึงก็ไม่พบสองพระกุมาร ดึงตกพระทัยวิ่งเข้าป่าไปตามหา หาเท่าไรก็ไม่พบจึง
 ทรงเศร้าโศก เสียพระทัย เป็นอันมากจนล้มสลบลงไปหน้าอาศรมของพระเวสสันดร เมื่อนั้นองค์ท้าว
 สักกะเทวราชทรงเห็นว่าถ้ามีผู้ใดมาทูลขอพระนางมัทรีไปอีกก็จะไม่มีผู้ใดมาคอยถวายเป็นการอุปัฏฐาก
 พระเวสสันดร จึงทรงจำแลงแปลงกายมาเป็นพราหมณ์ เพื่อมาทูลขอพระนางมัทรี หลังจากนั้นพระ
 เวสสันดรได้ประทานให้ พราหมณ์ผู้นั้นจึงได้แปลงกายกลับมาเป็นท้าวสักกะเทวราชตามเดิม และแจ้ง
 ความจริงแก่พระเวสสันดร พร้อมทั้งคืนพระนางมัทรีให้ ครั้นนั้นทำให้ การบำเพ็ญมหาทานบารมีในครั้งนี้
 นี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เกิดแผ่นดินไหว เป็นที่อนุโมทนาของมวลมนุษย์และเทวดาทั้งปวง จากนั้นพระ
 เจ้าสัจจชัยได้สุบินนิมิตถึงพระกุมารทั้งสอง จึงได้มารอบพบที่ลานหน้าประตูเมือง ครั้นพอถึงเวลาที่
 ทอดพระเนตรเห็นสองพระกุมารมากับชูชก จึงได้ไถ่ถอนสองพระกุมารจากชูชก โดยการประทาน
 อาหาร คาว หวาน มากมายให้ชูชกได้กิน จนกระทั่งชูชก ตายเพราะอาหารไม่ย่อย สองพระกุมารจึงทูล
 พระเจ้าสัจจชัย ให้ไปรับพระเวสสันดรและพระนางมัทรี กลับสู่เมือง ครั้นนั้นพระเจ้าแห่งกาลิงคนคร ได้
 นำช้างป้างจัญจนมาถวายคืนด้วย พระเจ้าสัจจชัยจึงนำขบวนอิสริยยศ จากวังไปรับพระเวสสันดรและ
 พระนางมัทรีที่เขาวงกต เมื่อขบวนไปถึง กษัตริย์ทั้งหกก็ได้ พบกันทรงกันแสงด้วย ความปิติ แล้ว
 ทั้งหมด ก็เสด็จนิวัติสู่พระนคร ในขณะนั้นบังเกิดฝนโบกขรพรรษคือเป็นฝนที่ตกลงมาเป็น เพชร พลอย
 อัญมณีต่างๆ ทำให้ประชาชน ออกมาเก็บไป บ้างก็นำไปขาย ทรงอนุญาตให้ประชาชนเก็บไว้ได้แล้วก็
 นำเข้าห้องพระคลัง จากนั้นพระเวสสันดรก็ได้ทรงครองราชย์สมบัติด้วยศก พิศราชธรรมยังความสงบ
 ร่มเย็นแก่บ้านเมืองตลอดมา

ในมหากาติเวสสันดรชาดกนี้จะประกอบไปด้วยพระคาถาพัน แยกเป็นกัณฑ์หรือตอนต่างๆ
 ได้ ๑๑ กัณฑ์ และแต่ละกัณฑ์นั้นจะมีเพลงประจำกัณฑ์ประกอบ มีเนื้อหาความหมายเล่าเรื่องราวของ
 กัณฑ์นั้นๆ ได้แก่

กัณฑ์ที่ ๑ ชื่อกัณฑ์ทศพร มี ๑๕ พระคาถา จะใช้เพลงสาธุการเป็นเพลงประจำกัณฑ์ บอกเล่า
 เรื่องราวตอนที่พระนางศุภสี พระมเหสีของพระอินทร์ทูลขอพร ๑๐ ประการ จากพระอินทร์

กัณฑ์ ๒ ชื่อกัณฑ์ หิมพานต์ มี ๑๑๔ พระคาถา จะใช้เพลงดวงพระธาตุ เป็นเพลงประจำกัณฑ์
 จะเป็นเรื่องราวตอนที่ พระเวสสันดรทรงประทานช้างป้างจัญจนเคนทร์ ซึ่งเป็นช้างเผือกคู่บ้าน คู่เมือง

กัณฑ์ที่ ๓ ชื่อกัณฑ์ทานกัณฑ์ มี ๒๐๕ พระคาถา จะใช้เพลงพญาโศกเป็นเพลงประจำกัณฑ์
 เล่าถึง พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญสัตตคทาน คือช้าง ม้า โคนม ทาสี ทาสา นารี และวัดถาวรณต่างๆ
 ตลอดจนสุราบาน อย่างละ ๗๐๐ แก้วประชาชน

กัณฑ์ที่ ๔ ชื่อกัณฑ์ วนประเวศน์ มี ๕๗ พระคาถา จะใช้เพลงพญาเดินเป็นเพลงประจำกัณฑ์
 บอกเล่าเรื่องราวตอนที่กษัตริย์เดินเข้าสู่ป่า เขาวงกต

กัณฑ์ที่ ๕ ชื่อกัณฑ์ชุก มี ๓๕ พระคาถา จะใช้เพลงเช่นเกล้า หรือ เพลงค้างคาวกินกล้วย เป็นเพลงประจำกัณฑ์ ใช้ประกอบอากัปกิริยา ท่าเดินและลักษณะของชุก ที่ มาทูลขอ สองพระราชกุมาร จากพระเวสสันดรไป

กัณฑ์ที่ ๖ ชื่อกัณฑ์จุลพน มี ๓๕ พระคาถา จะใช้เพลงรวสามลาหือเพลงคุกพาทย์ เป็นเพลง ประจำกัณฑ์ เป็นการบอกกล่าวเกี่ยวกับเรื่องราวอภินิหารที่เกิดขึ้นในเรื่องพระเวสสันดรชาดก

กัณฑ์ที่ ๗ ชื่อกัณฑ์มหาพน มี ๘๐ พระคาถา จะใช้เพลงเชิดกลองเป็นเพลงประจำกัณฑ์ เป็นเรื่องราวตอนที่ พระอัญญาณี ได้ชี้ทางให้ชุกเดินทางไปยังอาศรมที่ประทับของพระเวสสันดร

กัณฑ์ที่ ๘ ชื่อกัณฑ์กุมาร มี ๑๐๑ พระคาถา เป็นตอนที่ พระกุมารทั้งสองถูกชุกทูลขอไป เป็นคนรับใช้ในงามอมิตดา

กัณฑ์ที่ ๙ ชื่อกัณฑ์มัทรี มี ๕๐ พระคาถา จะใช้เพลงทยอยโอดเป็นเพลงประจำกัณฑ์ เป็น เรื่องราวของพระนางมัทรีที่หลงทางในป่าตอนไปหาอาหาร พอกลับมาถึงอาศรมที่ประทับก็ทราบว่ พระกุมารทั้งสองนั้น ได้ถูก พราหมณ์ชุก ทูลขอจากพระเวสสันดรไปแล้วก็เกิดเสียอก เสียใจ พระนาง จึงออกวิ่งตามหา จนสลบล้มไป

กัณฑ์ที่ ๑๐ ชื่อกัณฑ์สักกบรรพ มี ๔๑ พระคาถา จะใช้เพลงกลมเป็นเพลงประจำกัณฑ์ เป็นตอน ที่องค์พระอินทร์เสด็จลงมาจากรวสวรรค์ เพื่อ ปลอมพระองค์มาเป็นพราหมณ์ ทูลขอพระนางมัทรี จากพระเวสสันดร เพื่อป้องกันมิให้ผู้ใดมาทูลขออีก พระนางมัทรีจะได้คอยถวายการดูแลรับใช้ พระเวสสันดรต่อไป

กัณฑ์ที่ ๑๑ ชื่อกัณฑ์มหาพรหม มี ๖๕ พระคาถา จะใช้เพลงกราวนอก เป็นเพลงประจำกัณฑ์ บอกเล่าเรื่องราวถึงตอนที่องค์มหาพรหมพร้อมข้าราชบริพารเสด็จออกตามหาพระเวสสันดรและพระ กุมารที่เสด็จเข้าป่า

กัณฑ์ที่ ๑๒ ชื่อกัณฑ์ถกษัตริย์ มี ๓๖ พระคาถา จะใช้เพลงตระนอน เป็นเพลงประจำกัณฑ์ กัณฑ์นี้จะกล่าวถึงตอนที่ องค์สัตบุรุษ และพระเวสสันดร พระนางมัทรี และพระกุมารทั้งสอง ได้มาพบ กัน

กัณฑ์ที่ ๑๓ ชื่อกัณฑ์นครกัณฑ์ มี ๔๘ พระคาถา ใช้เพลงทะแยกลองโชนเป็นเพลงประจำ กัณฑ์ เป็นตอนที่พระเวสสันดรและพระกุมาร ได้เสด็จกลับสู่พระนคร

พระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์องค์สุดท้ายของการอุบัติขึ้นในมนุษย์โลกขององค์สมเด็จพระ สัมมาสัมพุทธเจ้า ก่อนที่พระองค์จะได้ตรัสรู้ เป็นพระราชโอรสขององค์มหาพรหมและพระนางมุสดี วันหนึ่งมีความปรารถนาจะช่วยให้สัตว์โลกและอาณา ประชากรายัญร์ ฟื้นฟูซึ่งตั้งอยู่ใน ทศพิชราชธรรมและทรงตั้งปณิธานไว้แน่วแน่ในการจะบำเพ็ญมหาบารมีทาน โดยการสละทุกอย่าง แม้กระทั่งชีวิตของพระองค์เองหรือแม้แต่ ราชโอรสและราชธิดา ซึ่งถือเป็น แก้วตา ดวงใจของพระองค์ จนกระทั่งได้สำเร็จ และได้ไปอุบัติเกิดขึ้นเป็นเจ้าชา ยลิตทศละในชาติต่อมา การเทศน์มหาชาตินั้นไม่

ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเริ่มขึ้นครั้งแรกเมื่อใด แต่มีหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดคือปรากฏในหนังสือ
มหาชาติ ชื่อมหาชาติคำหลวง ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ตรงกับรัชสมัยในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่ง
พระองค์ทรงมีรับสั่งให้ประมุขนัก ปราชญ์ราชบัณฑิตในสมัยกรุงศรีอยุธยา แปลและแต่งประพันธ์ขึ้น
ใหม่ในช่วงระหว่างปี พุทธศักราช ๒๐๒๕ ถึง พุทธศักราช ๒๑๗๐ วิธีแต่งคือ การใช้ภาษามคธดั้งเดิม
ในพระไตรปิฎก ตีบทาบทหนึ่ง แล้วแปลเป็นคำประพันธ์ภาษาไทย สลับกันไปดัง ตัวอย่าง เช่น

ตัวอย่างกัณฑ์มัทรี

“ครั้นเช้าก็หิวเข้า	ชายป่าเต้าไปตามชาย
ลูกไม้บับทันงาน	จำงายราชอดเย็น
เป็นไฉนจึงมาค้า	อยู่จรหล้าต่อกลางคืน
เห็นกุนีโหดเหี้ยม	มาดูแลนนี้เพื่อใด”
ตัวอย่างกัณฑ์ทานกัณฑ์	
“ปางนั้นเจ้าพระยาแพศยัน	ครได้จอมขวัญ
ชาติพิลาศลักษณะ	
มัทรีมีทรราชชิตา	ได้แก้วกัณฑ์หา
สององค์อุ้มองค์สองอร”	

หนังสือมหาชาติคำหลวง เป็นการแต่งไว้สำหรับสวดให้ประชาชน ฟังในการที่ไปบำเพ็ญกุศล
ที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามและ มหาชาติคำหลวงทำนองดั้งเดิม ได้ไว้ใช้สวดถวายเมื่อกษัตริย์และหมู่
ของพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จมาบำเพ็ญพระราชกุศล ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เช่นเดียวกัน

ต่อมาเมื่อในสมัยพระเจ้าทรงธรรม ประมาณปี พุทธศักราช ๒๑๗๐ ได้มีการประมุขนักปราชญ์
และราชบัณฑิตแต่งกาพย์มหาชาติขึ้น ลักษณะสำคัญของกาพย์มหาชาตินั้น จะมีคำศัพท์ภาษามคธ
อยู่น้อยมาก จะแต่งเป็นร้อยยาวภาษาไทยที่เข้าใจง่ายกว่า จะเป็นส่วนมาก การแต่งคำประพันธ์ร้อยยาว
ในกาพย์มหาชาตินี้ สันนิษฐานไว้ว่า แต่งไว้สำหรับพระเทศน์ และการที่เทศน์เป็นทำนองต่างๆ นั้น
อาจจะมาจากการเทศน์และวิธีการจากมหาชาติคำหลวงในสมัยก่อน

ส่วนมหาดิกลอนเทศน์ หรือ ร่ายยาวมหาดิกลอนนั้น จะยกคาถาภาษามครมาตอนหนึ่ง แล้วนำความมาแปลเป็นภาษาไทยแต่งเป็นร่ายยาว แต่จะใช้วิธีการรวบรัดเนื้อเรื่องให้สั้นเข้า สำหรับให้พระเทศน์ให้จบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ในวันเดียว ซึ่งจะเห็นได้ในปัจจุบันที่มีการเทศน์มหาดิกลอนรวบรัดเสร็จสิ้นภายในหนึ่งวัน

การเทศน์มหาดิกลอนนั้นมีประโยชน์นานัปการ ได้แก่ทำให้เป็นผู้รู้จักรักสามัคคี มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันอันที่จะประกอบกิจการร่วมกัน ดังจะเห็นได้จาก การเตรียมงานพิธี เป็นต้น อีกทั้งยังเป็นการเสียดสี ทั้งกำลังกาย กำลังใจ กำลังทรัพย์ เพื่อลดความตระหนี่ถี่เหนียวในอุปนิสัยอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ปุถุชนเราทั่วไป ทำให้เป็นผู้มีสติปัญญา ซึ่งจะเกิดจากการฟังสิ่งที่ประเสริฐและดีงาม เป็น การปฏิบัติตนตามมงคลอันสำคัญที่มีมาในพระไตรปิฎก คือเป็นผู้ฟังธรรมตามกาลเป็นต้น

ครั้นต่อมาถึงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ได้ปรากฏหลักฐานจากการบันทึกไว้ใน ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน ในพระ ะวิหารทิศ พระโลกนาถ มุขด้านหลัง ว่าในรัชสมัยของ ล้นเกล้ารัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลกมหาราช พระปฐมบรมราชจักรีวงศ์ ได้จัดการเทศน์มหาดิกลอนที่จัดเป็นการพิเศษ มีการเกณฑ์ พระราชวงศ์ทั้งหลายจัดทำเครื่องบริวารประกอบการเทศน์เป็นการยึดหลักสัตตศกมหาทาน ซึ่งดังคำจารึกไว้ดังนี้ “เปนพระราชทรัพย์ทั้งทานต้นกรรมพฤกษ์ ฉลากพิศัดค่าพระราชบุตรบุตรี พระภาติในยราชแลนางพระสนมราชกฤษร อุศรนาวาฉลากละห้าซึ่งสี่ซึ่งสองซึ่งเป็นเงินสามร้อยสามสิบแปดซึ่งเงินใส่ผลมะนาวร้อยหกสิบแปดชั่วเข้ากันทั้งทานห้าร้อยหกซึ่งคิดทั้งเงินค่าผ้าทรงพระดอกไม้สดบูชา เลี้ยงพระสงฆ์กระเจาดและโรงน้อทานเครื่องไทยทาน ” เป็นการแสดงถึงพระจริ ยวัตรที่ทรงยึดหลักธรรมตามมหาดิกล เรื่อง พระเวสสันดร ที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในการถวายทานในการเทศน์มหาดิกลอนครั้งนั้นในสมัยรัตน โกสินทร์ตอนต้นการเทศน์มหาดิกลอนจะถูกจัดขึ้น ที่พระที่นั่งเสวตฉัตร ภายในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในพระบรมมหาราชวัง เท่านั้น ต่อมาในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงย้ายไปจัดที่พระที่นั่งอนันตสมาคม แต่ข้าราชการและพระราชวงศ์ ฝ่ายในทั้งไม่สามารถเข้าร่วมได้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ จึงทรงมีรับสั่งให้มาจัดที่พระที่นั่งเสวตฉัตรภายในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยตามเดิม

ประเพณีการเทศน์มหาดิกลอนนั้นยังปรากฏหลักฐานที่สำคัญที่แสดงออกถึงวัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงามของชาวไทยดังจะเห็นได้จากวรรณคดีไทย เรื่อง ขุนช้างขุนแผน ซึ่งปรากฏเรื่องราวและระยะเวลา เด่นชัดถือเป็นหลักฐานที่สำคัญยิ่ง เป็นการบันทึกแบบชาวบ้าน ใช้ภาษาชาวบ้านที่เข้าใจง่ายและสละสลวยด้วยคำประพันธ์ ที่ไพเราะ บอกเล่าเรื่องราว วัน เวลา สถานที่ และวิธีดำเนินการอย่างครบถ้วน ดังเห็นได้จากคำประพันธ์ต่อไปนี้

อยู่มาประกาศปดศก	ทยกในเมืองสุพรรณนั้น
ถึงเดือนสิบจวนสารทยังขาดวัน	คิดกันจะมีเทศน์ด้วยศรัทธา
พระมหาชาติทั้งสิบสามกัณฑ์	วัดป่าเลไลยก์นั้นวันพระหน้า
ตาปะขาวเฒ่าแก่แซ่กันมา	พร้อมกันนั่งปรกษาที่วัดนั้น
บ้างก็รับเอาทศพรหิมพานต์	บ้างก็รับเอาทานกัณฑ์นั้น
ที่ลูกคกรับชูชกกัณฑ์กลางวัน	ให้ยายศรีประจันกัณฑ์มัทรี
มหाराชพันชาติกัณฑ์กลางคืน	ฟังพระหัวเราะคริกครื้นกันอึงมี
น้อกษัตริย์จงจัดเจียบเจียบดี	คาหมื่นศรีคนแก่ แกรับไป

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่าการเทศน์มหาชาติแต่ละครั้งนั้นจะต้องมีการเตรียมการล่วงหน้า มีการปรึกษาหารือกัน ทั้งจัดตั้งเครื่องบริวารกัณฑ์เทศน์ การรับเป็นเจ้าภาพประจำกัณฑ์เป็นต้น ดังนั้นการเทศน์มหาชาติ จึงเป็นประเพณีที่สำคัญรูปแบบหนึ่งที่ผสมผสานระหว่างวิถีชีวิตและศาสนาเข้าด้วยกัน ทำให้ผู้คนได้เกิดความศรัทธาในการร่วมใจกันจัดขึ้นและพร้อมที่จะเข้าร่วมฟังการสาธยาย ซึ่งเป็นความเชื่ออย่างหนึ่ง ที่สืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคนในอันสงฆ์แห่งการได้ฟัง การเทศน์มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดก ซึ่งได้กล่าวไว้คือ

ประการที่หนึ่ง เชื่อกันว่า จะได้เกิดในศาสนาของพระศรีอริยมุตไตรย ซึ่งจะมาอุบัติเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ซึ่งตามตำนานเล่าขานว่า ได้มีเทวโองการสั่งถึงพระมัลลมหาเถระ ให้มาบอกแก่มนุษย์ทั้งหลายในโลกว่า ถ้าผู้ใดปรารถนาประสบพบกับศาสนาของพระองค์ ก็ให้ผู้นั้น ฟัง มหาชาติ พระเวสสันดรชาดก ซึ่งประดับด้วยพระคาถาหนึ่งพันพระคาถาให้จบภายในวันเดียว และ ให้บูชาด้วยประทีป รูป เทียน ธง ฉัตร สารพัน ดอกไม้ ดอกบัว ดอกอุบล จงกลณี ราชพฤกษ์ ให้ครบจำนวนสิ่งละหนึ่งพัน ผลานิสงส์จะทำให้พบกับศาสนาของพระองค์

ประการที่สอง จะได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เสวยทิพยสมบัติอันโอฬาร

ประการที่สาม จะไม่ไปเกิดในอบายภูมิ ทุกคติ วินิบาต

ประการที่สี่ จะเป็นผู้มีลาภ ยศ ไม้ตรี และความสุข และเป็นสิริสวัสดิพิพัฒน์มงคลเพราะ เชื่อกันว่า คัมภีร์เทศน์มหาชาติ เป็นพระพุทธรูป ซึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัส ประทานเทศนาแก่ พระภิกษุสงฆ์และพุทธบริษัท ณ นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ หากผู้ใดสวดฟังแล้วย่อมเกิดกุศล บุญราศี

วรรณกรรมเรื่องพระเวสสันดรชาดกที่แพร่หลายอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ อาจจะมีเนื้อเรื่องไม่ตรงตามที่กล่าวมาในข้างต้น แต่เนื้อเรื่องและการดำเนินเรื่องก็ไม่แตกต่างกัน แม้วรรณกรรมเรื่องพระเวสสันดรชาดกฉบับต่างๆ จะมีความแตกต่างกัน แต่ที่มาของวรรณกรรมเรื่องพระเวสสันดรชาดกที่แพร่หลายอยู่ในประเทศไทยก็มีที่มาจากที่เดียวกัน จากหลักฐานซึ่งเป็นบันทึกต่างๆ

จากนั้นการเทศน์มหาชาติเรื่องเวสสันดรชาดกนั้นได้มีการคัดลอกเผยแพร่ไปตามวัดต่างๆนี้ ว่ามีการชำระครั้งใหญ่ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ราวสมัยสมเด็จพระวันรัตหรือสมเด็จพระมหาสมณเจ้าสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส การคัดลอกนั้น ต่อมาถูกปรุงแต่งขึ้นมาอีกหลายทอดโดยพระภิกษุผู้ทรงความรู้ของท้องถิ่นต่างๆ

การที่พระศรีอารีย์จากรณกรรมเรื่องพระมาลัยมีอิทธิพลเป็นอย่างสูงต่อการเทศน์ของพระภิกษุสงฆ์โดยเฉพาะการเทศน์มหาชาติเกิดจากความเชื่อสืบต่อกันมาว่า พระพุทธศาสนาจะเสื่อมเมื่อมีอายุ ๕๐๐๐ ปี พระไตรปิฎกจะเสื่อมเป็นอันดับแรก อันดับรองต่อมาก็คือพระสูตร อันดับสุดท้ายคือชาดกต่างๆ เชื่อกันว่าเวสสันดรชาดกที่สำคัญที่สุดจะสูญไปนั้น จึงทำให้เกิดประเพณีการเทศน์มหาชาติ ต่อมาในสมัยต้นกรุงศรีอยุธยาจึงมีสมุดพระมาลัยสูตรเกิดขึ้นทั้งนี้ก็เพื่ออนุรักษ์และสนับสนุนให้มีการเทศน์มหาชาติให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ตัวอย่างต่อไปนี้เป็นข้อความในสมุดข่อยเรื่องพระมาลัยกลอนสวดสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกันของการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก ความว่า

ถ้าผู้ใดจะใคร่ชม	สมเด็จพระองค์พระศรีอารีย์
ให้ตั้งใจชื่นบาน	ฟังนิทานพระเวสสันดร
ถ้าผู้ใดจะใคร่ไหว	เมื่อท่านได้เป็นพระบวร
ให้ฟังนิทานพระเวสสันดร	ในวันเดียวจบทั้งพัน
พระบาลีเทศนา	ฟังคาถาถ้วนทั้งพัน
ข้าวบิณฑังขมนั้น	ทุกสิ่งพันจงมากมาย
ฉัตรธงเพดานกั้น	รูปภาพนั้นผูกแขวนสาย
ประทีปรูปเทียนถวาย	ดอกไม้เพลิงเรไรศรี
ดอกบัวหลวงดอกบัวขาว	ดอกสามหาวจงกลนี้
ดอกอุบลอันมีศรี	นิลublดอกมณฑา
ดอกไม้ขาวใสสุด	ดอกสัตบุศย์จันดา
สิ่งละพันถวายบูชา	มหาชาติเวสสันดร

¹ กมล เกตุศิริ. (2526: 122).

ฟังแล้วปรนนิบัติ	ทำตามอรรถพระสั่งสอน
มหาชาติพระเวสสันดร	ถ้วนคาถาแลบาลี
ผู้ใดฟังดังนี้จบ	จึงจะพบท่านด้วยดี
จึงจะพบพระไมตรี	เมื่อเป็นพระพันประมาณ

จากข้างต้นจึงทำให้ทราบว่า การเทศน์มหาชาติในสมัยก่อนนั้นจะมีการสวดพระมาลัยขึ้น การเทศน์ในแต่ละกัณฑ์ แต่ในปัจจุบันนั้นประเพณีนี้ได้หมดไปจากสังคมชาวพุทธแล้วที่ยังคงอยู่และพบเห็นได้ทั่วไปก็เป็นการเทศน์มหาชาติ ส่วนการสวดพระมาลัยนั้นก็แยกเป็นการสวดอย่างเดียว

ปัจจุบันมีการสวดแทรกมุขตลก ขำขัน ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย สองแง่ สองงำ มีคนตรี กลอง ประกอบ เรียกเงิน โดยจับทกลอนเทศน์บ้าง ทำให้ผู้ฟังมีความสุข ไม่เบื่อหน่ายเหมือนในแบบฉบับก่อนๆ

²การแสดงของพระสงฆ์ลักษณะนี้ เป็นที่ชื่นชอบของผู้ชมเนื่องจากเป็นของแปลกที่พระสงฆ์กล้าทำเช่นนี้ อีกทั้งมีความสุขสนานใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย จึงสามารถทำให้เข้าถึงผู้ฟังได้อย่างรวดเร็ว จนเป็นที่นิยมมากในยุคหนึ่ง โดยเรียกการสวดของพระสงฆ์ในรูปแบบนี้ว่า สวดพระหรือจำอาวตพระ และเรียกพระสงฆ์ที่เทศน์ว่า พระนักเทศน์ ซึ่งในสมัยนั้นเรียกได้ว่าการเทศน์มหาชาติ พระเวสสันดร ชาดกเป็นมหรสพอย่างหนึ่งที่เจ้าภาพนิยมจัดหามาแสดงในงานบุญต่างๆ เช่นเดียวกับ โขน ละคร ตลอดจนการแสดงอย่างอื่นๆ

³แต่การที่พระสงฆ์สวดออกตลกคะนองเช่นนี้เป็นการไม่สำรวมกิริยาไม่เหมาะสมต่อสมณเพศ ทำให้เกิดความเสื่อมเสียต่อพระพุทธศาสนา และสิ่งเหล่านี้เป็นการผิดต่อวินัยสงฆ์ ทางคณะสงฆ์จึงออกกฎหมาย แต่เนื่องจากการเทศน์เช่นนี้เป็นที่ชื่นชอบของประชาชน จึงยังคงมีการเทศน์ในลักษณะนี้อยู่

การออกกฎหมายพระสงฆ์แสดงสวดแบบตลกคะนองดังกล่าว มีหลักฐานปรากฏดังนี้

การสวดพระมาลัยนั้นน่าจะได้รับความนิยมมาตั้งแต่ครั้งต้นกรุงรัตนโกสินทร์แล้วโดยเฉพาะในหมู่พระภิกษุสงฆ์นักสวดที่นิยมการเทศน์มาลัยและเทศน์มหาชาติ กันอย่างผาดโผน ตลกคะนอง จนกระทั่งร้อนถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ต้องทรงออกเป็นกฎหมายห้ามไม่ให้พระสงฆ์เทศน์แสดงแปลงเป็นท่วงทำนองต่างๆ กฎพระสงฆ์ฉบับนี้ตราออกมาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ อันเป็นปีแรกที่ขึ้นครองราชย์สมบัติมี ข้อความบางตอนดังนี้

⁴แลทุกวันนี้อนาประชาราษฎร์ทั้งปวงบางบาง ให้มีพระมหาเวสสันดรชาดกนี้มิได้มีสังเวท เลื่อมใสในธรรมการะฟังเอาแต่ถ้อยคำ ตลก ขนองอันหาประโยชน์มิได้พระสงฆ์ผู้สำแดงนั้นบาจำพวก มิได้เล่าเรียนพระไตรปิฎก ได้แต่เนื้อความอันแปรลือรือปนกาพกลอนแล้วก็มาสำเ ดงถ้อย คำตลกคะ

² พระครูสุนทรสุดกิจ(มณี ฝ่อฝั่ว). (2553).

³ พระมหาธีรโชติ จิตวังโส. (2553).

⁴ กฎหมายตราสามดวง. (2505: 167-169).

นองหยาบช้า เห็นแต่ลาภศการเลี้ยงชีวิต มิได้คิดที่จะเรียนสืบไป ทำให้พระศาสนาพินเพื่อนเสื่อมสูญ
ชวนกันประมาทในพระธรรมเทศนาจะได้สวดยทุกขเวทนาในจักรวาลภูมิเป็นช้านาน จะมีได้พบ
พระพุทบาทาศาสดาพระศรีอริยเมตไตรเจ้าในอนาคต

แต่นี้สืบไปเมื่อน้ำ ให้พระสงฆ์ผู้สำแดงพระธรรมเทศนา แลราษฎรผู้จะฟังพระมหาชาติ
ชาตุนั้นสำแดงแลฟังแต่ตามวาระ พระบาฬีแลรรถกถาฎีกาบริบูรณ์ด้วยผลอานิสงส์นั้น ก็จะได้พบ
สมเด็จพระศรีอริยเมตไตรในอนาคต ตามเทวราชโองการเชดรัสสั่งมาแก่พระมาลัยเทวะเถระนั้น
ห้ามอย่าให้เทศนาแลฟังเทศนาปนกาพยกลอน แลกถั่วถ้อยคำตลกขบถของสนองเป็นการเล่นหัวร่อขึ้น
ชมด้วยกัน ประมาทให้ผิดจากพระวินัยเป็นอันขาดทีเดียว

แต่ให้พระภิกษุสงฆ์เถระฝ่ายคันถธุระ วิปัสสนา แลอาณานิพพสาธิตทั้งปวงประพฤติ
ตามพระราชกำหนดคกฏหมายนี้จึงทุกประการ ถ้าพระสงฆ์เถระแลอาณานิพพสาธิตผู้ใดมิได้ประพฤติ
ตามพระราชกำหนดคกฏหมายนี้ จะเอาตัวผู้มีได้กระทำตามกฎของญาติโยมพระสงฆ์เถระรูปนั้นเป็น
โทษตามโทษานุโทษ

ฎีกาให้ไว้ ณ วันเสาร์เดือนสิบ ขึ้นสิบห้าค่ำ จุลศักราชพันร้อยสี่สิบสี่ ปีชวดจัตวาศก

นอกจากกฎสั่งห้ามในรัชกาลที่ 1 แล้ว ยังพบการออกประกาศห้ามอีกครั้งคือ การประกาศ
ห้ามไม่ให้พระภิกษุและสามเณรเทศน์มหาชาติตลกขบถ เนื่องจากเห็นว่าเป็นการไม่สมควร เมื่อ
พ.ศ. 2479 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 โดยกรมการมหาดระสมาคมใน
ขณะนั้น มีสมเด็จพระพุฒาจารย์ เป็นประธานและบัญชาการคณะสงฆ์แทนพระองค์สมเด็จพระ
พระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราธิบดี มีข้อความดังนี้

เดิมการเทศน์มหาชาติในเมืองไทยสมัยโบราณ เคยมีคฤหัสถ์สวดให้อุบาสกอุบาสิกาฟังต่อ มา
เปลี่ยนเป็นภิกษุสามเณรเทศน์เพราะเป็นผู้ที่สามารถชักชวนให้อุบาสกอุบาสิกาเกิด ความเลื่อมใสได้ดี
กว่าคฤหัสถ์ ภายหลังปรากฏว่าการเทศน์มหาชาติกลายเป็นเรื่องสนุกขบขัน เพราะผู้เทศน์นำเรื่องไม่เป็น
สาระมาแทรกแซง คลุกเคล้า ยักย้ายทำนอง โลก โหมไปต่างๆ ตามใจชอบจนกลายเป็นการเล่นแหล่ต่างๆ
แสดงอาการตลกขบถจนเสียสมณะสาธูป ไม่ควรแก่วิสัยของบรรพชิตทำให้คนติเตียนและชาว
ต่างประเทศดูหมิ่น จึงขอห้ามพระภิกษุสามเณรไม่ให้เทศน์แหล่นอกเรื่องมหาชาติที่สำราญ หยาบ โยน
โลก โหมและทำตลกขบถต่างๆ

ในขณะที่มีกฎการห้ามภิกษุสงฆ์ออก มานั้นก็มีกฎห้ามฆราวาสด้วยเช่นกัน ซึ่งได้ประกาศ
ปรามไว้รวมกับการห้ามพระสงฆ์ ในสมัยรัชกาลที่ ๑ มีข้อความว่า ถ้าฆราวาสที่มาช่วยจะสวดพระมา
ลัยก็ตามเถิด แต่อย่าให้สวดเป็นลำนำตะหลก ขนองประการหนึ่ง

⁵ จินตนา กระบวนแสง. (2539 : 42-43).

การเทศน์มหาชาติเรื่องพระเวสสันดรชาดกแบบตลกคะนองของพระภิกษุสงฆ์นั้น เริ่มหมดไปประมาณในสมัยรัชกาลที่ ๖ และปลายสมัยรัชกาลที่ ๗ นักเทศน์หลายสำนักจึงมิได้มีการสืบสานท่วงทีลีลาในการเทศน์ ประกอบกับมีการห้ามจึงทำให้อรรถรสของการเทศน์ลดน้อยลงไป

การศึกษาเรื่องการเทศน์มหาชาติเรื่องพระเวสสันดรชาดกนั้น และจากการพบเห็นของผู้ศึกษาเองนั้น พบว่าในปัจจุบันการเทศน์มหาชาติมิได้ตลกคะนอง หรือผิควินัยสงฆ์เหมือนแต่ก่อน การเทศน์นั้น ได้คงไว้ซึ่งพระธรรมวินัย ทำนองการสวดที่ไพเราะ รักษาเอกลักษณ์ที่งดงาม และ คำร้องไว้ซึ่งเรื่องราวแห่งบาปบุญคุณโทษที่จะช่วยขัดเกลาลมใจแก่ชาวพุทธผู้มีจิตศรัทธาทุกคน

การเทศน์มหาชาติเรื่องพระเวสสันดรชาดกนั้นแต่เดิมมิได้ใช้เทศน์ตามงานทั่วไปบ่อยครั้งอย่างที่เราได้พบได้เห็นในปัจจุบัน ความจริงแล้วใช้เทศน์ในงานพิธีต่างๆ และจะใช้ช่วงเวลา ระหว่างออกพรรษาคือเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายนเท่านั้น ดังหลักฐานซึ่งเป็นบันทึกต่างๆดังนี้

⁶ เป็นบทความตอนหนึ่ง ตีพิมพ์รวมอยู่ในหนังสือวชิรญาณวิเศษ เล่ม ๓ หน้า ๑๕๔ กล่าวถึงเทศน์มหาชาติว่า การเทศน์นั้นจัดขึ้นครั้งใหญ่ มีการเตรียมการล่วงหน้าหลายวัน ทั้งต้องจัดหาเครื่องบริวารประกอบการเทศน์ซึ่งครั้งนั้นจะเป็นส่วนของพระราชวงศ์เป็นส่วนใหญ่ที่พอจะมีราชทรัพย์พอแก่การกุศลคงจะเห็นได้จากบันทึกนี้ว่า “ครั้น ปี พ.ศ. ๒๓๕๐ พระเทพมุนี วัดสังข์กระจาย ได้เข้าถวายเทศน์กัณฑ์ชูชกในรัชกาลที่ ๑ เจ้าจอมมารดาฝ่ายในรับเป็นผู้จัดการเทศน์ในครั้งนั้น จัดได้ยิ่งใหญ่มาก” แสดงให้เห็นว่า การเทศน์มหาชาติในอดีตนั้นจะจัดกันเฉพาะส่วนพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ หรือขุนนางชั้นผู้ใหญ่เป็นส่วนมาก

⁷ หนังสือมหาชาติคำหลวงเป็นของมีมาแต่โบราณแก่แก่ครั้งกรุงศรีอยุธยา สำหรับเทศน์ในวัดเวลาเมิงานักขัตตฤกษ์ และมีการชำระ สร้างขึ้นใหม่ต่อมาในรัชสมัยต่างๆจนถึงปัจจุบัน

การเทศน์มหาชาติเรื่องเวสสันดรชาดกในประเทศไทย

ประเพณีการเทศน์มหาชาติเรื่องพระเวสสันดรชาดก แม้จะปรากฏอยู่ในทุกภาคของประเทศไทย ถึงจะเป็นเรื่องเดียวกัน แต่ก็มี ความแตกต่างกันออกไปตามแต่ประเพณีของแต่ละท้องถิ่น ได้แก่

การเทศน์มหาชาติในภาคเหนือ
ยังคงมีอยู่ในทุกที่ ที่เรียกว่า ประเพณีตั้งธรรม การตั้งธรรมก็คือการจัดให้มีการฟังเทศน์ธรรมเรื่องหรือธรรมชาดกต่างๆ

การเทศน์มหาชาติในภาคอีสาน

จะเกี่ยวเนื่องกับการทำบุญพระเวสส์หรือบุญมหาชาติ มีการเทศน์วรรณกรรมเรื่องพระมาลัย และเรื่องพระเวสสันดร เรื่องพระมาลัยคือส่วนที่เรียกว่ามาลัยหมื่นและมาลัยแสน

⁶ เอนก นาวิกมูล. (2532: 121-127).

⁷ พระยาอนุমানราชชน. (2501: 123).

การเทศน์มหาชาติในภาคใต้

คล้ายกับภาคกลาง แต่พิธีการและลำดับมีความแตกต่างไปบ้าง มีเครื่องดนตรีประกอบและมีอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับการแสดงอีกมาก

การเทศน์มหาชาติในภาคกลาง

การเทศน์จะมีพระสงฆ์ เป็นลูกคู่ ลูกรับกัน โบราณนิยมเทศน์กันตลอดคืน มีบทเทศน์ที่สนุกสนานแทรกสลับกับการเทศน์พระบาลี

การเทศน์มหาชาติเรื่องพระเวสสันดรชาดกของภาคอีสาน

การเทศน์มหาชาติของวัดต่างๆในภาคอีสานนั้น จะมีการสืบทอดกันรู้ นต่อรุ่น โดยที่ผู้จะทำการเทศน์ต้องผ่านการบรรพชา อุปสมบทมาแล้วอย่างน้อย หนึ่งพรรษาและต้องเป็นผู้ที่ผ่านการฝึกฝน การอ่าน การเขียน หนังสือตัวธรรม ซึ่งเป็นตัวอักษรพระไตรปิฎกใช้สำหรับบันทึกหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นภาษาที่สูง และศักดิ์สิทธิ์มาก พระภิกษุรูปใดจะเทศน์ จะต้องหัดอ่าน หัดเขียนตัวธรรมอย่างน้อย ให้ได้ครบทุกตัวพยัญชนะ ถึงจะสามารถเทศน์ได้ ซึ่งตัวธรรมนี้จะถูกจารลงบนใบลานขนาดกว้าง ๔ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๒๐ เซนติเมตร มัดด้วยผ้าไหมสีต่างๆ วางบนพานที่บูชา ที่สำคัญกัณฑ์เทศน์ที่ใช้นั้นจะต้องเป็น ผู้จารลงไปด้วยตนเอง จึงทำให้หาผู้สืบทอดได้น้อยลง จะมีพบเห็นเป็นเจ้าสำนักที่มีชื่อเสียงไม่กี่รูป เช่นในจังหวัด ขอนแก่น จะมีพระมหาพิมพ์า จังหวัดอุบลราชธานี จะมี พระครูสุนทรสุตกิจ เป็นต้น ซึ่งแต่ละที่ก็จะมีวิธีการและลักษณะการเทศน์ที่แตกต่างกันไป แต่จะมีเอกลักษณ์ของการเทศน์มหาชาติในภาคอีสานคือ จะเทศน์เป็นทำนองแห่ อีสาน มีเสียงสูง ต่ำ ขึ้นลง สลับไปมา ฟังแล้วเกิดความไพเราะ อีกทั้งสำเนียงภาษาก็เป็นภาษาถิ่น ทำให้ผู้ฟังในห้องถือนั้นเข้าใจง่าย มีกัณฑ์เทศน์ ๑๓ กัณฑ์เหมือนกับกัณฑ์เทศน์มหาชาติทั่วไป แต่ในแต่ละกัณฑ์จะสอดแทรกเรื่องราวที่เพิ่มเติม ทั้งวิถีชีวิต และความเป็นอยู่ เข้าไปด้วย การเทศน์แต่ละครั้งก็จะต้องมีการเตรียมพิธีการต่างๆมากมาย และจะกระทำในช่วงวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ถึง วันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ระยะเวลาไม่เกินหนึ่งเดือนเท่านั้น ซึ่งประเพณีนี้เรียกว่า ประเพณีบุญผะเหวด เป็นหนึ่งในฮีต ๑๒ คอง ๑๔ ของชาวไทยอีสาน ที่มีวัฒนธรรมและประเพณี ในแต่ละเดือนที่พึงกระทำปฏิบัติ เป็นเอกลักษณ์และขนบธรรมเนียมของท้องถิ่นอีสานสืบทอดมารุ่นต่อรุ่นหลายชั่วอายุคน

การเทศน์มหาชาติเรื่องพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของ วัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเขื่อง
ใน จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพถ่ายบริเวณด้านหน้าวัดทุ่งศรีวิไล

วัดทุ่งศรีวิไล ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ตั้งเป็นวัดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2430 โดยมีใบเสมารายรอบบริเวณวัดหลายชั้น โดยการสันนิษฐานว่า วัดทุ่งศรีวิไล เป็นวัดที่มีการก่อตั้งมาแล้วถึงสองยุคสองสมัยแต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าเป็นปี พ .ศ. ไต โดยยุคแรกสมัยแรกสันนิษฐานว่ามีการตั้งวัดตั้งแต่ตอนที่เจ้าชายอินทสะเกษแห่งเมืองอินทสะเกษ (ศรีสะเกษ) ได้ออกบวชเพราะสำนักผิดที่เป็นต้นเหตุให้นางเจียงไคบุตรสาวของอดีตเจ้าเมืองชี ช้วน (ชีทวนในปัจจุบัน) ต้องตาย (ตามประวัติศึกชิงนางเจียงไค) แล้วได้มาอยู่ที่วัดทุ่งศรีวิไลแห่งนี้ ที่ซึ่งอดีตเคยเป็นอุทยานของนางเจียงไค และได้สร้างเจดีย์เพื่อเป็นอนุสรณ์ให้แก่นางเจียงไค และก่อตั้งเป็นวัดในยุคสมัยแรกจนถึงปีไหนไม่มีปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรว่าเคยมีเจ้าอาวาสมาที่รูปเป็นเพียงการกล่าวเล่าขานสืบต่อกันมา ด้วยความที่วัดทุ่งศรีวิไลอยู่ไกลจากหมู่บ้าน จึงเป็นการลำบากสำหรับญาติโยมสาธุชนที่จะเข้ามาทำบุญสักการะเนื่องจากในสมัยอดีตบริเวณนี้เคยเป็นป่าหนาทึบ มีเพียงผู้คนที่เดินทางผ่านไปมาใช้เป็นที่พักอาศัยจนกลายเป็นวัดร้างในเวลาต่อมา จากนั้นมีการค้นพบพระพุทธรูปหินศิลาแลง ศิลปะสมัยทวารวดี ยุคขอมเรื่องอำนาจเป็นจำนวนมากมายารอบบริเวณวัดทุ่งศรีวิไลแห่งนี้ แห่งซากปรักหักพังของทั้งเจดีย์ และธรรมาสน์เทศน์ ที่ก่อ

ด้วยหินทรายในสมัยโบราณ ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็น นซากปรักหักพังจากวัดที่มีการก่อสร้างมาตั้งแต่ สมัยแรกคั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว และเหตุนี้เอง จึงเริ่มมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ ในตอนแรก โดยการสร้าง เป็นเรือนไม้เพื่อเก็บรวบรวมพระพุทธรูปที่ขุดได้แล้วอัญเชิญมา ประดิษฐานไว้ที่เรือนไม้ก่อนเพื่อจะได้ เป็นที่สักการะบูชา แก่ชาวบ้าน ต่อมาเรือนไม้ที่เป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปเกิดไฟไหม้ทั้ง หลัง โดยคาดว่าน่าจะเกิดจากเทียนที่ชาวบ้านนำมาจุดบูชาไว้พระนั่นเอง และเหตุนี้เอง ก็ได้เกิด สิ่งมหัศจรรย์ที่ทำให้ชาวบ้านเกิดความเคารพศรัทธาเลื่อมใสเนื่องจากมีพระพุทธรูปองค์หนึ่งไม่มีแม่ แต่ รอยขีดข่วน ชาวบ้านจึงเรียกชื่อว่าพระเจ้าวิเศษ และต่อมาได้เรียกเป็น หลวงพ่อพระพุทธรวิเศษ และ ได้สร้างวิหารมั่นคงถาวรไว้เพื่อเป็นที่ประดิษฐานขององค์หลวงพ่อพระพุทธรวิเศษ มีการก่อสร้างตั้งเป็น วัดสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันเรียกชื่อว่า วัดทุ่งศรีวิไล เป็นแหล่งที่พระเกจิอาจารย์ดังทั้งหลายเคยมาปฏิบัติ ธรรมอย่างต่อเนื่องไม่เคยขาด

วัดทุ่งศรีวิไล วัดนี้มีหลวงพ่อพระพุทธรวิเศษ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปหินศิลาแลงแกะสลักปาง นาคปรก ขนาดหน้าตักกว้าง 55 เซนติเมตร สูง 90 เซนติเมตร ศิลปะทวารวดี เป็นพระพุทธรูป คู่บ้านคู่เมืองที่เคารพสักการะ ของชาวบ้านชีทวน นอกจากนี้บริเวณวัดยังมีโบสถ์หลายชั้นล้อมรอบ อุโบสถ และวิหารหลังเก่าไปจนถึงกำแพงรอบวัด ทุกทิศตลอดทั้งสระน้ำใหญ่ รวมทั้งหอไตรและ ธรรมาสน์ซึ่งก่อด้วยอิฐในสมัยนั้น ก่อตั้งเป็นวัดมาแล้วกว่า 300-400 ปี แต่เพิ่งได้รับพระราชทาน วิสุงคามสีมาตั้งเป็นวัดอย่างถูกต้องตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์แห่งราชอาณาจักรไทย โดยมีการจารึก เป็นรายลักษณ์อักษรการได้รับวิสุงคามสีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2430 ตามพระราชบัญญัติการขอตั้งวัดอย่าง ถูกต้อง และมีเจ้าอาวาสปกครองวัดทุ่งศรีวิไลมาแล้วหลายรูปด้วยกันแต่เท่าที่มีการเล่าสืบต่อกันมาจาก อดีตถึงปัจจุบัน ที่มีการบันทึกทั้งหมด 4 รูป ดังนี้

พระอัญญาท่านดั้น ไม่ปรากฏว่าเป็นเจ้าอาวาสปกครองวัดกี่ปี

พระอาจารย์ครูบากัน ไม่ปรากฏว่าเป็นเจ้าอาวาสปกครองวัดกี่ปี

พระครูคัมภีร์ภูมาจารย์ (หลวงปู่หนู คัมภีโร) ปกครองวัดทุ่งศรีวิไล ถึง ปี พ.ศ. 2525

พระครูสุนทรสุตกิจ (มณี ผ่องแผ้ว) ปกครองวัดทุ่งศรีวิไล ปี พ.ศ. 2525 ถึง ปัจจุบัน

มีเนื้อที่ประมาณ 24 ไร่เศษ (ขยายเขตวัดเพิ่มเติม) เป็นศูนย์ปฏิบัติธรรม วัดทุ่งศรีวิไล เป็น สำนักอบรมปฏิบัติธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งในจังหวัดอุบลราชธานี ปัจจุบันมีการปฏิบัติธรรมอบรมจิต ภาวนาแก่ข้าราชการ หน่วยงานต่าง ๆ โรงเรียนทั่วในจังหวัดอุบลราชธานี วิทยาลัยต่าง ๆอาทิ วิทยาลัย เกษตรและเทคโนโลยีจังหวัดอุบลราชธานี รวมทั้งมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในจังหวัดอุบลฯ มหาวิทยาลัย ราชภัฏอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี เป็นต้น

บริเวณภายนอกพระอุโบสถ วัดทุ่งศรีวิไล

การเทศน์มหาชาติเรื่อง พระเวสสันดรชาดก นั้น ในวัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี จะมีกัณฑ์หนึ่งซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดโดยเฉพาะ เนื่องจากเป็นทำนองที่มีเฉพาะในสำนักของพระอาจารย์นักเทศน์ในอุบลราชธานีเท่านั้นที่ได้สืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน นั้น ได้แก่ กัณฑ์มัทรี หรือที่เรียกกันว่า มัทรีเครือ จากการที่ผู้ศึกษาได้ลงพื้นที่ภาคสนามไปศึกษาและเก็บข้อมูลพบว่า ในจังหวัดต่างๆ ในภาคอีสานที่มีการเทศน์มหาชาติเป็นทำนองแหลอีศานนั้น จะมีทำนองทำนองคล้ายกัน แต่ที่สังเกตได้คือ กัณฑ์มัทรี หรือ มัทรีเครือ ของจังหวัดอุบลราชธานี จะมีความแตกต่างจาก กัณฑ์มัทรีของที่อื่นในภาคอีสาน โดยมีประวัติความเป็นมาคือ พระอาจารย์มณี ผ่องแผ้ว หรือ พระครูสุนทรสุตกิจ เจ้าคณะอำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี ได้ให้ข้อมูลไว้ว่า เมื่อครั้งได้บรรพชาเป็นสามเณร ได้มีโอกาสศึกษาพระธรรมวินัย และได้ศึกษาการอ่านหนังสือตัวธรรม จนเกิดความชำนาญ จนได้มีโอกาสขึ้นเทศน์ในงานบุญธรรมสวนะของวัด และต่อมาทางเจ้าอาวาสได้เห็นว่าจะนำมาฝึกฝนให้หัดเทศน์แหล่มหาชาติ จึงได้ให้ท่านฝึกฝนจนกระทั่งสามารถฝึกฝนจนเป็นที่ยอมรับในขณะนั้น และได้รับการนิมนต์ขึ้นเป็นองค์ธรรมกถึกในการเทศน์มหาชาติประจำปีของจังหวัดอุบลราชธานี จากนั้นจึงเริ่มฝึกให้กับพระภิกษุในวัดโดยเลือกพระที่มีเสียงดีที่น่าจะพอฝึกได้ ซึ่งปัจจุบันเหลือเพียง ๒ รูป คือ พระครูวิสุตพร และพระมหาธีร โชติ จิตตวงโส พระนักเทศน์แห่งจังหวัดอุบลราชธานี

การสอนนั้นก็จะเริ่มจากการเรียนหนังสือตัวธรรม หลังจากนั้นก็จะเรียนอ่านก่อน เมื่ออ่านได้ก็จะเรียนการเขียนต่อ จนกระทั่งสามารถอ่านออก เขียนได้ พระอาจารย์ท่านจะให้หัดจารลงใน ใบลาน เป็นของส่วนตัวไว้เทศน์ เมื่อจารได้แล้วก็จะฝึกการเทศน์เป็นทำนองซึ่งก็เหมือนกับการต่อเพลงของนักดนตรีคือ การสอนท่องแบบปากต่อปาก ให้เอื้อนคำตามที่ละวรรคจนชัดเจน จึงค่อยเริ่มประโยคต่อไป พระอาจารย์เล่าให้ฟังว่าในสมัยก่อน ไม่มีการจดบันทึก ต้องอาศัยความจำและ ความเข้าใจในการจดจำ ท่วงทำนองให้ได้ถูกต้องชัดเจนมากที่สุด และจะต้องเอื้อนให้ถูกต้องตามวรรคต่างๆ ไม่ให้ขาดเนื้อความ และอรรถรสในการเทศน์ การเทศน์ก็จะมีท่วงทำนองที่แตกต่างออกไปในแต่ละช่วงวรรคตอนและเรื่องราว ตัวอย่างเช่น ในกัณฑ์มัทรี ตอนที่พระนางมัทรี ทรงพบกับสัตว์ ป่าทั้งสามจะใช้ท่วงทำนองที่เรียกว่า ลมพัดพร้าวพัดไฟ แสดงออกถึงอาการหวาดกลัว และ ฮีตใจสู้ เวลาเทศน์จะต้องใช้เสียงที่สูงแล้วโหนลงต่ำ เป็นต้น เวลาในงานกนิมนต์ก็ต้องมารวมกันซ้อมเพื่อปรับระดับเสียงให้เท่ากัน น้ดบท และทำนองที่จะเทศน์ แต่ในปัจจุบันด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การต่อบทเทศน์ให้กับพระใหม่ๆ หรือการฝึกซ้อมเพื่อไปงานกนิมนต์ก็จะใช้เทปแล้วก็แยกกันฝึกแยกกันซ้อม ซึ่งในจุดนี้อาจทำให้การเทศน์ผิดเพี้ยนจากทำนองเดิมไปบ้างจึงต้องมีการนัดซ้อมบ้างในบางโอกาสเพื่อแก้ไขให้เหมือนกัน

ประเพณีและพิธีกรรมในการเทศน์แห่ลือสาน

พิธีกรรมที่มีการจัดการเทศน์มหาชาตินั้น จะพบว่า เป็นพิธีกรในงานประเพณีที่สำคัญของชาวอีสานและชาวจังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่ งานประเพณีบุญผะเหวด ซึ่งจะกระทำกันในช่วงวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๓ ไปจนถึงวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๔ ระยะเวลาไม่เกินหนึ่งเดือน แต่พระครูสุนทร สุตกิจได้ให้คำอธิบายว่า ในปัจจุบัน การจัดการเทศน์มหาชาติ สามารถกระทำกันได้ตั้งแต่ช่วงเข้าพรรษาหรือในโอกาสที่ประชาชนหรือหน่วยงานต่างๆ ได้จัดขึ้นก็สามารถเทศน์มหาชาติได้เช่นกัน แต่ถ้าตามหลักปฏิบัติที่มีมาแต่โบราณ คือจะเทศน์กันในช่วงดังกล่าว งานประเพณี บุญผะเหวดเท่านั้น ในการจัดพิธีเทศน์มหาชาตินั้นจะต้องมีการเตรียมงานกันอย่างละเอียด รอบคอบและต้องครบถ้วน เพราะฉะนั้นจะต้องได้รับความร่วมมือจากหลายๆฝ่ายในการร่วมกันจัดงาน อนึ่งเพราะต้องใช้งบประมาณค่อนข้างสูง จึงไม่สามารถกระทำได้โดยใคร หรือบุคคลใด บุคคลหนึ่ง โดยพิธีจะเริ่มจากการประชุมเตรียมงาน หากฤกษ์ยามที่เหมาะสม และจะต้องหาผู้รับเป็นฐะในการรับเป็นเจ้าภาพประจำกัณฑ์นั้นๆ ซึ่งแต่ละกัณฑ์ก็จะมีอันสงฆ์แตกต่างกันไป ดังจะเห็นได้จาก คำประพันธ์ในวรรณคดีไทยเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ที่กล่าวไว้ดังนี้

อยู่มาประกาศปลตศก	ทยากในเมืองสุพรรณนั้น
ถึงเดือนสิบจวนสารทงฆาวัน	คิดกันจะมีเทศน์ด้วยศรัทธา
พระมหาชาติทั้งสิบสามกัณฑ์	วัดป่าเลไลยก์นั้นวันพระหน้า
ตาปะขาวเฒ่าแก่แซ่กันมา	พร้อมกันนั่งปรกษาที่วัดนั้น
บ้างก็รับเอาทศพรหิมพานต์	บ้างก็รับเอาทานกัณฑ์นั้น
ที่ถูกคกรับชูชกกัณฑ์กลางวัน	ให้ยายศรีประจันกัณฑ์มัทรี
มหाराชพันชาติกัณฑ์กลางคืน	ฟังพระหัวเราะกรีกกรีนกันอึงมี
น้อกษัตริย์จ้งเจียบเจียบดี	คาหมื่นศรีคนแก่ แกรับไป

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า คนไทยนั้นมีนิสัยโอบอ้อม อารี มีใจเป็น นุกูล และช่วยเหลืองานกันมีความสามัคคีปรองดองกัน เพื่อให้งานนั้นสำเร็จลุล่วงด้วยดี หลังจากที่กำหนดวันเวลา ได้เรียบร้อยแล้ว ก็จะต้องจัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีไม่ว่าจะเป็น ธรรมมาสน์ บุษบกตั้งพระดอกไม้ว ผลไม้ว ธง บาตรน้ำมนตร์ เป็นต้น

ประเพณีบุญพระเ หวดนั้นจะมีงานด้วยกันสองวันด้วยกัน คือวันแรก จะเรียกว่า วันโฮม คือวันที่มีพิธีกรรมสำคัญ สองอย่างคือ การนิมนต์พระอุปคุตเข้าเมืองและ การเชิญพระเวสสันดร เข้าเมือง ในคืนก่อนวันงาน ชาวบ้านจะมารวมตัวกันทั้งหมู่บ้านใกล้เคียง จะมาช่วยกันจัด ประดับตกแต่งมณฑลพิธี ด้วยดอกไม้เครื่องหอมต่างๆ พวงมาลัย และธงทิว ซึ่งด้วยด้ายสายสิญจน์ ตั้งขันน้ำมนต์ มีขันหมากเบ็ง (ขันบายศรีประดับด้วยหมาก) แปรอัน โองน้ำ ๔ โอง ตั้งไว้ที่มุมธรรมมาสน์ มีการนำรูปปั้นสัตว์ต่างๆ อาทิ นก ลิง ม้า วัว ควาย ช้าง เป็นต้น มาตั้งเรียงรายบริเวณพิธีโดยสมมุติว่าเป็นกลางป่า ประดับด้วยต้นกล้วย ต้นอ้อย และปักธงใหญ่รอบมณฑลพิธีทั้งแปดทิศ เป็นการทำตามคติความเชื่อโบราณ เพื่อป้องกันสิ่งอัปมงคลรอบล้าเข้ามาในบริเวณพิธี จากนั้นต้องประกอบศาลา ที่ตั้งพระอุปคุตทางด้านทิศตะวันออกของโรงพิธี ภายในที่ตั้งพระอุปคุตจะตั้ง อดมิ บาตร กระโถน กาน้ำ ร่ม ไตรจักร สำหรับถวายพระอุปคุต เมื่อถึงเวลาเช้า ชาวบ้านจะทำพิธี แห่พระอุปคุตเข้าเมือง มีการจัดพิธีใหญ่โต มีขบวนแห่ แตรวง แห่รอบพิธีสามรอบแล้วนำพระอุปคุตขึ้นตั้งบนศาลาที่จัดเตรียมไว้ หลังจากนั้นตอนบ่าย จะมีพิธีการแห่เชิญพระเวสสันดรและพระนางมัทรีเข้าเมือง พระเวสสันดรและพระนางมัทรีนั้นบางที่จะใช้ เป็นภาพวาดขนาดเท่าคนจริง แห่นำด้วยพระพุทธรูปและพระสงฆ์ ๔ รูป ขึ้นนั่งบนเสลี่ยงหามแห่เข้า

เมืองด้วยขบวนแห่พอลงวัด จะแห่รอบมณฑลพิธีสามรอบจากนั้นนำพระเวสสันดรและพระนางมัทรีที่เป็นรูปวาดขึ้นประดิษฐานบนที่ตั้ง ในช่วงค่ำจะนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ หลังจากนั้นจะนิมนต์พระสงฆ์แปรรูป ขึ้นอ่าน บท อิติปิโสโพธิสัตว์ พระคาถาพัน ชัยมงคลคาถา พระมาลัยหมั่นพระมาลัยแสน ขึ้นเป็นคู่ ครั้งละ ๒ รูป จำนวน ๔ ครั้ง เป็นการเสร็จพิธีในวันโฮม เช้าวันรุ่งขึ้น ชาวบ้านจะนำข้าวพันก้อนไปถวายพระอุปัชฌาย์ที่วัดแต่เช้า มีการสวดเชิญชุมนุมเหล่าเทพดาให้มาร่วมชุมนุมในมณฑลพิธี หลังจากนั้นอาราธนานิมนต์พระเทศน์สังกาสจึงอาราธนาเทศน์มหาชาติไปตลอดจนจบสิ้น ๑๑ กัณฑ์ จากนั้นถวายขันดอกไม้ รูป เทียน พระสงฆ์อนุโมทนา เป็นอันเสร็จพิธี

เครื่องประกอบพิธีในการเทศน์มหาชาติงานบุญพะแหวด

จากข้างต้นที่ได้เสนอเครื่องประกอบการเทศน์ต่างๆไว้ จะมีรายละเอียดของเครื่องประกอบต่างๆดังนี้

๑. ดอกไม้หลากหลายชนิด สำหรับประดับตกแต่งพิธีโรงธรรม
๒. ดอกบัว บงกช จงกลนี้
๓. รูป
๔. เทียน
๕. ธงทิว
๖. ผลไม้ ได้แก่ แก้ว (ใช้ทั้งเครือ) อ้อย มะพร้าวยกทลาย ส้มโอ เป็นต้น
๗. สายสิญจน์
๘. พระพุทธรูป
๙. บาตรน้ำมนต์
๑๐. ธรรมาสน์หรือบุษบกสำหรับเทศน์
๑๑. เครื่องพลีกัณฑ์เทศน์

ภาพประกอบ 1 เครื่องพลิภัณฑ์เทศน์ของชาวบ้านที่นำมาถวายที่วัด

เครื่องประกอบกัณฑ์เทศน์ ชาวบ้านจะเรียกว่า เครื่องกระทอเครื่องฮ้อย ประกอบด้วย รูปเทียน หมาก เมี่ยงตากแห้ง ธงทิว อย่างละพัน ห่อด้วยผ้าขาวแล้วพันด้วยด้ายสายสิญจน์ จะใช้ประกอบในการเทศน์ซึ่ง ชาวบ้านจะต้องจัดเตรียมให้ถูกต้อง ครบถ้วน หรือจะเรียก ครุภัณฑ์ก็ได้

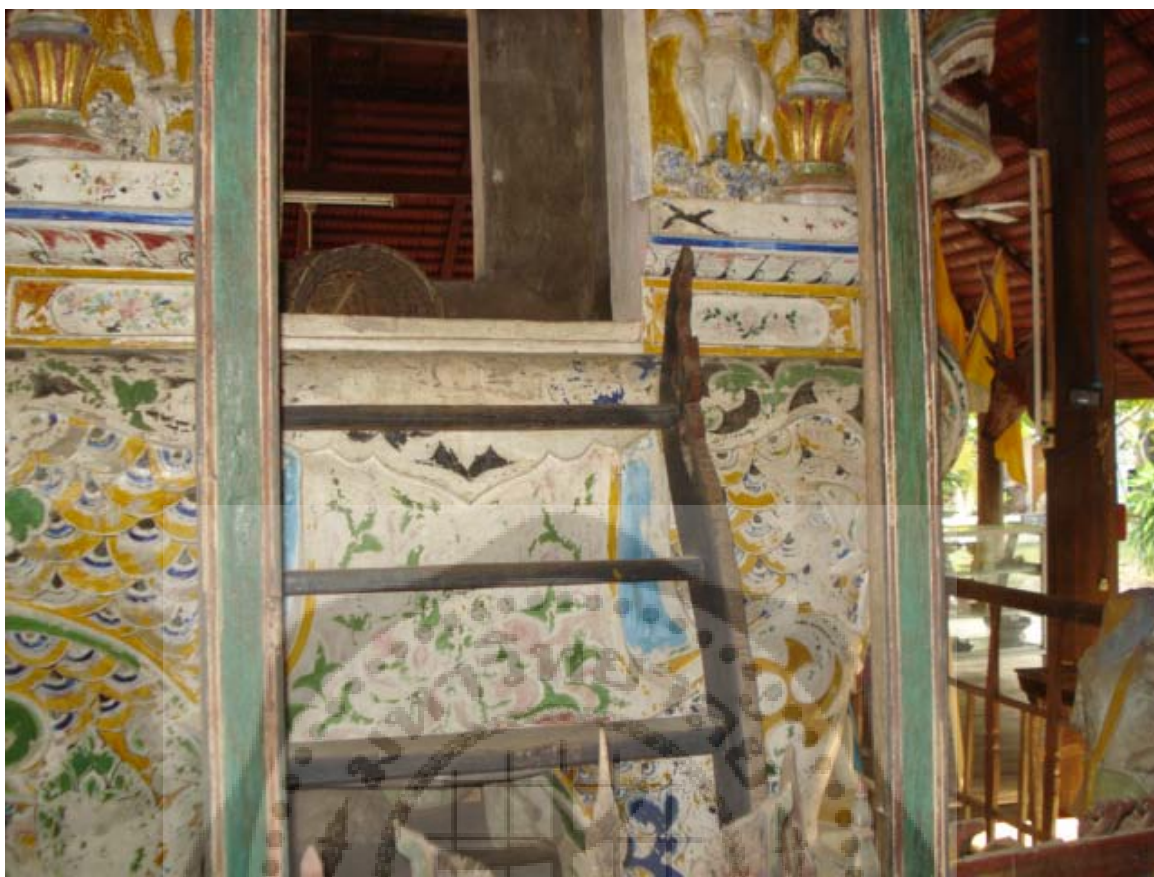
ภาพประกอบ 2 นุชบกสำหรับขึ้นเทศน์ของพระสงฆ์ด้านหน้า

ธรรมาสน์สิงห์เที นุชบก บ้างเรียกว่านกดหส์ติลิ่งค์ ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวบ้านในแถบ
จังหวัดอุบลราชธานี ธรรมาสน์สิงห์เทีนุชบก สร้างประมาณปีพ .ศ. 2440-2470 เป็นศิลปกรรมที่เกิด
จากการผสมผสานความคิดแบบไทยกับฝีมือของช่างญวนหรือเรียกว่า แจวเวียง รูปแบบก่อด้วยปูน
เขียนสีด้วยลายต่างๆพร้อมงานจิตรกรรมฝาเพดาน ศาลาการเปรียญเป็นธรรมาสน์ที่แปลกและคาดว่ามีอยู่
หลังเดียวในประเทศไทย

ภาพประกอบ 3 บูษบกสำหรับพระจีนเทศน์ ด้านหลัง

ภาพประกอบ 4 บุษบกสำหรับพระชั้นเทศน์ด้านข้าง

จากภาพ จะเห็นได้ว่าบุษบกที่ตั้งสำหรับพระชั้นแสดงพระธรรมเทศนานั้นจะมี ลวดลายเป็น ศิลปะผสมผสานหลายชาติด้วยกันระหว่างไทย ลาวและเวียดนาม เป็นภาพเขียนสีน้ำมัน บุษบกนี้สร้างขึ้นมานานกว่า ร้อยปี เป็นโบราณวัตถุที่กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนไว้แล้ว

ขั้นตอนพิธีกรรมในการจัดการเทศน์แหล่มหาชาติ

การเทศน์แหล่มหาชาติเรื่องพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีในงานบุญสะเทวดานั้น มีแบบแผนระเบียบพิธีการที่ปฏิบัติเป็นประเพณีสืบต่อกันมา ซึ่งเจ้าภาพจะต้องจัดเตรียมให้พร้อม ครบถ้วนและถูกต้องตามขั้นตอน ดังนี้

1. การนิมนต์พระ

เมื่อมีการจัดงานบุญสะเทวด หรือการจัดงานการเทศน์มหาชาติขึ้นนั้น จำ เป็นจะต้องนิมนต์ ล่วงหน้าอย่างน้อย ๑ เดือน เพื่อให้พระมีเวลาในการเตรียมตัว เพราะกิจนิมนต์ในการเทศน์แหล่มหาชาติ นั้น จะมีมากในช่วงเวลาเดียวกันคือวันเพ็ญ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน๓ ถึง วันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๔ ทำให้เมื่อมีงานพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นพระนักเทศน์จะต้องซ้อมร่วมกันก่อนและต้องกำหนดวันที่ชัดเจน

การเทศน์แห่ ล่มหาชาติเรื่องพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีโดยทั่วไปนั้น นิยมเทศน์กันในพิธีที่รวบรัดคือเทศน์แบบกระชับเนื้อหา เพื่อให้เสร็จสิ้นในวันเดียว หรืออาจเทศน์ในพิธีที่จัดใหญ่เป็นระยะเวลาหลายวันก็ได้

2. การจัดเตรียมสถานที่

เจ้าภาพจะจัดเตรียมสถานที่ในการเทศน์ ดังนี้

2.1 จัดเตรียมบุษบก ธรรมาสน์สำหรับพระเทศน์ ๒ รูป ไว้หน้าโรงพิธี ด้านใดด้านหนึ่งของบริเวณที่ตั้งพิธี ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสถานที่

2.2 ตั้งเครื่องบริวาร ประกอบด้วยเทศน์ อาทิ พระคัมภีร์คธาพัน ไว้บนบุษบก ธรรมาสน์ พระสงฆ์ที่มาสวด หรือ บุษบกที่เตรียมไว้ เป็นต้น

2.2.1 ตั้งโรงพิธีอัญเชิญพระอุปคุตขึ้นประดิษฐานบนบุษบกด้านทิศตะวันออกของโรงพิธี

2.2.2 ตั้งเครื่องบริวารที่บุษบกบูชาพระอุปคุต ได้แก่ ผ้าไตร กระโถน ร่ม กาน้ำ บาตร

2.2.3 ตั้งรูปพระเวสสันดรและพระนางมัทรีหลังจากอัญเชิญเข้ามาประดิษฐานในโรงพิธีแล้วพร้อมด้วยเครื่องประกอบดังนี้ ขันบายศรี หมากพลู รูป เทียน ดอกไม้ เป็นต้น

2.2.4 ตั้งที่บูชาหน้าบุษบกที่ตั้งพระคัมภีร์คธาพัน ๑ ที่ ประกอบด้วย

- พานดอกไม้
- แจกันดอกไม้ ๑ คู่ ตั้งสองข้างของพานดอกไม้
- กระถางรูปพร้อมรูป ๓ ดอกปักไว้ในกระถาง ตั้งตรงกับพานดอกไม้
- เชิงเทียนพร้อมเทียน ๑ คู่ ตั้งสองข้างของกระถางรูป

2.2.5 ตั้งบาตรน้ำมนต์พร้อมเทียนสำหรับจุดหนึ่งพันเล่ม ไว้ทั้งสองด้านของบริเวณบุษบกที่พระเทศน์

2.2.6 ประดับตกแต่งบริเวณโรงพิธีด้วยดอกไม้หลากหลายชนิด ผลไม้ นานาพันธุ์

2.2.7 ประดับชงทิวยรอบโรงพิธี พร้อมโยงค้ายสายสิญจน์ในบริเวณมณฑลพิธี

3. ขั้นตอนในพิธีการ การเทศน์แห่ ล่มหาชาติ เรื่องพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี

ในพิธีการเทศน์มหาชาติโดยการเทศน์แห่นั้น ระเบียบการและขั้นตอนไม่แตกต่างจากการเทศนาธรรมทั่วไป ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

3.1 การเริ่มพิธีนั้นจะเริ่มประกอบพิธีกันในช่วงเช้า ต่อมาในปัจจุบันจึงมีการกำหนดเวลาที่แน่นอนเพื่อให้เป็นที่เข้าใจตรงกันของแขกผู้ร่วมงาน ซึ่งในแต่ละพื้นที่ก็มีการกำหนด เวลาที่แตกต่างกันออกไป ที่พบเห็นในปัจจุบันก็คือ ในอุบลราชธานีจะเริ่มสวดเวลาประมาณ ๐๘.๐๐-๒๐.๐๐น.

3.2 เจ้าภาพประจำกัณฑ์หรือประธาน จุดเทียนธูปบูชาพระรัตนตรัย แล้ว จุดเครื่องบูชาที่หน้าพระอุปคุต หลังจากนั้นจุดเทียนตั้งบริเวณรอบบาตรน้ำมนต์ที่เตรียมไว้

3.3 พิธีกรอาราธนาศีล อาราธนาธรรม พระสงฆ์ให้ศีล เจ้าภาพและแขกผู้มีเกียรติรับศีล

3.4 พระภิกษุสงฆ์ เริ่มสวดพระคาถาพันเป็นพระบาลี

การเทศน์แหล่มหาชาติทำนองอีสาน เรื่องพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีของวัดทุ่งศรีวิไล นั้น ยังคงรักษาแบบฉบับเดิมที่ปฏิบัติกันมาแต่โบราณไว้คือ ลำดับการเทศน์นั้นจะเริ่มจากพระคาถาบาลีสวดนำก่อน เปรียบเหมือนกับเป็นบทไหว้ครูซึ่งเหมือนกับ เพลงสาธุการ หรือเพลงโหมโรงต่าง ๆ ของดนตรีไทย โดยการเทศน์แหล่เป็นทำนองที่ไพเราะ

วิธีการเทศน์แหล่ทำนองอีสาน กัณฑ์มัทรี

การเทศน์แหล่ทำนองอีสานของวัดทุ่งศรีวิไลนั้นจะเริ่มตั้งแต่การศึกษา ภาษาธรรม หรือ ตัวอักษรธรรม ที่เป็นตัวอักขรเฉพาะที่ใช้ในการจารึกเกี่ยวกับหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้ที่จะเป็นผู้เทศน์แหล่ได้นั้น จะต้องมีความรู้ในขั้นต้นคือแตกฉานในตัวอักษรธรรมจึงจะสามารถอ่านบทเทศน์ได้

ภาษาที่ใช้ในการเทศน์แหล่

จากการสัมภาษณ์พระครูสุนทรสุตกิจ ได้ให้ข้อมูลไว้ว่า การเทศน์แหล่มหาชาติหรือการเทศน์ชาดกต่าง ๆ นั้นจะใช้ตัวอักษรธรรมเป็นตัวจารลงในใบลานและใช้ตัวอักษรธรรมในการอ่านพระคัมภีร์ต่าง ๆ ดังนั้นผู้ที่จะเทศน์ได้จะต้องมีการศึกษาวิธีการอ่าน เขียน ตัวอักษรธรรมให้ได้ชำนาญเสียก่อน ซึ่งตัวอักษรธรรมนั้นตามประวัติกล่าวไว้ว่า ประมาณปี พุทธศักราช ๖๐๐ คนไทย เชื้อสายอ้ายลาว ได้รับเอาพระพุทธศาสนามานับถือเป็นครั้งแรก โดยกษัตริย์อ้ายลาว ชื่อขุนหลวงเม้า เป็นผู้นำในการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา จากนั้นพุทธศักราช ๘๐๐ คนไทย เชื้อสายอ้ายลาว ได้อพยพเข้ามาสู่อาณาจักร พุ่่นซึ่งอยู่ในความครอบครองของขอม เป็นบ้านเมืองที่สมบูรณ มีศาสนาและอารยธรรมที่รุ่งเรือง เนื่องจากคนไทยอ้ายลาวที่อยู่ในอาณาจักรพุ่่นมาก่อนนับถือพระพุทธศาสนาด้วยกัน เมื่อมาอยู่ด้วยกัน ก็สามารถอยู่กันอย่างสงบสุข หลังจากนั้นคนไทยอ้ายลาวก็อพยพมาอยู่ในดินแดนของกัมพูชา ซึ่งกษัตริย์ในขณะนั้นคือท่านกษัตริย์กัมพู ครั้นได้ตั้งตนเป็นกษัตริย์แล้วก็นำเอาคัมภีร์พระพุทธศาสนามาเผยแพร่ ซึ่งเขียนเป็นตัวอักษรเทวนาครี เมื่อพระองค์ทรงเห็นว่า ตนเองมีประเทศของตนที่เป็นปึกแผ่นแล้ว จึงได้สร้างอักษรของตนขึ้น โดยดัดแปลงจาก อักษรเทวนาครี มาเป็นอักษรขอม เมื่ออาณาจักรขอมเสื่อมลง คนไทย อ้ายลาวได้เรื่องอำนาจขึ้นเป็นผู้ปกครองดินแดนในแถบนั้น จึงมีการสร้างอักษรเป็นของตนเองบ้าง ก็ได้ปริวรรตจากอักษรขอม มาเป็น อักษรธรรม ซึ่งก็ยังคงรูปแบบอักษรขอม ไว้อยู่บ้าง และ สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ตัวอักษรธรรมของอีสานนั้นจะไม่มีวรรณยุกต์ เหมือนอักษรธรรมของภาคเหนือ จะใช้เสียงสูง เสียงต่ำนั้น จะต้องใช้เสียงหาเอาเอง ดังนั้นเวลาเทศน์เป็นทำนองต่างๆ ก็จะใช้ความสามารถส่วนบุคคลในการสรรค์สร้างทำนองเสียงขึ้นมา เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของตนเอง ตัวอักษรธรรมของอีสานนั้นเป็นภาษาคนตรี คือมีเสียงสูง ต่ำ แต่ไม่มีรูปวรรณยุกต์ต้องใช้หลักการหาเสียงเช่นเดียวกับภาษาอังกฤษ เป็นต้น

ภาพประกอบ 5 ตู้และผ้าไหมห่อไม้สำหรับเก็บหนังสือผูกอักษรธรรมสำหรับเทศน์

ตัวอักษรธรรม

สระพจนแม่แก้ว

๑๔ อว อว อว อว อว อว อว
๑๕ อว อว อว อว อว อว อว

ชั้นนี้เป็นสระ

๑ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ
๒ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ

ชั้นนี้คือบางหนังสือใส่สระ

๓ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ
๔ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ

ชั้นนี้เป็นตัวหนังสือ

๕ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ
๖ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ
๗ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ

ชั้นนี้เป็นตัวเลข

๘ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ
๙ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ

ตัวอย่างหนังสือทวนโบราณ (โปรดสังเกตเครื่องหมายแทนตัวหนังสือและสระ)

๑ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ
๒ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ
๓ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ
๔ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ
๕ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ อ

สำหรับการเทศน์เหล่าทำนองอีสานของวัดทุ่งศรีวิไลยนั้น จะมีพระอาจารย์มณี ผ่องแผ้วหรือ พระครูสุนทรสุตกิจรูปเดียวเท่านั้นที่เป็นหลักมาตลอด ส่วนพระรูปอื่นๆก็จะสลับเปลี่ยนทุกพรรษา เนื่องจากลาสิกขาออกไปและก็มีพระรูปใหม่มาแทนที่ ปัจจุบันจะมีพระนักเทศน์ที่ยังคงสืบทอดของ โบราณไว้ของจังหวัดอุบลราชธานีคือ

1. พระครูสุนทรสุตกิจ (มณี ผ่องแผ้ว)
2. พระครูวชิสุนทร
3. พระมหาธีรโชติ จิตดวงโส

เอกลักษณ์ที่เป็นแบบฉบับการเทศน์เหล่าทำนองอีสานของวัดทุ่งศรีวิไลย คือจะมีการเทศน์ที่เป็นเรื่องราวของพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ที่ละเอียดครบถ้วนตามพระคัมภีร์ อีกทั้งยังมี การสอดแทรกเนื้อหาที่เป็นสารประโยชน์ต่างๆ เข้าไป มีเป็นพระคาถาบาลีสลับกับคำประพันธ์ที่ใช้ภาษาพื้นบ้าน และมีท่วงทำนองการเทศน์ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่ไม่เหมือนจังหวัดอื่น

ในปัจจุบันวัดทุ่งศรีวิไลยเป็นวัดเดียวใน อำเภอเมืองในจังหวัดอุบลราชธานี ที่รักษาการเทศน์ เหล่ามหาชาติ เป็นทำนองอีสาน แบบดั้งเดิมไว้ และยังมีเทศน์กันอยู่ในโอกาสสำคัญๆ เช่นประเพณี บุญพระเวศและงานบุญที่สำคัญต่างๆ งานกนิษฐมนต์ที่วัดอื่น แต่ก็ไม่บ่อยนักหนึ่งปีถึงจะมีสักช่วงเวลา หนึ่งคือระหว่างเดือนสามถึงเดือนสี่เท่านั้น

บทเทศน์ที่ใช้ในการเทศน์เหล่ามหาชาติ กัณฑ์มัทรี

1. บทเดิน เกริ่นนำ

ยัง ปะนะ ตัง รัญญา มะหาปฏิฐะวิง อุณาเทตะวา พราหมะณัสสะ ปิยะปุตเตสุ ทินเนสุ ยา
วะ พรหมะ โลกาเอกะ โกลาหะลัง ชาตัง อะโหสิฯ ยัง สัพพะปัญตะญาณัง อันว่าผญาสัพพะปัญตะญาณดวง
ใด โพธิสัตตเหติ อันพระโพธิสัตตเจ้าที่ ึ่งหลาย บัดเดตัพพัง ก็พึงปรารถนาเอา ตัง สัพพะปัญตะญาณัง
ยังผญาสัพพะปัญตะญาณ ดวงวิเศษฯ โภ สาระโว ดูราสัพปุริสะทั้งหลาย อะยัง มัคโค อันว่าหนทางอันนี้
เอกาเยโน อันกุหากเคยเที่ยว เอกะปะโล อันเป็นหนทางเดียวบ่กว้าง สองตาบข้างแหวน ภูผาดันไป
ยาก มีทั้งฮากไม้ใหญ่ ยอยไฮ มีทั้งน้ำนองไหลตกตาด ส่อมห้วยหาด เหวกันดาร์ ก้อนผาล้านผาหมื่น
ทางเส้นอื่นก็บ่มี คอยอันนี้ชื่อว่าคอยกิริยะวงกต อันเป็นหนทางคดไปนานสอด เกี้ยวสับสอดไปมาฯ มิ
คาวาคูราพระยาเนื้อทั้งสามตนเองอาจ ธรรมชาติ มะหัพพะลา มีกำลังมากในป่าใหญ่ไพรพนา ภาตะโร
โหทะ เจ้าทั้งหลายจงมาเป็นพี่ชายและพี่ชายแห่งข้า ด้วยสามารถเชื้อชาติชั้นเสมอกัน ข้าก็เป็นเมียพระ
จอมทันทิงเหง้า ทุกคำเข้าบ่ได้อยู่เดียวคาย หาขวนขวายบ่ประมาณ เลี้ยงขัตติยะราชเจ้าทั้งสาม รามะตาสี
ตานุคะตา เหมือนดั่งนางสีดาน้อยนาท ตนฉลาดบริบัติแก่เจ้าบัณฑิตก็มีแลฯ ปะ ทัดตาข้าจักให้เค็งหนึ่ง
แก่เจ้าทั้งสาม ตามที่ทุกข้าให้เหตุดูว่าอยากได้ มัคคัง ยังหนทาง ยาจิตะวา ข้าจักขอช่องหน้า เหตุดูว่าคิดถึง
ลูกกำพร้าที่อยู่ภายหลัง เทละ ของงให้ มัคคัง ยังหนทาง แก่ข้าแทน เท้าวันเทอญฯ

2. บทเพลงที่ ๑

มาจะกล่าวถึงน้อย	มัทรีพลอยอยู่กลางป่า
หาผลาหมากไม้	พอได้แล้วตัวคืน
พอแต่มาสอดห้อง	เขาซ่อมบ่อนเป็นช่อง
สามสัตว์มาเล่นป้อน	ตันห่างระหว่างทาง
ราชสีห์ลัดท่าง	ทั้งเสือโคร่งและเสือเหลือง
เสียงคำรามเหลือवलูก	แลบเลียยังลิ้น
ตั้งสิกินทะยานเด่น	เหลือवलูกตะคอกขู่
มัทรีหยุดอยู่นิ่ง	ขาก้าวกะบไป
ปลงกะตำหมากไม้	ประณมนอบวันทา
ขอมักคาคืนกลับ	อย่าสะตันทางน้อง
เทวดาอยู่ในห้อง	หิมพานต์ให้ทราบเหตุ
ข้าน้อยเมียพระเวสสันเจ้า	ผู้เนาวยังอยู่ไพร
ไปเที่ยวหาหมากไม้	ถวายท่านโพธิสัตว์
สองกุมารผู้พลอยพลัด	กะอยู่กองคอยต้อนรับ
ขอวิงวอนให้หนีห่าง	อย่าตันทางให้เปิดปล่อง
สามพระยาพี่น้อง	ให้หนีหมองปล่องสีไป
นางสีป็นหมากไม้	ให้เค็งหนึ่งคันหนี
โปรดปราณีผู้ทนทุกข์	โศกกระสันแสนขื่น
เสื่อยังตันทางฮ้อง	ราชสีห์เตอะปาก
หากแมนเทพท่อนให้	แปลงไว้ทำลัดทาง
ข้านมัทรีฝ่าม้าง	ทางท่านโพธิสัตว์
จึงแปลงกายมาลัด	บิให้ทันสองน้อย
มัทรีกลอยใจอ่อน	วิงวอนจนปากฝ่าว
มโนในปวศร้าว	น้ำตาข้อยยาวลงฯ

3. บทเพลงที่ ๒

พอตะวันอ่วยโค้ง
 สามมิกคิกะเลยจาง
 มัทธิโววาฟ้า
 จ้งแม่นช่วยแสงฟ้า
 ปานนี้คงลัดต้อน
 นางทั้งเดินคณิงนำ
 จนตะวันแสงค้อย
 สองกุมารลูกแก้ว
 แปลกประหลาดนาทให้
 คู่วันมาคอยรับ
 มือนี่มองขวาซ้าย
 พระนางหงาเมื่อยเส้น
 พอไปสอดเขตฮั่ว
 จนเหือไหลไคมุด
 ตายกูดายบ่เห็นหล้า
 ลูกทั้งคู่เจ้าอย่าเล่น
 นางมัทธิเล่นคั่น
 เล่นกลับไปกลับมา
 หทัยดวงหมองเศร้า
 หรือแม่นลูกเล่นซ่อน
 หรือเจ้าซังสิงอนหน้า
 ว่าสิไปฟ้าๆ
 บ่แม่นแม่ตั้งเกล้า
 แต่ว่าลงมาทับ
 นางมัทธิหลงเซ่อ
 ดวงหทัยสิดแตกม้าง
 ขึ้นกราบทูลพระพื้ท่าน
 สองคนงามไปไสน้อ
 ลูกสองคนบ่เห็นแล้ว
 ช่างบ่คูเบ็งบ้าง
 นั้นละนา

ลงบ้ายแสงสี
 แยกทางจ้งไปได้
 ขอคานกะซ้องช่วย
 คณิงแก้วแก่นสมร
 กะใจอ่อนคอยทาง
 เล่นซำกะปานนั้น
 จ้งถึงคอยเขตค่าน
 แม่มาแล้วเจ้าอยู่ไส
 บ่เห็นอ่อนบุตรา
 อยู่ค่านคอยคอยจ้อง
 มองคายกะมองเปล่า
 ใจเต็นถึระรัว
 หาบกะตำปลงหยุด
 โลดเงียบหงาเอาฮ้าย
 ไชวาจาเอ็นถู่
 มัวลีซ่อนตน
 เอ็นเอ่ยไจจา
 คู่สถานลานกว้าง
 บ่เห็นเงาลูกอ่อน
 หลบถึบ้ายบัง
 ว่ามารดานานตำ
 ผันเลขสาวกล่าวแดง
 แม่นี่แสงอยากคืนกลับ
 จ้งค้อยมาออกปานนี้
 จิตละเมอเพื่อปวง
 บ่จักอ้างเอ่ยขาน
 ได้เอือนอ่านทูลถาม
 อีพ้อคุณบุญถัน
 สิอิ็ดเนวนิ่งอยู่
 หรือหากซ่อนเสียงไส
 พื้พระองค์เอี้ยๆ

4. บทเดิน

อติ มัทที ว่าคังเราจักอุปมาเทียบเทียมนให้ เจ้ามัทรีนี้เนื้อ มัทรี ดูราน้องมัทรี เพื่อนว่า 1
 ราชสีห์จกหนีจากคอย เพราะว่าคอยนั้นบมีถ้ำคูหา ปลาจกหนีจากน้ำ เพราะว่ามีน้ำนั้นบมีตม ศิษย์จก
 หนีจากครู เพราะว่าครูนั้นหาผญาปัญญาบได้ นกจกหนีจากต้นไม้ เพราะว่าต้นไม้ นั้น บมีกิ่งง่าสาขา
 อันกว้าง ช้างจกหนีจากเถื่อน เพราะว่าเถื่อนนั้นบมีไม้ไร่แล ะไม้บง ราชหงส์จกหนีจากสระ เพราะว่า
 สระนั้นบมีดอกบัว ผู้หญิงจกหนีจากผัวเพราะว่าผัวนั้นหาข้าวของบได้ คำโบราณเพิ่นว่าไว้ ก็หากมา
 ได้แก่น้องนาทให้ราชมัทรี นี้หนอ มัททิดูรา น้องมัทรีเอ๋ยฯ

5. บทแหล่งที่๑๓

เพิ่นว่ามาหาหญิง	เลศกระบวนหลายชั้น
ทำกลล้อ	แกล้งเป็นหลายเลศ
ไผผู้เห็นหม่อตั้น	ลิกุมข้องว่าดี
วันนี้ นางหากไปในค้ำว	คงคอนเดินเถื่อน
หาเพื่อนพ้อง	ตามสันกะบมี
ไผลิเห็นดีด้วย	คอมพระนางอยู่กลางป่า
โตหากลิมลูกน้อย	ไปเริงเล่นล่องกาม
อันนั้นนั้น คันพีเนาอยู่ห้อง	เสวยราชย์เป็นกษัตริย์
พีลิตัดคองนาง	ให้มิ่งมรณาเมี้ยน
แต่นี้มาเพียรสร้าง	บำเพ็ญวัตรเพศ
อโหสิให้เจ้า	เป็นครั้งแรกปฐม
ชาติน้ำตาบข้อย	อย่าทำท่าแยะ
น้ำลายเปะเดมนำ	ถูกคำโบราณเว้า
อันว่าบุตรเจ้า	ไผนอสิรูเรื่อง
พีบได้ทราบเรื่อง	อย่ามาต่อเสียดถาม
ชาติผู้หญิงหน้าด้าน	ทำท่าบิบบน้ำตา
จั่งว่ามาหาหญิง	เลศกระบวนหลายชั้น
ลัมพันธลิ่ง	หลายใจร้อยเหลียม
ล่อแลกแล่น	ลมลื่นเลื่อนไหล
เจ้าอย่าพีตีไซ้	ถามกินแกงไก่
ไซ้บ่เจ็บปวดเนื้อ	ไผลิสู้ฮ่อมบัว
คันแม่นหาผัวให้	มัทรีนางคนใหม่
ไซ้ของนางคือสิมิดอ้อยจ้อย	ยาแก้บ่ออ่าวเลยฯ

6. บทเพลงที่ ๔

พระเวสน์ว่าถ่อนั้น
 มัทรีเวทนาอุก
 ว่าพี่เอ๋ย สั่งมาทำเวรข้อย
 หนีจากเมืองกะเพ็งเจ้า
 หาว่านางโลกเลี้ยว
 ถ้าหากเป็นคำจริง
 นางหากมาเพียรเลี้ยง
 ถ้าทำบ่ถูกต้อง
 สิเอาหัวสองไม้
 คั่นนางทำถูกต้อง

เฉยอยู่บ่มีจา
 คั่งสิตอกม้อย
 หากระบวนหลายเรื่อง
 ผัวแก้วผู้เดียว นี้แหละ
 ยุ่งเกี่ยวกามคุณ ว่าหรือ
 จั่งค่อยพินคอเมี้ยน
 พระองค์ธรรมทั้งลูก
 เชิญถือนจงประหาร
 ยอมผิดสารภาพ
 พระนางน่องจ้งเจริญฯ

7. บทเดิน

ตะมัตถัง ปะกาเสนโต ตัตถา อาหะ ฯ ตัสสา ปะริเทวิตา อัสสะมัง คันตะวา สา
 มิกัสสะ สันติเก โรทันตี ดังนี้เป็นเค้าๆ ถิกชะเว ว่าดูราภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ส่วนดั่งนิยายอันนี้ จัก
 กล่าวถึงนางแก้วราชมัทรี ร อันไปคว้าแสวงหาลูกน้อย ระห้อยให้หากเดินเดียว ในไพรเจียวบ่มีฝูงเพื่อน
 เข้าเถื่อนถ้ำภูผา ปาดงหนาดูมืด ก็บ่กลัวเกรงสัง ในภูกระซังเขาเขต เหตุว่าอ๊กลูกแก้วสองศรี ในคีรีวงกต
 นางยินอดบ่ได้ นางฮ้อยให้ฮ้อยโหยแสง คั่นมากอบพระจอมแพงหลายเล่า ถึงที่เก่าศาลา นางพระยาจี้ ง
 ถามว่า เทวะข้าไหว้มหาราชเจ้า บัดนี้มาเสียดลูกเต้าแต่ที่ใดนี้จาย

8. บทเพลงที่ ๕

แม่นสิวอนวานไหว้
 พระก็บ่ปากว่า
 นางมัทรีกะจึงได้
 ริมศาลาริมหนอง
 ว่ากัณหาแม่เนี่ย
 เอ็นคำได้กะเลยมิดอั้งตั้ง
 บ่เห็นสองกุมาร
 มัทรีนางลงคั่น
 นึกว่าเงือกคาบเจ้า
 เปิดใบบัวแล้วกะก้ม
 ขึ้นมากอยแลลัด
 เห็นแต่คงเป็นจัน
 นางก็หาชอกคั่น

หลายทีทูลภาค
 จาด้านแต่อย่างใด
 ออกเที่ยวตามหา
 ผ่องเอนทั้งเอ็น
 ซาลีแม่เนี่ย
 บ่มีสิ่งสิไขขาน
 ผันเล่นลงในถ้ำ
 อยู่สระศรีตั้งหลายเล่า
 ลงน้ำจุ่มจม
 หมอบส่องหาฮอย
 ที่ปาดงแสนโซ้ง
 เถาวัลย์เกี่ยวยามหย่าง
 บู้หม่นป่าหนา..ฯ

9. บทเดิน

อิม่า ตา วนะกุมพะโย อันว่าสุมทุมพุ่มไม้ทั้งหลายฝูงนี้มีทั้งดอกอันบานงามเหือสอด
 อันข้าเจ้าพี่ นื่องเคยเล่นเล่นลอดสับสอดไปมา คือว่าดอกจำปาบานบ่เศร้า ดอกคัคเค้าบานกลางกอ
 ดอกยอบานหอมอ่อน ดอกช่อนบานหอมดี ดอกจำปีบานตกร้อย ดอกช่อนน้อยและดอกมะลิวัลย์
 จุมพั่นนั้นแม่นดอกแจ้ แดงงามๆนั้นแม่นฝางเทศ ก้านเกษกาสาทึง ทั้งดอกตึงและตูมได้ มวลดอกไม้
 นานา อันข้าเจ้าพี่นื่อง เคยฮ้อยประดับประดาใส่เกศา ก็ยังผากูเห็นมากากอ อันว่ากา ในไฟ รหนาด้า
 ถือน ก็บ่มาฮ้อยเพื่อนพิงคณา ทารกา สองเสนหาเจ้าแม่ ตายไปแล้วหรือว่ายังนี้จา เอตา โปกชะระณีโย
 อันว่าสระพังวังโปกชะระณี อันนี้ มีน้ำอันเย็นใสงามทุกแห่ง ดอกโกมุทแบ่งบัวเครือตบเต่าเจือ
 แวดล้อม มีทั้งนกจักกะพากพร้อมขานขัน ทิสสันติ ก็ยังว่าผากูเห็นมาเต กุมารา อันว่าพระกษัตริราช
 ลูกน้อยนาทจอมศรี เล่นในสระโปกชะระณีใจี้จ้า หือว่าลอยไปเอาดอกไม้กลางวัง น้ำอัดดั่งเข้าท้องหือว่า
 ตายทั้งพี่และน้องเจือฮ้อยจ้องดิ่งไปก็เมือรี่

10. บทเหล่าที่ ๖

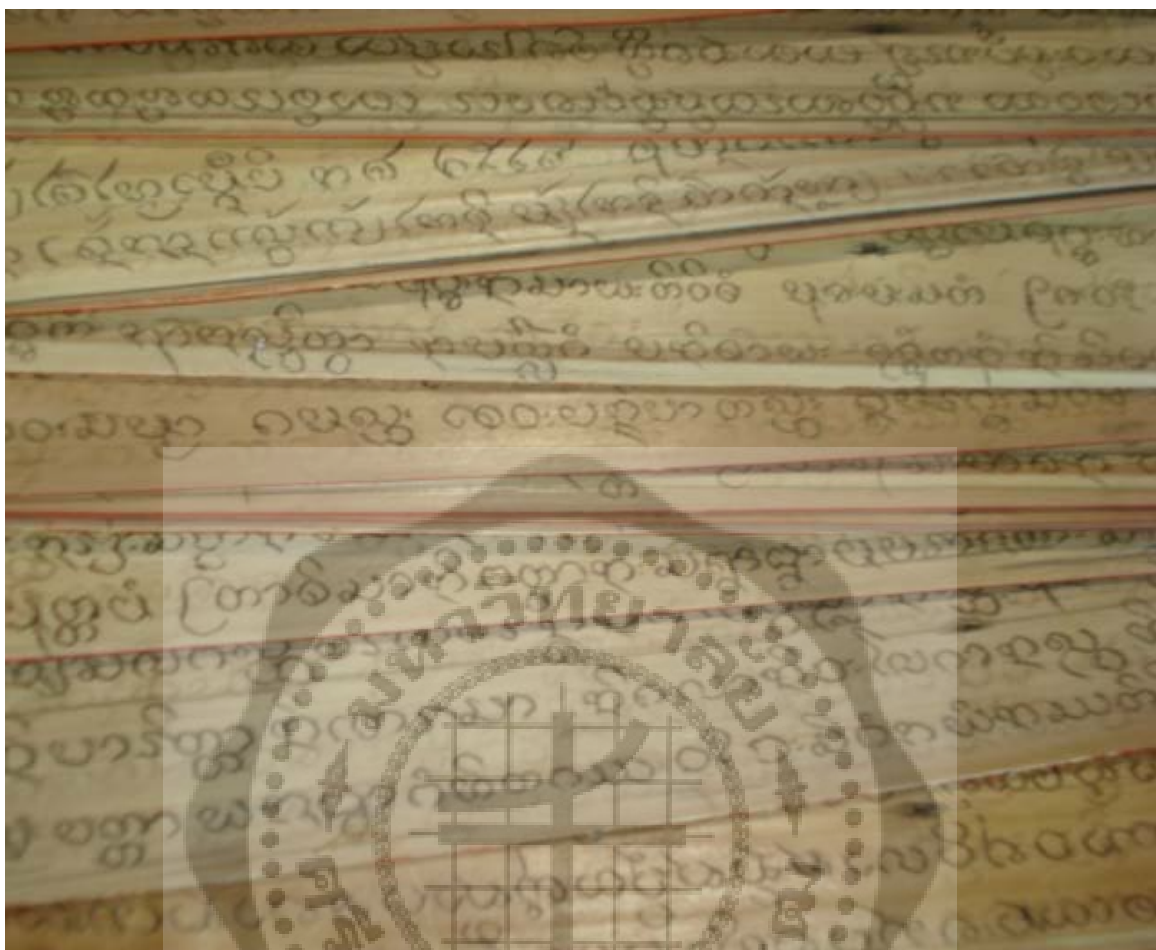
นึกว่าตายตกน้ำ	แม่กะคอยลงโงม
นึกว่าตายตกตม	แม่ก็ลงไปคั้น
เห็นแต่ฮอยเจ้าลงน้ำ	เห็นแต่ฮอยเจ้าลงท่า
เห็นแต่ฮอยเจ้านั้นลงอาบน้ำ	ฮอยนั้นกะส่วนสน
สาละวนใจหยุ่ง	มุงมาบ่เว้นห่าง
เหมิดลู่ทางเที่ยวคั้น	จนสิแจ่งสว่างตา
มัทรีอดเมื่อยล้า	บ่เป็นท่าผิดหวัง
ใจกะยังเพียงนิค	ดั่งสิปลิดปลงเมี้ยน
เป็นวินเวียนสมองตื้อ	พเนจรฮ้อนเช่า
นำหลูโคนพระแม่เจ้า	อุกเอ้าอั้งพระทัย
คินมาหาพระบาทให้	หวังสิไถ่ถามถึง
ผันหูตึงตาลาย	สมิงกายลมต้อง
พระนางมองบ่เห็นหน้า	พระสันตอองคัพี่
วิสัยญีท้าวลัม	ลมท่อนอ่อนสลวย
นั่นละนา	ศรัทธาเอี้ยๆ

จากการศึกษาและสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่า บทเทศน์มหาชาติ กัณฑ์มัทรีนั้นมีอยู่มากมายหลายบทและหลายทำนอง พบว่ามีทำนองการเทศน์ที่แปลกและแตกต่างไปจากการเทศน์ของที่อื่น สาเหตุหนึ่งคงมาจากความมีอิสระในการนำเสนอและความคิด เมื่อไม่มีกรอบมากำหนดแล้ว จึงทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในเรื่อง การแต่งทำนองต่างๆ ขึ้นมากมาย และอีกปัจจัยหนึ่งก็คือ ชาวบ้านในสมัยก่อนส่วนมากจะมีความรู้ความสามารถด้านดนตรี เพลงพื้นบ้าน ลิเก หรือการร้องรำทำเพลง บวกกับการเป็นนักฟังที่ดีจึงทำให้เกิดการคิดค้นดัดแปลงทำนองต่างๆ ขึ้น พอมาอุปสมบทเป็นพระภิกษุ จึงได้นำความรู้ความสามารถต่างๆ มาใช้ในการประยุกต์หลักคำสอนของพระพุทธองค์กับการเทศน์เป็นทำนองลีลาเพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินและไม่เบื่อหน่ายจากการพบเห็นของผู้ศึกษา ทำนองการเทศน์เหล่านี้เป็นทำนองอีสานของพระภิกษุสงฆ์นั้น ไม่ได้มีการจดบันทึกเป็นระเบียบแบบแผนที่เหมือนกันแต่จะมีบทเทศน์ที่คล้ายคลึงกันเป็นที่นิยมใช้กันแทบทุกวัดได้แก่ กัณฑ์เทศน์มหาชาติเรื่องเวสสันดรชาดก ของ สำนักพิมพ์มรดกอีสาน จังหวัดอุบลราชธานี

ส่วนกัณฑ์ บทเทศน์แหล่มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีที่วัดทุ่งศรีวิไลใช้เป็นแบบแผนในการเทศน์นั้น มีลักษณะโดยทั่วไปดังนี้

ภาพประกอบ 6 หนังสือผูกโบราณ เทศน์มหาชาติเรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีด้านหน้า

ภาพประกอบ 7 หนังสือผูกโบราณ เทศน์มหาชาติเรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีด้านใน

ภายในหนังสือผูกกัณฑ์เทศน์นี้จะถูกจารึกเป็นตัวอักษรธรรม มีขลอะเอียดของเนื้อหาที่ใช้เทศน์ และเอกลักษณ์ทางภาษาที่ชัดเจนและสมควรแก่การอนุรักษ์ไว้ หนังสือผูกโบราณฉบับนี้ได้รวบรวมบทเทศน์มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีไว้ครบทุกตอน เช่น บทเทศน์ตั้งแต่พระนางมัทรีทรงสุบินนิมิต บทที่พบสัตว์สามตัวมาขวางทาง บทที่เสด็จลับมายังอาศรมแล้วไม่พบสองพระกุมาร เป็นต้น

ภาพประกอบ 8 พระครูสุนทรสุตกิจ (มณี ผ่องแผ้ว) เจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีวิไล

ภาพประกอบ 9 พระมหาธีรโชติ จิตตวังโส ผู้ได้รับการถ่ายทอดการเทศน์จากพระครูสุนทรสุตกิจ

ต้องยอมรับว่าวัฒนธรรมของคนไทยเปลี่ยนไปตามยุคตาม สมัย การเทศน์แหล่มหาชาติเป็น ทำนองอีสานเรื่องพระเวสสันดรชาดกในตอนนี้มีค่าเป็นแค่เพียงการเทศน์เพื่อประดับเกียรติในงานบุญ ของแต่ละวัด หมู่บ้านของผู้ร่ายหรือผู้มีหน้าที่ในสังคม หาได้ยากที่จะมีคนฟังเพื่อขัดเกลาหรือ ยกย่องจิตใจของตนเอง

วิธีการและเทคนิคการใช้เสียงในการเทศน์แหล่ทำนองอีสาน

การเริ่มต้นการเทศน์แหล่ทำนองอีสานนั้นจะเริ่มต้นด้วยบทนมัสการองค์สมเด็จพระสัมมา สัมพุทธเจ้า จากนั้นจึงสวดต่อกันด้วยบทพระคาถาพัน เป็นบทที่กล่าวถึงพระคาถาบาลีจำนวนหนึ่งพัน พระคาถา เป็นเรื่องของพระเวสสันดร ที่เป็นภาษามคธ โดยสวดเป็นทำนองสังโยชน์ (ทำนองสวดที่ได้ ยืนกันทั่วไป) หลังจากนั้นจะเข้าสู่การเทศน์แหล่ด้วยบทเดิน ที่เป็นบทเกริ่นนำ ด้วยการร่ายยาวเป็น สำเนียงอีสาน จากนั้นจะใช้วิธีการแหล่เป็นทำนองอีสานแปลเป็นภาษาไทยจากคำบาลีเดิมไปจนจบ เนื้อหาที่กล่าวถึงในพระบาลีนั้น หลังจากนั้นก็จะเป็นการเทศน์ด้วย บทเดินต่อไป และต่อด้วย การเทศน์ แหล่เป็นทำนองอีสานแปลจากพระบาลีข้างต้น เป็นรูปแบบนี้เรื่อยไปจนจบครบทั้งกัณฑ์

ตัวอย่าง

บทนำ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมา สมฺพุทฺธ สฺสฺส ฯ

บทเดิน เกริ่นนำ

ยัง ปะนะ ดัง รัญญา มะหาปฏฐะวัง อุณาเตชะวา พราหมะณัสสะ ปิยะปุตเตสุ ทินเนสุ ยาวะ พรหมะโลกา เอกะโกลาหะลัง ชาตัง อะโหสิฯ ยัง สัพพะปัญตะญาณัง อันว่าผญาสัพพะปัญตะญาณ ควงไโต โพรสิตเตติ อันพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย บัดเดดัพ พัง ก็พึงปรารถนาเอา ดัง สัพพะปัญตะญาณัง ยังผญาสัพพะปัญตะญาณ ควงวิเศษฯ โภ สาชะโว ดูราตัพปริสะทังหลาย อะยัง มัคโค อันว่าหนทางอันนี้ เอกายะโน อันกุหากเคยเทียว เอกะปะโถ อันเป็นหนทางเดียวบ่กว้าง สองตาบข้างเหวชัน ภูผาดันไป ยาก มีทั้งฮากไม้ใหญ่ย่อยไฮ มีทั้งน้ำอัน งบไหลตกคาด ฮ่อมห้วยหาด เหวกันดาร ก้อนผาล้านผาหมื่น ทางเส้นอันก็บ่มี คอยอันนี้ชื่อว่าคอยศิริระวงกต อันเป็นหนทางคดไปนานฮอด เกี่ยวสับฮอดไปมาฯ มิ คาวาดูราพระยาเนื้อทั้งสามตนเองอาจ ธรรมชาติ มะหัพพะลา มีกำลังมากในป่าใหญ่ไพรพนา ภาตะโร โหตะ เจ้าทั้งหลายจงมาเป็ นพี่อ้ายและพี่ชายแห่งข้า ด้วยสามารถเชื้อชาติชั้นเสมอกัน ข้าก็เป็นเมียพระ จอมพันมิ่งเหง้า ทุกคำเข้าบ่ได้อยู่เดียวคาย หาชวนขวยบ่ประมาท เลี้ยงขัดติยะราชเจ้าทั้งสาม รามะตาสี ตานุกะตา เหมือนตั้งนางสีดาน้อยนาท ตนฉลาดบริบติแก่เจ้าบัณฑิตก็มีแลฯ ปะทัตตาข้าจักให้ เค็งหนึ่ง แก่เจ้าทั้งสาม ตามที่ทุกขให้เหตุว่าอยากได้ มัคคัง ยังหนทาง ยาจิตะวา ข้าจักขอชองหน้า เหตุว่าคิดถึง ลูกกำพร้าวที่อยู่ภายหลัง เทอะ ของงให้ มัคคัง ยังหนทาง แก่ข้าແ່น เท้าวันทอญฯ

บทเพลงที่ ๑

มาจะกล่าวถึงน้อย	มัทรีพลอยอยู่กลางป่า
หาผลาหมากไม้	พอได้แล้วตัวคืน
พอแต่มาฮอดห้อง	เขาซ่อมบ่อนเป็นช่อง
สามสัตว์มาเล่นป้อง	ตันทั้งระหว่างทาง
ราชสีห์ลัดท้าง	ทั้งเสือโคร่งและเสือเหลือง
เสียงคำรามเหลือवलูก	แลบเลียยังลิ้น
ตั้งลิกินทะยานเต็น	เหลียวดูตะคอกขู่
มัทรีหยุดอยู่นิ่ง	ขาก้าวกะบ่ไป
ปลงกะตำหมากไม้	ประณมนอบวันทา
ขอมักคาคืนกลับ	อย่าสะตันทางน้อง
เทวดาอยู่ในห้อง	หิมพานต์ให้ทราบเหตุ
ข้าน้อยเมียพระเวสณ์เจ้า	ผู้เนาวยังอยู่ไพร
ไปเที่ยวหาหมากไม้	ถวายน โปธิสัตว์
สองกุมารผู้พลอยพลัด	กะอยู่กองคอยต้อน
ขอวิงวอนให้หนีท้าง	อย่าตันทางให้เปิดปล่อง
สามพระยาพี่น้อง	ให้หนีหมองปล่องสิไป
นางสีป็นหมากไม้	ให้เค็งหนึ่งคั้นหนี
โปรคปราณีผู้ทนทุกข์	โศกกระสันแสนชั้น
เสื่อยังตันทางฮ้อง	ราชสีห์เตอะปาก
หากแมนเทพท่อนไ้	แปลงไว้ทำลัดทาง
ข้านมัทรีผ่าม้าง	ทางท่าน โปธิสัตว์
จึงแปลงกายมาลัด	บ่ให้ทันสองน้อย
มัทรีกลอยใจอ่อน	วิงวอนจนปากฝ่าว
มโนในปวดร้าว	น้ำตาย้อยย่าวลงฯ

จะเป็นในลักษณะเช่นนี้เรื่อยไปจนจบครบทุกบทเพลง และ เสร็จสิ้นด้วยการอนุโมทนาบุญอุทิศแผ่ส่วนกุศลให้แก่ สาธุชนที่มาร่วมในพิธีตลอดจน ผู้ล่วงลับไปแล้วให้ได้รับอนุโมทนาในกุศลในครั้งนี้

เทคนิคการใช้เสียงในการเทศน์แหล่

ในการเทศน์แหล่มหาชาติเป็นทำนองอีสานเรื่อง พระเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของวัดทุ่งศรีวิไลย์ ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานีนั้น จะพบว่ามีลักษณะการเทศน์แหล่ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะในเรื่องของการใช้เสียง การเอื้อนเสียง การแบ่งวรรคตอนของคำในการเทศน์แหล่ซึ่งพบลักษณะวิธีการดังนี้คือ

1. การเอื้อนเสียง คือการใช้เสียงสูง ต่ำ สลับกัน ตามทำนองของการเทศน์แหล่
2. การแบ่งวรรคตอนของคำ ลักษณะการแบ่งวรรคตอนนั้นจะไม่มีลักษณะที่แน่นอนชัดเจน

เหมือนกับ บทกลอนของภาคกลางทั่วไปเช่น กลอนแปด จะแบ่งการอ่านออกเป็น สามคำ สองคำ และสามคำ เป็นต้น

การเอื้อนเสียง

การเอื้อนเสียงจะมีลักษณะคล้ายกลอนหมอลำ คือ มีการสลับเสียง สูง ต่ำ ไปมา และมีการทอดเสียงจากคำหนึ่ง ไปสู่อีกคำหนึ่งโดยใช้เสียง อือ เอื้อ เออ เอ้อ อือ เอื้อ ละ นอ เป็นต้นเชื่อม เช่น

พื้นว่ามาชาหญิง เลศกระบวนหลายชั้น

จะใช้การเอื้อนเสียงว่า พื้น...อือ.....ว่า.....มา.....ชา.....หญิง.....อือ...เอื้อ..ละ..นอ เป็นต้น

การเอื้อนเสียงเวลาเทศน์แหล่ของพระภิกษุสงฆ์นั้น จะใช้การเอื้อนที่อาจจะไม่ตรง ตามแบบแผนทั่วไปมากนักเพราะอาจฉิวฉวยได้ บางครั้งการเอื้อนก็อาจจะมีรายละเอียด ที่ไม่สามารถบันทึกเป็นตัวโน้ตได้ เช่นเสียงที่กลอในลำคอ เสียงนาสิก เป็นต้น

การแบ่งวรรคตอนของคำ

หลักในการแบ่งวรรคตอนของคำนั้นท่านพระครูสุนทรสุตกิจได้ให้คำอธิบายไว้ว่าจะแบ่งตามคำเป็นคำบ้าง รวบรวมคำให้ตรงจังหวะบ้าง จะรวบรวมสองคำ สามคำ หรือมากกว่านั้นก็สามารรถทำได้ขึ้นอยู่กับไหวพริบและปฏิภาณของผู้เทศน์แต่ คำบางคำ ถ้าแยกแล้วความหมายเปลี่ยนก็ไม่สามารถแยกคำได้เช่น คำว่า มัทรี จะต้องรวบรวมเป็นคำเดียว จะแบ่งเป็น มัท ..... ตรี ไม่ได้ หรือการรวบรวมสามคำเข้าด้วยกันจะรวบรวมลักษณะนี้ เช่น พนจร ก็จะอ่านเป็นพนจร ไปเลย เพราะถ้าแยกเป็น พนะเน ..... แล้วค่อยเป็น จร อาจกลายเป็น พระ เณร จร ได้ความหมายก็จะเปลี่ยนไปจากเดิม

การแบ่งวรรคตอนของคำนอกจากจะใช้ในการเทศน์แหล่แล้วยังใช้ในบทเดินที่เป็นร่ายยาวด้วย เช่น

ยัง ปะนะ ตัง รัญญา มะหาปฏฐะวัง อุณาเตชะวา พราหะมณัสะสะ ปิยะปุตเตสุ ทินเนสุ ยาวะ พรหมะโลกา เอกะโกลาหะลัง ชาตัง อะโหสิฯ ยัง สัพพะปัญตะญาณัง อันว่าผญาสัพพะปัญตะญาณ ควงใด โภธิสัตเตหิ อันพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย ปัตเตตัพพัง ก็พึงปรารถนาเอา ตัง สัพพะปัญตะญาณัง ยังผญาสัพพะปัญตะญาณ ควงวิเศษฯ โภ สาธะโว สุราตัพปริสะทังทั้งหลาย อะยัง มัคโค อันว่าหนทางอันนี้ เอกายะโน อันกุหากเคยเทียว เอกะปะโถ อันเป็นหนทางเดียวบ่กว้าง สองตาบข้างแหวซัน ภูผาดัน ไปยาก

มีทั้งฮาโกไมใหญ่ย่อยไฮ มีทั้งน้ำนองไหลตกตาด ฮ่อมห้วยหาด เหวกันดาร์ ก้อนผาล้านผาหมื่น ทางเส้น
อื่นก็บ่มี คอยอันนี้ชื่อว่าคอยคีรีชะวงกต อันเป็นหนทางคดไปนานฮอด เกี้ยวลับสอดไปมาฯ มีคำว่าดูรา
พระยาเนื้อทั้งสามตนเองอาจ ธรรมชาติ มะหัพพะลา มีกำลังมากในป่าใหญ่ไพรพนา ภาตะโร โหละ เจ้า
ทั้งหลายจงมาเป็นพี่ชายและพี่ชายแห่งข้า ด้วยสามารถเชื้อชาติชั้นเสมอกัน ข้าก็เป็นเมียพระจอมทันทมิ่ง
เหง้า ทุกคำเข้าบ่ได้ออยู่เดี๋ยวดาย หาชวนชวนบ่ประมาท เลี้ยงขัดคิยะราชเจ้าทั้งสาม รามะดาตีตานุกะดา
เหมือนคั้งนางสีดาน้อยนาท ตนฉลาดบริบัตแก่เจ้าบัณฑิตก็มีแลฯ ปะทัด ตาข้าจักให้เล็งหนึ่งแก่เจ้าทั้ง
สาม ตามที่ทุกข์ให้เหตุว่าอยากได้ มัคคัง ยังหนทาง ยาจิตะวา ข้าจักขอชองหน้า เหตุว่าคิดถึงลูกกำพร้าที่
อยู่ภายหลัง เทละ ของงให้ มัคคัง ยังหนทาง แก่ข้าแห่น เท้าวันเทอญฯ

วิธีการอ่านก็จะแบ่งตามวรรคของคำข้างต้น ใช้เสียงสูง เสียง ึ่ง คำ สลับไปมา ต่อเนื่อง ใช้การ
หยุดพักหายใจโดยการเอื้อนสุดเสียงแล้วว่า บทเดินต่อไปจนจบ

ทำนองที่ใช้ในการเทศน์แหล่เป็นทำนองอีสาน

ชื่อบทแหล่ทำนองต่าง ๆ นั้น เป็นชื่อเดิมที่มีมาแต่โบราณ อาจจะมีที่เป็นทั้งชื่อและทำนอง
บางบทก็เป็นแค่ชื่อเรียกโดยนำคำแรกในบทมา ตั้งชื่อ ไม่ได้เกี่ยวข้องกับทำนองแต่อย่างใด บางบทชื่อ
และทำนองไม่ตรงกัน หรือบางบทก็ไม่ปรากฏชื่อ ทั้งนี้เป็นเพราะการเทศน์แหล่พระเวสสันดรชาดก
กัณฑ์มัทรีในสมัยก่อนเทคโนโลยีในการบันทึกเสียงยังไม่มีทำให้มีการหลงลืม หรืออาจเป็นเพราะการที่
ผู้เทศน์สามารถคิดทำนองอื่นใส่เข้ากับบทเทศน์ได้

บทเทศน์แหล่มหาชาติเรื่องพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีนั้นมีเรื่องราวที่แต่งขยายออกไป
อีกหลายตอนด้วยกัน ที่ผู้ศึกษาได้นำมานี้เป็นตอนที่หนึ่งของกัณฑ์มัทรีเท่านั้น ยังมีบทเทศน์แหล่อีก
มากมายหลายบทที่ไม่ได้นำมากล่าวถึง

สำหรับวัดทุ่งศรีวิไลนั้นสามารถเทศน์ได้ครบทุกบท ทุกตอน ในกัณฑ์มัทรี แต่บทเทศน์แหล่
และทำนองที่ใช้ในการแหล่เป็นประจำ และเป็นเอกลักษณ์ มีประมาณ 10 บทได้แก่

1. บทเดิน เกริ่นนำ จะเป็นการยกเอาคำบาลี ภาษามคร มาท่องลักษณะเป็นร้อยยาว เป็น
สำเนียงอีสาน
2. บทแหล่ที่ ๑ จะใช้วิธีการแหล่เป็นทำนองอีสาน ตรงกับทำนองที่เรียกว่า ลมพัดพร้าวพัดไฟ
3. บทแหล่ที่ ๒ จะใช้วิธีการแหล่เป็นทำนองอีสาน ตรงกับทำนองที่เรียกว่า ลมพัดพร้าวพัดไฟ
4. บทเดิน จะเป็นการยกเอาคำบาลี ภาษามคร มาท่องลักษณะเป็นร้อยยาว เป็นสำเนียงอีสาน
5. บทแหล่ที่ ๓ จะใช้วิธีการแหล่เป็นทำนองอีสาน ตรงกับทำนองที่เรียกว่า แม่ฮ้างกล่อมลูก
6. บทแหล่ที่ ๔ จะใช้วิธีการแหล่เป็นทำนองอีสาน ตรงกับทำนองที่เรียกว่า กาเดินก้อน
7. บทเดิน จะเป็นการยกเอาคำบาลี ภาษามคร มาท่องลักษณะเป็นร้อยยาว เป็นสำเนียงอีสาน
8. บทแหล่ที่ ๕ จะใช้วิธีการแหล่เป็นทำนองอีสาน ตรงกับทำนองที่เรียกว่า แม่ฮ้างกล่อมลูก

9. บทเดิน จะเป็นการยกเอาคำบาลี ภาษามคธ มาท่องลักษณะเป็นร้อยยาว เป็นสำเนียงอีสาน
 10. บทแหล่งที่๑ จะใช้วิธีการแหล่งเป็นทำนองอีสาน ตรงกับทำนองที่เรียกว่า รถไฟไต่ราง

บทเดิน เกริ่นนำ

ยัง ปะนะ ตัง รัญญา มะหาปฏฐะวัง อุณนาทะธา วราหะมณัสสะ ปิยะปุตเตสุ ทินเนสุ ยาวะ พรหมะโลกา เอกะโกลาหะลัง ชาตัง อะโหสิฯ ยัง สัพพะปัญตะญาณัง อันว่าผญาสัพพะปัญตะญาณ ควงใด โภธิสัตตเหติ อันพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย บัดเถตัพพัง ก็พึงปรารถนาเอา ตัง สัพพะปัญตะญาณัง ยังผญาสัพพะปัญตะญาณ ควงวิเศษฯ โภ สาธะโว ครุาสัพพะปริสสะตังทั้งหลาย อะยัง มัคโค อันว่าหนทางอันนี้ เอกายะโน อันกุหากเคยเทียว เอกะปะโถ อันเป็นหนทางเดียวบ่กว้าง สองตาบข้างแหวซัน ภูผาดันไป ยาก มีทั้งฮากไม้ใหญ่ย่อยไฮ มีทั้งน้ำนองไหลตกตาด ส้อมห้วยหาด เหวกันดาร ก้อ นผาด้านผาหมื่น ทางเส้นอื่นก็บ่มี คอยอันนี้ชื่อว่าคอยศิรีระวงกต อันเป็นหนทางคดไปนานสอด เกี่ยวสับสอดไปมาฯ มิ คว่าดูราพระยาเนื้อทั้งสามตนเองอาจ ธรรมชาติ มะหัพพะลา มีกำลังมากในป่าใหญ่ไพรพนา ภาตะโร โหทะ เจ้าทั้งหลายจงมาเป็นพี่อ้ายและพี่ชายแห่งข้า ด้วยสามารถเชื้อ อชาติขึ้นเสมอกัน ข้าก็เป็เมียพระ จอมพันมิ่งเหง้า ทุกคำเข้าบ่ได้อยู่เดียวคาย หาชวนชวนบ่ประมาท เลี้ยงขัดดียะราชเจ้าทั้งสาม รามะตาสี ตานุกะตา เหมือนดั่งนางสีดาน้อยนาท ดนฉลาดบริบัติแก่เจ้าบัณฑิตก็มีแลฯ ปะทัดตาข้าจกให้เค็งหนึ่ง แก่เจ้าทั้งสาม ตามที่ทุกบ่ให้ เหตุว่าอยากได้ มัคคัง ยังหนทาง ยาจิตะวา ข้าจกขอช่องหน้า เหตุว่าคิดถึง ลูกกำพร้าวที่อยู่ภายหลัง เทอะ ของจให้ มัคคัง ยังหนทาง แก่ข้าแทน เท้าวันทอญฯ

บทแหล่งที่ ๑

มาจะกล่าวถึงน้อย	มัทรีพลอยอยู่กลางป่า
หาผลาหมากไม้	พอได้แล้วตัวคืน
พอแต่มาสอดห้อง	เขาอ้อมบ่อนเป็นช่อง
สามสัตว์มาเล่นป้อน	ตันท่างระหว่างทาง
ราชสีห์ลัดท้าง	ทั้งเสือโคร่งและเสือเหลือง
เสียงคำรามเหลือवलูก	แลบเลียยังลิ้น
ดั่งสิกินทะยานเด่น	เหลือवलูกตะคอกขู่
มัทรีหยุดอยู่นิ่ง	ขาก้าวกะบ่ไป
ปลงกะตำหมากไม้	ประณมนอบวันทา
ขอมัคคาคืนกลับ	อย่าสะตันทางน่อง
เทวดาอยู่ในห้อง	หิมพานต์ให้ทราบเหตุ

ข้าน้อยเมียบพระเวสน์เจ้า
 ไปเที่ยวหาหมากไม้
 สองกุมารผู้พลอยพลัด
 ขอวิงวอนให้หนีห่าง
 สามพระยาพี่น้อง
 นางสีป็นหมากไม้
 โปรคปราณีผู้ทนทุกข์
 เสียดังต้นทางฮ้อง
 หากแมนเทพท่อนไท้
 ย้านมัทรีฝ่าม้าง
 จึงเปลงกายมาลัด
 มัทรีกลอยใจอ่อน
 มโนในปวศร้าว

บทเพลงที่ ๒

พอดะวันอ่วยโค้ง
 สามมิกคิกะเลขาง
 มัทรีไ้ววาฟ้าว
 จ้งแมนชวยแสงฟ้าว
 ปานนี้คงลัดต้อน
 นางตั้งเดินคณิงนำ
 จนตะวันแสงค้อย
 สองกุมารลูกแก้ว
 แปลกประหลาดนาทไท้
 คู่วันมากอยรับ
 มือนี่มองขวาซ้าย
 พระนางเหงาเมื่อยเส้น
 พอไปฮอดเขตฮัว
 จนเหื่อไหลไคมุด
 ตายกูดายบ่เห็นหล้า
 ลูกทั้งคู่อ้อย่าเล่น
 นางมัทรีเล่นคั่น

ผู้เนาวยังอยู่ไพร
 ถวายท่านโพธิสัตว์
 กะอยู่คองคอยต้อน
 อย่าคั้นทางให้เปิดปล่อง
 ให้หนีหมองปล่องสิไป
 ให้เค็งหนึ่งคั้นหนี
 โสภกระสันแสนชั้น
 ราชสีห์เตอะปาก
 แปลงไ้วทำลัดทาง
 ทางท่านโพธิสัตว์
 บ่ให้ทันสองน้อย
 วิงวอนจนปากฝ่าว
 น้ำตาฮ้อยยาวลงฯ

ลงบ้ายแสงสิ
 แยกทางจ้งไปได้
 ขอคานกะซ้องชวย
 คณิงแก้วแก่นสมร
 กะใจอ่อนคอยทาง
 เล่นซำกะปานนั้น
 จ้งถึงคอยเขตค่าน
 แม่มาแล้วเจ้าอยู่ไส
 บ่เห็นอ่อนบุตรา
 อยู่ค่านคอยคองจ้อง
 มองคายกะมองเปล้า
 ใจเต็นถึระรัว
 หาบกะตำปลงหยุด
 โลดเงียบเหงาเอาฮ้าย
 ไ้วจาจาเอ็นถู่
 มัวถึช้อนตน
 เอ็นเอ่ยไวจา

เล่นกลับไปกลับมา
 หทัยดวงหมองเศร้า
 หรือแม่นลูกเล่นซ่อน
 หรือเจ้าชังสิงอนหน้า
 ว่าลีไปฟ้าๆ
 บ่แม่นแม่ตั้งเกล้า
 แต่ว่าลงมาทับ
 นางมีทรหลงเซ่อ
 ดวงหทัยสแตกม้าง
 ขึ้นกราบทูลพระพิ์ท่าน
 สองคนงามไปไสน้อ
 ลูกสองคนบ่เห็นแล้ว
 ช่างบ่คูเบ็งบ้าง
 นั้นละนา

คู่สถานลานกว้าง
 บ่เห็นเงาลูกอ่อน
 หลบถึบ้ายบัง
 ว่ามารดานานตัว
 ผั้นเลขสาวกล่าวแถลง
 แม่นี่แสงอยากคืนกลับ
 จั่งค่อยมาออกปานนี้
 จิตละเมอเพื่อปวง
 บ่จักอ้างเอ่ยขาน
 ได้เอื้อนอ่านทูลถาม
 อีพ้อคุณบุญล้น
 สิอิ็ดแนวนิ่งอยู่
 หรือหากซ่อนเสียงไส
 พิ์พระองค์เอ๋ยฯ

โน้ตทำนอง ลมพัดพร้าวพัดไผ่

----ฟ	- ฟรช	- ฟชค	- ลรด	- ครล	- ลรด	- คมร	- รชม
- มชร	- รมร	มรมค	- ครค	รครฟ	- ฟชค	ช คคค	- ลรด
คชคฟ	- ฟชค	ชคคค	- ร - ล	- ร - ล	- รคค	- รคค	- ลคค
ชคคค	- รคค	ชคคค	- ลคค	ชคคค	รครฟ	ชคคค	- ร - ฟ

โน้ตทางแหล่บทแหล่ที่ ๑

----มา	- จะกล่าว	- ถึง-น้อย	มีทรพลอย	เออ เอ้อ เอ้อ	--- อยู่	- กลาง	เอ้อ เอ้อ ปา
----ฟ	- ฟ-ช	- ช - ล	- ลรด	- ครล	- ลรด	- คมร	- รชม
- หาผลา	- เอ้อ เออ	--- มาก	เออ เอ้อ เออ	--- ไม้	----	----	----
- มชร	-- มร	--- ค	- ครค	--- ฟ	----	----	----
พอ	----	----	- เอ้อ - เอ้อ	----	----	----	----
- ช - ฟ	----	----	- ร - ล	--- ล	--- ล	--- ล	--- ล
เอ้อเอ้อเอ้อเอ้อ	---	--- เอย	----	----	--- คำ	----	--- ถิ่น
ชคคค	--- ล	--- ล	- ลคค	ชคคค	รครฟ	ชคคค	- ร - ฟ

การเทศน์แหล่บทแหล่ที่ ๑ และบทแหล่ที่ ๒ นั้นจะใช้ทำนองเดียวกันจะเริ่มต้นด้วยคันทวนก่อน ประมาณ 1 วรรคจากนั้นก็เหลือก็จะเก็บคำพร้อมกับทำนองจนจบวรรค เมื่อขึ้นบทต่อไปก็จะใช้วิธีการเอื้อนลอยเป็นการทำเสียงหรือคันทวนเสียงให้ถึงเสียงที่ต้องการ จนเข้าสู่ทำนองที่ต่อเนื่องจากวรรคที่ผ่านมา จากนั้นจึงใช้วิธีการแหล่เหมือนอย่างเช่นบทแรกในทุกบท

การเทศน์แหล่ของพระภิกษุสงฆ์ นั้น จะไม่ตรงตามทำนองของทุกห้องเนื่อง จากเป็นการคิดพระวินัยถ้าพระภิกษุร้องรำทำเพลง จึงทำให้การเทศน์มีการแต่งทำนองให้ยืดขยายออกไป หรือไม่ก็แหล่ลั่นจันทวน เพื่อให้ทำนองผิดแผกแตกต่างไปจากเดิม

เอกลักษณ์การเทศน์แหล่ของวัดทุ่งศรีวิไลนั้น เมื่อเทศน์จบเนื้อความ แล้วจะหยุดพัก และมีการเทศน์แปลคั่นแต่ในปัจจุบันเจ้าภาพจะนิมนต์เทศน์แหล่อย่างเดียว ไม่นิมนต์เทศน์แปลเพราะการเทศน์แหล่อย่างเดียวก็ใช้เวลามากอยู่แล้ว การเทศน์แหล่กับการเทศน์แปลเป็นร้อยแก้วจึงไม่มีเห็นแล้วในงานอุทิศศพ หรือบุญเทศน์มหาชาติ

ทำนองการเทศน์แหล่ที่จะเทศน์เป็นบทต่อไปนั้น ไม่มีหลักเกณฑ์ใด ๆ มากำหนด การเลือกทำนองจะขึ้นอยู่กับพระภิกษุว่าจะเทศน์บทใดบ้าง แต่ส่วนมากจะเป็นทำนองที่ญาติโยมคุ้นชิน มีความไพเราะ และมีอัตราจังหวะที่ช้าและเร็วสลับอยู่ด้วย เพื่อไม่ให้คนฟังเบื่อ บทที่เทศน์แหล่บ่อย ๆ เช่น บทที่พระนางมัทรีหาสองกุมารไม่พบ เป็นบทที่มีเรื่องราวกล่าวถึงพระนางมัทรีเจอสัตว์ทั้งสามมาขวางทางที่จะเดินกลับสู่อาศรมที่พัก เป็นการจำแลงกายของเทวดา เพื่อมิให้พระนางมัทรีไปพบกับชุก พระนางจึงตกใจและมีความหวาดหวั่นกลัวภัย และอีกหนึ่งคือเป็นห่วงทั้งสอง กุมาร จึงเป็นบทที่มีทั้งเศร้า ตื่นเต้น ประสม ประสานกัน การเทศน์แหล่ที่ใช้ทำนองช้า อิงกับทำนองของแคนอีสานคือทำนอง แม่ฮ้างกล่อมลูก ทำนองสวดของบทนี้ไม่ตรงกับชื่อทำนองเดิม การบรรจุทำนองของบทนี้เรียกเรียงโดยพระครูสุนทรสุตกิจวัดทุ่งศรีวิไล

บทแหล่ที่๓

เห็นว่ามายาหญิง	เลศกระบวนหลายชั้น
เขาช่างทำกลล่อ	แกล้งเป็นหลายเลศ
ไผ่ผู้เห็นหม้อดิน	ลิกุมย่องว่าดี
วันนี้ นางหากไปในด้าว	คงคอนเดินถื่น
หาเพื่อนพ้อง	ตามสันกะบมี
ไผ่ลิเห็นดีด้วย	คอมพระนางอยู่กลางป่า
โตหากลิมลูกน้อย	ไปเรียงเล่นลวงกม
อันนั้นนั่น คันทวนเฝ้าอยู่ห้อง	เสวยราชย์เป็นกษัตริย์
พีลิตัดคองนาง	ให้มิ่งมรณาเมียน

แต่นี้มาเพียรสร้าง
 อโหสิให้เจ้า
 ชาติน้ำตาบ่ย่อย
 น้ำลายเปะเดมิหน้า
 อันว่าบุตรเจ้า
 พี่บ่ได้ทราบเรื่อง
 ชาติผู้หญิงหน้าด้าน
 จังว่ามาหาหญิง
 สัมพันธสิ่ง
 ล้อเล็กเล่น
 เจ้าอย่าพี่ตีไซ้
 ไซ้บ่เจ็บปวดเนื้อ
 คั้นแม่นหาผิวให้
 ไซ้ของนางคือลิมิตอ้อยจ้อย

บทเพลงที่ ๕

แม่นสิวนวานไหว
 พระกัปปากว่า
 นางมัทรีกะจึงได้
 ริมศาลาริมหนอง
 ว่ากัณหาแม่นี้เอ๋ย
 เอ็นคำได้กะเลขมิดอั้งตั้ง
 บ่เห็นสองกุมาร
 มัทรีนางลงคั่น
 นึกว่าเงือกคาบเจ้า
 เปิดใบบัวแล้วกะกัม
 จุ้นมากอยแลลัด
 เห็นแต่ดงเป็นชั้น
 นางก็หาชอกคั่น

บ้ำเพ็ญวัตรเพศ
 เป็นครั้งแรกปฐม
 อย่าทำทำแยแส
 ถูกคำโบราณเว้า
 ไผนอสิรูเรื่อง
 อย่างมาสื่อเสียดถาม
 ทำทำบิบบน้ำตา
 เลศกระบวนหลายชั้น
 หลายใจร้อยเหลี่ยม
 ลมลิ้นเลื่อนไหล
 ถามกินแกงไก่
 ไผลีสู้ฮ่อมบิว
 มัทรีนางคนใหม่
 ยาแก้บ่อ่าวเลย๗

หลายทีทูลภาค
 จาด้านแต่อย่างใด
 ออกเที่ยวตามหา
 ผ่องเอนทั้งเอ็น
 ซาลีแม่นี้เอ๋ย
 บ่มีสิ่งสืไซ้ขาน
 ผันเล่นลงในถ้ำ
 อยู่สระศรีตั้งหลายเล่า
 ลงน้ำจุ่มจม
 หมอบต้องหาฮอย
 ที่ป่าดงแสนโซึ่ง
 เถาวัลย์เกี่ยวยามหย่าง
 บู้หม่นป่าหนา..๗

โน้ตทำนอง แม่ฮ้างล้อมลูก

----	--- ร	- ค - ล	- ช - ล	----	--- ฟ	- ช - ค	- ช - ล
----	- - ล	- ช - ล	- ค - ฟ	--- ฟ	- ช - ล	- ค - ฟ	- ช - ล
--- ร	- ฟ - ร	- ค - ล	- ช - ล	- ล - ช	- ร - ฟ	- ฟ - ช	- ล - ค
- ค - ฟ	- ช - ล	- ล - ช	- ร - ฟ	- ร - ค	- ล - ช	- ฟ - ร	- ค - ร
----	- ล - ช	- ฟ - ร	- ค - ร	----	- ล - ช	- ฟ - ร	- ค - ร

โน้ตทางหลักบทหลักที่ ๓

- - - เพ็ญ	- - - ว่า	--- มา	- ยา - หึง	--- เอื้อ	- ละ - นอ	- - ละ น้อ	- - ละ นอ
--- ร	--- ร	- - - ล	- ล - รี่	--- คี่	--- ฟ	- ช - ค	- ช - ล
เออ	- เออ - เออ	- เออ - เอื้อ	- เอื้อ - -	- เลศ - กระ	--- บวน	--- เอย	----
--- ล	- ช - ล	- ช - คี่	----	- รี่ - ล	- ล - ล	--- ล	----
----	----	----	- หลาย - -	----	----	--- เออ	--- ชั้น
--- ร	- ฟ - ร	- ค - ล	- ช - -	- ล - ช	- ร - ฟ	- ฟ - ช	- ล - ค

จากบทหลักข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าลักษณะการเหล่านั้นจะมาย่อยตรงกับทำนองที่อิงตามลายแคนมากนักแต่เป็นลักษณะที่นำมาเทียบเคียงในลักษณะของการเดินทำนองที่คล้ายคลึงกัน จะใช้วิธีเช่นนี้ไปที่ละบาท จนจบบท

บทต่อไปคือบทหลักที่ ๔ เป็นบทที่กล่าวถึงพระเวสสันดร ต่อว่าพระนางมัทรีที่กลับมาหาอาหารในป่าล่าช้า หว่านางมีฐูไปหลงมัวเมาผู้อื่นมีใจคอกห่างจากตน ทำให้พระนางมัทรี น้อยใจ จึงได้มีบทประชด ประชันกัน ระหว่างพระเวสสันดรและพระนางมัทรี บทหลักที่ ๔ นี้มีทำนองที่ไพเราะ อิงกับทำนอง กาดั้นก่อน ทำนองเทศน์หลักของบทนี้ไม่ตรงกับชื่อทำนอง ดิม การบรรจจุทำนองของบทนี้เรียบเรียงโดยพระครูสุนทรสุตกิจ วัดทุ่งศรีวิไล

บทหลักที่ ๔

พระเวสน์ว่าถ่อนั้น	เฉยอยู่ปี่มีจา
มัทรีเวทนาออก	คั่งสติตอกม้อย
ว่าพี่เอื้อ สั้งมาทำวรข้อย	หากระบวนหลายเรื่อง
หนีจากเมืองกะเพ็งเจ้า	ผัวแก้วผู้เดียว นี้แหละ

หาว่านางโลกเลี้ยว
ถ้าหากเป็นคำจริง
นางหากมาเพียรเลี้ยง
ถ้าทำบ่ถูกต้อง
ตีเอาหัวสองไม้
คั่นนางทำถูกต้อง

ยุ่งเกี่ยวกามคุณ ว่าหรือ
จึ่งค่อยพินคอเมี้ยน
พระองค์ธรรมทั้งลูก
เชิญถือนจงประหาร
ยอมผิดสารภาพ
พระนางน้องจ่งเจริญฯ

โน้ตทำนองกาเต๋นก้อน

----	---ค	-ร-ล	-ค-ร	----	---ฟ	-ช-ฟ	-ค-ร
---ล	-ช-ฟ	-ช-ล	-ช-ล	----	-ช-ฟ	-ช-ฟ	-ค-ร
----	---ค	-ร-ค	-ช-ล	----	-ล-ค	-ร-ค	-ช-ล
----	-ค-ล	-ช-ฟ	-รค ร	-ฟ-ช	-ลคช	ลชฟร	-ค-ร

โน้ตทางแหล่

---พระ	----	---เออ	--เวส	---ละ	---ว่า	---ถ่อ	---นั้น
---ค	----	---ร	-ค-ร	----	---ฟ	---ช	---รี
---เลข	---อยู่	-บ-มี	---จา	----	-มัทรีเวทะ	---นา	---อูก
---ล	---ฟ	-ช-ล	---ล	----	-ล-ค	---ค	---ล
----	-คัง-ลิ	-ตี---	-----	-----	---อก	----	---ม้อย
---ชม	-ช-ล	-ช-	----	----	---ช	----	---รี

จากบทแหล่ข้างต้น จะเห็นได้ว่า บทกาเต๋นก้อน เป็นท่วงทำนอง ที่ดำเนินจังหวะซ้ำ สลับปานกลาง ลักษณะเหมือนกาที่เดินจิกหาอาหารตามท้องทุ่งที่มีขึ้นที่สูงบ้างลงที่ต่ำบ้าง เหมือนกับอารมณ์ที่มีทั้งขึ้นและลงในเวลาเดียวกัน นิยมนำทำนองนี้มาใช้แหล่ช่วงที่ พระนางมัทรี น้อยอก น้อยใจ แต่ก็ไม่ได้แสดงออกถึงความเกี่ยวกราดออกมา ได้แต่รับความรู้สึกนั้นๆ ไป

บทเพลงที่ ๖

นี่กว่าตายตกน้ำ	แม่กะคอยลง โงม
นี่กว่าตายตกตม	แม่ก็ลงไปคั้น
เห็นแต่ฮอยเจ้าลงน้ำ	เห็นแต่ฮอยเจ้าลงท่า
เห็นแต่ฮอยเจ้านั้นลงอาบน้	ฮอยนั้นกะส่วนสน
สาละวนใจหยุ่ง	มุงมาบ่เว้นห่าง
เหมิดสู่ทางเที่ยวคั้น	จนสิแจ้งสว่างตา
ม่พรีอิดเมื่อยล้า	บ่เป็นท่าผิดหวัง
ใจกะยังเพียงนิด	คั่งสิปลิดปลงเมียน
เป็นวินเวียนสมองตื้อ	พเนจรฮ้อนเช่า
นำหลู โคนพระแม่เจ้า	อูกเฮ้ออ้งพระทัย
คืนมาหาพระบาทไท้	หวังสิไถ่ถามถึง
ผ่นหูตึงตาตาย	สมิงกายลมต้อง
พระนางมองบ่เห็นหน้า	พระสันตอังก์พี
วิสิญญูท่าวลัม	ลมที่ออนอ่อนสลวย
นั่นละนา	ศรัทธาเอ๋ยฯ

โน้ตทำนองรถไฟใต้ราง

เกริ่น

---	---	-ค-ร	-ค-ม	-ร-ช	-ร-ม	-ล-ม	-ช-ร
-ช-ร	-ม-ร	-ช-ร	-ม-ล	-ค-ร	-ค-ม	-ค-ล	-ร-ค
-ร-ค	---	ลรลค	ลรลค	ลรลค	ลรลค	ลรลค	ลรลค
ลรลค	ลรลค	ลรลค	ลรลค	ลมลค	ลมรม	ชมรม	ลมชค
มลชค	มลชค	มลชค	มลชค	คคชค	คคชค	คคชค	คคชค
คคคค	--คค	มรคค	รคคค	คคคค	คคชม	ลมชช	มคมร
คคคค	ลรลค	รค-ล					

เดิน

----	----	----	----	----	----	---ด	---ด
---ด	--ลม	--ชม	--ลม	--ชม	--ลม	--ชม	รมชม
-มลม	ชมรมด	-ดรัช	รมชม	-มลม	ชมรมด	-ดรัช	รมชม
-มดช	-ชทล	-ดทช	ทลทล	-ดรรท	-ทรด	ทรทรท	-ทรด
ทลทช	-ชทล	ทลทช	-ชทล	ทลทช	-ชดล	-ดรัช	รมชม
-มดม	รมชม	-มชม	ชดชม	-มชม	ชดมด	-ดลล	ชดลล
-ดลล	ดลล	-ดลล	ดชดม	-มลม	ชดลล	-ดลล	ดชดม
-มลม	ชมรมด	-ดรัช	รมชม	ลมชม	รมชม	ลมชม	รมชม
ลมชด	ชดลล	ชดลล	ดลล	ชดล	ดลล	ดลล	ดลล
ดลช	ดชมช	ดชดช	ดชมช	ดชดช	ดชมช	ดชดช	ดชมช
-ชมม	-ดมม	-ชมม	-ดมม	-ชมม	-ดมม	-ชมม	-ดมม
-ดมม	-ดมม	-ดมม	-ดรร	-รชช	มรร	-รชช	มรร
ดรร	ดรร	ดรร	มรร	ชมชช	มรร	ชมชช	มรร
ดชมช	ดชมช	ดชมช	ดชมช	ดชดช	ดชมช	ดชดช	ดชมช
ดชด	ดลลช	ดลล	ดลลช	ดลล	ดลล	ดลล	ดลล
ดลล	ดลล	ดลล	ดลล	ดลล	ดลล	ดลล	ดลล
ดชด	ชมรม	ดลล	ชดชม	ลมชม	รมชม	ลมชด	ชดลล
ชมชด	ชมรม	ลมชม	รมชม	ลมชช	มรร	-ดรัช	รมชม
-ด-ม	-ด-ม	-ด-ม	-ดชม	-ดชม	ชมรมด	-ดรัช	รมชม
-มดช	-ชดล	-ดรัช	รมชม	-มดช	-ชดม	-มดช	-ชทล
-ดทช	-ชทล	-ดรรท	-ทมร	-รमत	-ทมร	-รमत	-ทรด
-ดรรท	-ทรด	-ดทช	ทลทล	-ดทช	ดชด	-ดรัช	รมชม
ลมชม	รมชม	ลมชม	รมชม	ลมชด	ชดลช	ดลลช	ดลลช
ดลล	ดลลช	ดลล	ดลลช	ดลลช	ดลลช	ดลลช	ดลลช
-มชม	รมชม	ลมชม	รมชม	ลมชด	ชมลม	ลมชด	ชดลช
ดชดม	ลมชช	ชมรมด	มดรัช	รมชม	ลมชช	มดมร	ดลล
ดรร	ดลล	ดลล	---				

ในการทำงานนี้จะมีการเกริ่นนำคนตรีไปก่อน แล้วจึงค่อยเข้าสู่ทำนองโดยการเดินเสียงไปตาม โน้ตเพลง จนจบเพลง แต่เมื่อใช้อิงกับทำ นองเทศน์แหล่แล้ว ไม่ปรากฏว่ามีการแหล่เกริ่นนำ พบเพียง ลักษณะการแหล่ที่ไล่เสียงขึ้นลง คล้ายทำนองเดินของทำนองนี้เท่านั้น

ที่ยกตัวอย่างมานี้เป็น ๖ บทที่พระครูสุนทรสฤตกิจวัดทุ่งศรีวิไลจะใช้เทศน์แหล่เป็นประจำในงานบุญพระเวศ เทศน์มหาชาติ

ระหว่างการหยุดพัก เจ้าภาพต้องถวายน้ำดื่มเป็นระยะ ในช่วงพักของบทแหล่ที่ 3 นั้น ถ้าเจ้าภาพมีอาหารเลี้ยงผู้ร่วมงานก็สามารถเลี้ยงได้ในช่วงนี้เมื่อแขกผู้ร่วมงานรับประทานเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระภิกษุก็จะเริ่มเทศน์ต่อ

ก่อนการเทศน์แหล่จะสิ้นสุดลง ตามธรรมเนียมโบราณบทสุดท้ายซึ่งเปรียบ เหมือนบทลา จะต้องจบด้วยบทสรุปเพื่อความทั้งหมด และอนุโมทนา กรวดน้ำส่งบุญ ตามคำบอกเล่าของผู้เทศน์ ระหว่างการสวดบทนี้จะมีเสียงสุนัขหอนรับตลอดเวลา มีความเชื่อกันว่ามีสรรพสัตว์ทั้งมารับส่วนบุญ

3.5 เมื่อเทศน์จบแล้ว พิธีกรชักค้ายสายสัญญาณแล้วก็จะดับเทียน ถวายเครื่องไทยธรรม

3.6 เจ้าภาพถือเครื่องไทยธรรมไปส่งพระที่รถหรือที่วัด

การเทศน์แหล่มหาชาติในงานบุญพระเวศนั้น ถือเป็นกิจอย่างหนึ่งของสงฆ์ มีจุดมุ่งหมายดังนี้

1. เพื่อความอบอุ่นใจแก่เจ้าภาพ เพราะพระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านมีความทุกข์เดือดร้อน พระสงฆ์จึงหาวิธีสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ชาวบ้านด้วยการนำธรรมะมาเทศน์

2. เป็นธรรมเนียมของชาวพุทธในประเทศไทยภาคอีสานใช้เวลาหลายวันในการจัดพิธีบุญพระเวศ ส่วนหนึ่งเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมของชาวบ้าน และสร้างความสามัคคี ส่วนหนึ่งเพราะความรักและศรัทธาในพระบารมีของพระพุทธเจ้า ดังนั้นการเทศน์มหาชาติของพระสงฆ์จึงมีบทบาทในฐานะเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิตของชาวพุทธ

3. เหตุผลที่นำชาดกมาเทศน์งานบุญพระเวศ ก็เพราะเชื่อว่าการฟังเทศน์มหาชาติ เป็นการเจริญรอยตามพระบาทแห่งพระบรมศาสดา และได้ร่วมสาธยายบุญและกุศลของพระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญมาหลายชาติและเชื่อว่าเมื่อผู้ใดได้สดับรับฟังแล้ว ย่อมเกิดผลานิสงส์มากมาย

4. เป็นการช่วยสืบต่อพระศาสนา เพราะการทรงจำพระพุทธพจน์เป็นการสืบต่อพระศาสนาอย่างหนึ่ง การเทศน์พระธรรมจึงเป็นการส่งเสริมความจำ และเป็นการทบทวนความจำเกี่ยวกับธรรมและเรื่องราวในชาดกที่ได้ท่องจำไว้ในตัวด้วย

5. เป็นเหตุแห่งการบำเพ็ญบุญอย่างหนึ่งของมวลมนุษย์คือบุญที่เกิดจากการฟังธรรม (ธัมมัสสวนามัย)

6. เป็นการอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ให้ทำหน้าที่ ดำรงพระศาสนาสืบต่อไป ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในติโรกฐตสูตรว่า เป็นการให้กำลังแก่พระสงฆ์ (พลัญจ ภิกขุณมนุสฺส-ปทินนัง)

7. เป็นการอนุรักษ์จารีตประเพณี ฮีต ๑๒ กลอง ๑๔ ของชาวไทยอีสานให้คงอยู่สืบต่อไป

บทที่ 5

สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ

ในเรื่องการศึกษาการเทศน์แหล่มหาชาติเรื่องพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของวัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี ผู้ศึกษาสามารถนำข้อมูลมารวบรวมและสรุป เป็นใจ ความสำคัญต่าง ๆ ดังนี้

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาของการเทศน์แหล่มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีของ วัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัด อุบลราชธานี
2. ศึกษาวิธีการเทศน์แหล่และทำนองที่ใช้ในการเทศน์แหล่มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของวัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเมืองใน จังหวัด อุบลราชธานี

สรุปผลการวิจัย

ประวัติความเป็นมา

การเทศน์แหล่มหาชาติเป็นทำนองอีสาน เรื่องพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีนั้น เป็นการ อธิบายเรื่องราวการบำเพ็ญมหาทานบารมีของพระเวสสันดรความว่า พระเวสสันดรเป็นพระชาติสุดท้าย ของพระพุทธเจ้าก่อนที่พระองค์จะเสด็จมาเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและบรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็น กษัตริย์ครองเมืองสีพี เป็นผู้มีเมตตาและเสียสละมาก วันหนึ่งกษัตริย์แห่งกาลิงราชมีความปรารถนาจะ ขอให้พระเวสสันดร ช่วยเมืองตนเองให้พ้นจากทุกข์จึงได้ส่งพรหมณ์มาทูลขอ ช้างป้าง จัยานก ซึ่งเป็น ช้างคู่บ้าน คู่เมือง มีความเชื่อว่า ถ้าช้างป้างจัยานกนี้ไป ณ ที่แห่งใด ที่นั้นก็จะอุดมสมบูรณ์ ด้วยพืชผล ผลาหารต่างๆจึงได้ส่งพรหมณ์ราชทูตมายังเมืองสีพีเพื่อขอช้างป้างจัยานก หลังจากที่พระเวสสันดรได้ ประทานช้างป้างจัยานกให้แก่ พรหมณ์แห่งกาลิงร ฐแล้ว พระราชบิดาคือพระเจ้าสีพีราชและประชาชน ไม่พอใจจึงได้ขับไล่ให้เนรเทศ พระเวสสันดร ออกนอกเมือง พระองค์ก็ได้จัดขบวนพร้อมทั้งได้บำเพ็ญ มหาทานสัตตศกทาน ก่อนออกจากเมืองด้วย หลังจากนั้นพระองค์พร้อมด้วย พระนางมัทรี พระกัณหา พระชालี ได้เสด็จคู่ป่า เพื่อไปยังเขา วงกต บำเพ็ญพรต ณ ที่นั้นเองทรงได้บำเพ็ญทานครั้งยิ่งใหญ่ อีก ด้วยการประทานแก้วตา ดวงใจ อันได้แก่ พระกุมารทั้งสองให้แก่ ชูชก เพื่อ ไปปรนนิบัติรับใช้ ครั้งนั้น พระนางมัทรีได้ออกไปหาผลาหารในป่า ไม่ทันได้พบกับชูชก เพราะในระหว่างทางได้มีเทวดาจำแลง กายเป็นราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง มานอนขวางทางไปยังอาศรมที่พักไว้ พระนางจึงหวาดกลัว และ ในขณะที่เดียวกันความหวาดกลัวก็ได้ทำให้พระนางท้อทอยเพราะ พระนางมีความเป็นห่วงสองพระ กุมารมาก จึง เอาชนะความกลัวแล้วเสด็จกลับไปยังอาศรมที่พัก เมื่อได้พบพระเวสสันดร ก็ถูกพระ เวสสันดร ต่อว่า ที่มาช้าไม่ตรงเวลา ทำให้พระนางเสียใจ และน้อยใจในพระเวสสันดร หลังจากนั้นก็

ถามถึงสองพระกุมาร แต่พระเวสสันดรไม่ได้แจ้งแก่นาง นางจึงวิ่งออกตามหาสองกุมารจนทั่ว จนในที่สุดก็อ่อนแรง มาสลบที่หน้าที่ประทับของพระเวสสันดร เมื่อพระนางฟื้นขึ้นมา พระเวสสันดรจึงได้แจ้งแก่นางให้ทราบ พระนางก็ได้โอนู โมทนาในบุญครั้งนี้ ต่อมา พระอินทร์หรือท้าวสักกะเทวราช ได้แปลงกายมาเป็นพราหมณ์ ไปทูลขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดร เพราะเกรงว่าจะมีผู้อื่นมาขอไปก่อนจะไม่มีใครคอยถวายการอุปัฏฐากพระเวสสันดร จึงได้แปลงกายมาทูลขอพระนาง เมื่อพระเวสสันดร ประทานให้ ท้าวสักกะเทวราชจึง ได้บอกความจริงแก่พระองค์ และคืนพระนางมัทรีให้พระเวสสันดรตามเดิม พระเจ้าสีพีราชได้พบกับทั้งสองพระกุมารจึง ได้แลกทรัพย์สิน อาหาร กาว หวาน กับชูชก จนในที่สุดชูชกก็ได้สิ้นใจลงด้วยความโลภ ในผลาหารต่างๆที่ได้รับจากพระเจ้าสีพีราช จากนั้นสองพระกุมารจึงทูลให้พระเจ้าสีพีราชไปรับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับสู่เมือง เมื่อทั้งสองพระองค์มาพบหน้ากัน ก็เกิด ความ ปิติยินดี หลังน้ำตาเพราะความรักและคิดถึงกัน แล้วก็ได้เชิญเสด็จพระเวสสันดร เข้าเมือง ในขณะที่นั้นในเมืองก็เกิดปาฏิหาริย์ บังเกิด ฝนโบ กขรพรพร คือเป็นฝนที่เป็นแก้ว แหวน เงิน ทอง ร่วงโรยมาจากฟ้า ชาวเมืองต่างก็พากันเก็บไว้ ส่วนพระเวสสันดรให้นำเข้าห้องพระคลังและและทำนุบำรุงบ้านเมืองด้วยทศพิธราชธรรมตลอดมา

การเทศน์แหล่มหาชาติ เรื่องเวสสันดรชาดกนั้น น่าจะเกิดมาจากในสมัยก่อนที่ ประเทศไทยจะรวมกันเป็นสยามประเทศ เพราะปรากฏหลักฐานไว้ตั้งแต่สมัยคนไทย้ายมาเป็นต้นมา นิยมทำกันในช่วง วันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ถึง วันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ เรียกประเพณีนี้ว่า บุญพระเวสหรือบุญพระเวศนั่นเอง สิ่งหนึ่งที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของทุกคน ได้ดีก็คือพระภิกษุสงฆ์ นอกจากจะนิมนต์มาเทศนาธรรมตามปกติแล้ว พระสงฆ์ยังถือเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน เพราะฉะนั้นจึงได้นำเอาหลักธรรมคำสอนต่างๆ มาเทศนาสอนชาวบ้านเพื่อเป็นการขัดเกลาจิตใจ แต่การฟังธรรมตามปกตินั้นอาจเกิดความเบื่อหน่าย พระสงฆ์จึงได้นำชาดกมาเทศน์ เป็นทำนองแหล่ หรือทำนองต่างๆ ชาดกที่นิยมนำมาเทศน์แหล่ก็คือพระเวสสันดรชาดก แต่การเทศน์แบบธรรมดาก็เกรงว่าคนฟังจะเบื่อและพระคุณเจ้าผู้เทศน์เองก็จะหลับด้วย จึงมีการคิดรูปแบบการเทศน์เป็นทำนองต่างๆเพื่อให้เกิดความสนุกสนาน จนมีการพัฒนาถึงการออกทำทาง การออกตัว ละครตาม เนื้อเรื่อง ใช้คำพูดในแนวตลกสองแง่สองง่ามจนถึงใช้ทำนองดนตรีที่คุ้นกันมาเป็นทำนองในการแหล่ เป็นต้น

การแสดงของพระสงฆ์ลักษณะนี้ เป็นที่ชื่นชอบของผู้ชมเนื่องจากเป็นของแปลกที่พระสงฆ์กล้าทำเช่นนี้ อีกทั้งมีความสนุกสนานใช้ภาษาที่เข้าใจ ง่าย จึงสามารถทำให้เข้าถึงผู้ฟังได้อย่างรวดเร็ว จนเป็นที่นิยมมากในยุคหนึ่ง โดยเรียกการเทศน์ของพระสงฆ์ในรูปแบบนี้ว่า สวดพระหรือจำอาวตพระ และเรียกพระสงฆ์ที่สวดว่า พระนักสวด ซึ่งในสมัยนั้นเรียกได้ว่าการเทศน์หรือสวดนั้นเป็นมหรสพอย่างหนึ่งที่เจ้าภาพนิยมจัดหามาแสดงในงานบุญ เช่นเดียวกับ โขน ละคร ตลอดจนการแสดงอย่างอื่นๆ

วิธีการเทศน์แหล่มหาชาติ เรื่องพระเวสสันดรชาดก เป็นทำนองอีสาน

การเทศน์แหล่มหาชาติของชาวอีสานนั้น ขั้นตอนของพิธีกรรมในการเทศน์จะเหมือนกับการเทศน์มหาชาติของภาคกลางทั่วไป สิ่งที่แตกต่าง ก็คือบทที่ใช้เทศน์ ตัวหนังสือจะใช้ตัวอักษรธรรมและทำนองที่ใช้เทศน์เท่านั้น

ลำดับการเทศน์แหล่นั้นจะเริ่มจากพระคาถาบาลีชื่อพระคาถापันสวดนำก่อน เปรียบเหมือนกับเป็นบทไหว้ครูของคนตรีไทย โดยการสวดเป็นทำนองสังโยชน์ จากนั้นจึงสวดต่อด้วยบทพระคาถาประจำกัณฑ์ เป็นภาษาบาลี จากนั้นก็เทศน์แหล่เป็นภาษาไทยอีสาน ต่อเนื่องไปจนจบกัณฑ์ ในบทต่อไปจะเทศน์ด้วยบทอะไรก็ได้แล้วแต่พระภิกษุจะเทศน์ ส่วนจะเทศน์กับบทกัณฑ์ทำนองนั้นก็ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและเนื้อหาในแต่ละตอนของกัณฑ์นั้นๆ

เอกลักษณ์การเทศน์แหล่มหาชาติเรื่องพระเวสสันดรชาดกกัณฑ์มัทรีของวัดทุ่งศรีวิไลนั้น เมื่อเทศน์แหล่จบบทแล้วจะหยุดพักและมีการเทศน์คั่น แต่ในปัจจุบันเจ้าภาพจะนิมนต์เทศน์แหล่อย่างเดียว ไม่นิมนต์เทศน์เพราะการเทศน์แหล่อย่างเดียวก็ใช้เวลามากอยู่แล้ว การเทศน์แหล่กับการเทศน์จึงไม่มีเห็นแล้วในงานบุญห้วงแหวนทั่วไป

การใช้เสียงในการเทศน์เป็นทำนองอีสานของวัดทุ่งศรีวิไล จะใช้เสียงการเอื้อนเป็นตัวหลัก โดยการเอื้อนแต่ละคำนั้นขึ้นอยู่กับทำนองที่จะแหล่ไป จะใช้ คำว่า อือ เอื้อ เออ เอ้อ เอิง เอย เอื้อ อือ เป็นต้น ในการนำมาเป็นเสียงเอื้อนในการเอื้อนคำแต่ละคำไปสู่อีกคำหนึ่งแต่บางครั้งอาจจะไม่ชัดเจน เหมือนการร้องเพลง และอาจมีรายละเอียดของเสียงคลอ เสียงนาสิก ที่เป็นเสียงที่ไม่แน่นอน ไม่มีแบบแผน มาประกอบด้วย กลอนเทศน์นั้นจะคล้ายกับ กาพย์ ของภาคกลาง แต่การอ่านเป็นทำนองนั้นจะเป็นลักษณะคล้ายกลอนหมอลำ มีการโหนเสียง การลักลั่นจังหวะเป็นช่วงๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับไหวพริบและปฏิภาณของผู้เทศน์เป็นหลัก

การแบ่งวรรคตอนนั้นจะแบ่งตามคำ ซึ่งมีหลายลักษณะเช่น แบ่ง ทีละคำ แบ่งสามคำครั้ง สองคำครั้ง หรือมากกว่านั้นก็ได้ หรือ การรวบรัดคำให้จบโดย ใช้ลมหายใจเดียว แล้วค่อยต่อประโยคใหม่ ไปจนจบ เป็นต้น

การใช้เสียงในการเทศน์เป็นทำนองอีสานของวัดทุ่งศรีวิไล จะใช้เสียงการเอื้อนเป็นตัวหลัก โดยการเอื้อนแต่ละคำนั้นขึ้นอยู่กับทำนองที่จะแหล่ไป จะใช้ คำว่า อือ เอื้อ เออ เอ้อ เอิง เอย เอื้อ อือ เป็นต้น ในการนำมาเป็นเสียงเอื้อนในการเอื้อนคำแต่ละคำไปสู่อีกคำหนึ่งแต่บางครั้งอาจจะไม่ชัดเจน เหมือนการร้องเพลง และอาจมีรายละเอียดของเสียงคลอ เสียงนาสิก ที่เป็นเสียงที่ไม่แน่นอน ไม่มีแบบแผน มาประกอบด้วย กลอนเทศน์นั้นจะคล้ายกับ กาพย์ ของภาคกลาง แต่การอ่านเป็นทำนองนั้นจะเป็นลักษณะคล้ายกลอนหมอลำ มีการโหนเสียง การลักลั่นจังหวะเป็นช่วงๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับไหวพริบและปฏิภาณของผู้เทศน์เป็นหลัก การแบ่งวรรคตอนนั้นจะแบ่งตามคำ ซึ่งมีหลายลักษณะเช่น แบ่ง ทีละคำ แบ่งสามคำครั้ง สองคำครั้ง หรือมากกว่านั้นก็ได้ หรือ การรวบรัดคำให้จบโดย ใช้ลมหายใจเดียว แล้วค่อยต่อประโยคใหม่ ไปจนจบ เป็นต้น

ทำนองที่ใช้ในการเทศน์แหล่เป็นทำนองอีสาน

การเทศน์แหล่เป็นทำนองอีสานเรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีนั้นจะเทศน์เป็นทำนองโดยมีทำนองที่คล้ายกับเพลงแคนในภาคอีสาน จากการศึกษาบทเทศน์ 6 บทมีทำนองต่าง ๆ ดังนี้

1. บทที่มีอารมณ์ต่อว่า ต่อขาน น้อยอก น้อยใจ ประชด ประชัณ ตื่นเต้น กระทบกระวาย จะใช้อึงกับทำนองแคนคือ ทำนอง กาเดินก้อน
2. บทที่มีอารมณ์หวาดกลัว จะใช้อึงกับทำนองแคน คือ ทำนอง ลมพัดพร้าว พัดไฟ
3. บทที่แสดงถึงความเสียใจ ห่วงหาระทมทุกข์จะใช้อึงกับทำนองแคนคือทำนองแม่ฮ้างกล่อมลูก
4. บทที่แสดงถึงอารมณ์ความรู้สึกเศร้าโศก เสียใจ ถึงที่สุด จะใช้อึงกับทำนองรถไฟไต่ราง จะใช้เสียงก่อนข้างสูงและขึ้น ลงอยู่ตลอด

การเทศน์แหล่มหาชาติเรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี เป็นทำนองอีสานของพระภิกษุสงฆ์ นั้น จะไม่ตรงตามทำนองของแคนทุกห้องเนื่องจากการผิดพระวินัยถ้าพระภิกษุร้องรำทำเพลงจึงทำให้การเทศน์แหล่เป็นทำนองอีสานมีการแต่งทำนองให้ยืดขยายออกไป หรือไม่ก็เทศน์ลักลั่นจังหวะ เพื่อให้ทำนองผิดแผกแตกต่างไปจากเดิม

การบรรจุทำนองต่าง ๆ นั้นเรียบเรียงโดยพระครูสุนทรสุตกิจ เจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ทั้งนี้การเทศน์แหล่อาจมีการเพิ่มคำเพื่อความเหมาะสมของทำนอง ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละสำนัก

อภิปรายผล

การเทศน์แหล่มหาชาติเรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของวัดทุ่งศรีวิไล เป็นทำนองอีสานนั้นเป็นวัฒนธรรม ประเพณีที่สืบทอดมาช้านาน เป็นระเบียบปฏิบัติที่สืบทอดกันมาตาม ประเพณี ฮีต ๑๒ คลอง ๑๔ ของชาวไทยอีสาน ที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในช่วงระหว่าง วันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ ถึงวันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ หรือที่เรียกกันว่าประเพณีบุญพระเวสส์หรือ บุญพะแหวนนั่นเอง ลักษณะการเทศน์แหล่เป็นทำนองอีสานของวัดทุ่งศรีวิไลนี้ จะเป็นลักษณะการเทศน์แหล่เฉพาะ ที่เป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่น คือ กัณฑ์มัทรี จะมีท่วงทำนองการแหล่ที่อิงกับทำนองแคนอีสาน ๔ ทำนอง ได้แก่ กาเดินก้อน ลมพัดพร้าวพัดไฟ แม่ฮ้างกล่อมลูก และรถไฟไต่ราง แต่การเทศน์แหล่เหล่านั้นจะไม่ตรงกับทำนองแคนเหล่านั้นทั้งหมด จะมีการอิงในทำนองบ้าง อิงกับลักษณะเสียงขึ้น ลง ของตัวโน้ตบ้าง หรืออิงกับอารมณ์ของทำนองที่แหล่บ้าง ดังนั้นทำนองที่ก ล่าวมาอาจจะไม่ตรงกับทำนองแหล่โดยตรง และเพื่อเป็นการไม่ให้ขัดต่อข้อบัญญัติของคณะสงฆ์ด้วย ตัวอักษรหรือตัวหนังสือที่ใช้ในการเทศน์แหล่จะใช้ตัวอักษรเฉพาะที่เรียกว่า ตัวอักษรธรรม ซึ่งเป็นตัวอักษรที่ได้รับอิทธิพลมาจากอักษรเทวนาครี ขอม

อ้ายลาว มาโดยลำดับ จะไม่มีเสียงวรรณยุกต์ จะใช้การผันเสียงของผู้พูดหรือผู้เทศน์เป็นหลัก ภาษาที่ใช้จะเป็นภาษาอีสาน สำเนียงการอ่านออกเสียงเป็นภาษาอีสาน มีการสลับเสียง สูง ต่ำ ไปมาไม่มีแบบแผนที่แน่นอน ลักษณะการใช้เสียงจะมีการเอื้อนคำ ทอดเสียงไปสู่อีกคำหนึ่ง โดยใช้คำว่า เออ เอ้อ เอื้อ เอื้อ อือ อือ เป็นต้นเป็นตัวอย่างเชื่อมคำ มีการแบ่งวรรคตอนของคำ คล้ายกับการอ่านคำประพันธ์ประเภท กาพย์ กลอน มีการรวบคำ ตัดคำ แยกคำ ในการเทศน์แหล่ ตามแต่ไหวพริบ ปฏิภาณของผู้เทศน์โดยไม่มีข้อกำหนดแน่นอนตายตัว

ดังนั้นการศึกษาการเทศน์แหล่มหาชาติ ทำนองอีสาน เรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของวัดทุ่งศรีวิไลนั้น เป็นการเทศน์แหล่ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่สมควรแก่การได้รับการศึกษาและรวบรวมไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อมิให้สูญหายไปมากที่สุด และเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา ให้คงอยู่คู่สังคมไทยต่อไปเป็นการจัดเกลาจิตใจคน ไทยในสังคม ให้มีความละเอียดอ่อนมากขึ้น อีกทั้งยังถือเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมประจำท้องถิ่นอีสาน ที่มีคนตรีเข้าไปเกี่ยวข้อง กับวิถีชีวิต วัฒนธรรมของผู้คน ผสมผสานกับหลักพระพุทธศาสนา อย่างกลมกลืน

ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

จากการค้นคว้าศึกษาเรื่องการเทศน์แหล่เป็นทำนองอีสานเรื่องพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ของวัดทุ่งศรีวิไล ตำบลบ้านชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ทำให้ผู้ศึกษาได้รับความรู้ด้านการเทศน์แหล่ทำนองอีสานเพิ่มเติมมากขึ้น แต่การศึกษาในครั้งนี้ยังมีข้อมูลที่ลึกซึ้งกว่าผู้ศึกษาไม่ได้ทำการศึกษาไว้ เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าในระดับที่สูงขึ้น ผู้ศึกษาจึงมีข้อคิดเห็นที่จะเสนอแนะเพิ่มเติม ดังนี้

1. ชื่อบทเทศน์ต่าง ๆ มีหลายชื่อที่เป็นชื่อทำนองด้วย แต่การเทศน์ในปัจจุบัน ไม่ได้เทศน์ตามชื่อทำนองที่มีมาแต่โบราณ มีการใส่ทำนองใหม่ เข้ากับบทเทศน์ แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งชื่อทำนองของเก่า ดังนั้นผู้ที่สนใจจะศึกษาค้นคว้า ควรจะศึกษารวบรวมข้อมูลการเทศน์แหล่ที่เป็นทำนองของเก่าที่ปรากฏตามชื่อบทเทศน์
2. ทำนองที่ใช้สำหรับการเทศน์แหล่มีมากมายหลายทำนอง บทเทศน์ 1 บทสามารถใส่ทำนองได้หลากหลาย ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาไว้เพียง 4 ทำนองที่ทางวัดได้ทำการบันทึกไว้ส่วน ทำนองที่นอกเหนือจากนี้ไม่มีการบันทึก และผู้ให้ข้อมูลทางการศึกษาไม่สามารถบอกข้อมูลที่ครบถ้วนและถูกต้องได้ ดังนั้นผู้ที่ศึกษาวิจัยในระดับสูงควรมีการรวบรวมให้มากกว่านี้

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กฎหมายตราสามดวง.เล่ม 4. (2505). กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณฐาจัดพิมพ์.
- กมล เกตุศิริ. (2526). *เสียงดนตรีในภาษาไทย : คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการ
นายกรัฐมนตรี*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- กาญจนา กัณฑ์. (2514). *คอคิด ขอเขียน ชุดที่ 3*. ชนบุรี: บุรินทร์การพิมพ์.
- กาญจนา อินทรสุวานนท์. (2536, มิถุนายน). เพลงชาวบ้าน. *วารสารดนตรีกาล*. 1(1): 86.
- กาญจนา อินทรสุวานนท์. (2534). *การร้องประกอบการแสดงในศิลปวัฒนธรรมไทย*.
ครั้งที่ 15 วันที่ 2-4 ธันวาคม 2534. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- (2542). *พื้นฐานทางมนุษยศรียางควิทยาภาควัฒนธรรม*.(เอกสารการสอน).
กรุงเทพฯ: คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- กุหลาบ มัลลิกะมาส. (2517). *วรรณกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- จันทร์ เรือนทองดี. (2547). *เพลงแหล่ในเทศน์มหาชาติ จังหวัดเพชรบุรี*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.
นครปฐม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม. ถ่ายเอกสาร.
- จินดา กระบวนแสง. (2539). *สวดคฤหัสถ์.ใน นวีนาม มาเจริญและคณะ(บรรณาธิการ),
นานาสาระวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: ศรีเมืองการพิมพ์.
- จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. (2522). *วารสาร,จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์*. กรุงเทพฯ: วัฒนธรรมไทย.
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2542). *หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภาการพิมพ์
- เฉลิมศักดิ์ พกุลศรี. (2530). *วิธีการศึกษาดนตรีพื้นบ้านในดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่26*. เชียงใหม่:
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ณรุทธ์ สุทชจิตต์. (2538). *สังคีตนิยม.ความซาบซึ้งในดนตรีตะวันตก*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดำรงราชภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2511). *ตำนานพระปริตร*. พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (2530). *วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง : กรณีศึกษาเชิงวิเคราะห์*.
วิทยานิพนธ์ อ.ด. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ทองพูล บุญยามาลิก. (2542). *พิธีสวดพระอภิธรรม : การศึกษาสังเกต*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เสมาธรรม.
- ชนวัฒน์ พูลสวัสดิ์. (2543). *การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดในเรื่องตัวแบบของผู้หญิงใน
ความสัมพันธ์เชิงอำนาจศึกษากรณีนางมัทรีและนางอมิตตากับนางรุสและนางเอสเซอร์*.
วิทยานิพนธ์ ร.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

- ชวีช ปุณโณทก. (2540). *วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นเปรียบเทียบ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ชิตินท กัณติวงศ์. (2545). *ทำนองเทศน์มหาชาติฉันทัมภรีในประเพณีตั้งขันหมากหลวงจังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล. ถ่ายเอกสาร.
- นพพร ด่านสกุล. (2541). *บันไดเสียงโมคคัลล*. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- บุญตา เขียนทองกุล. (2542). *วิเคราะห์งานดุริยางคศิลป์ที่ใช้ประกอบการเทศน์มหาชาติ*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (วัฒนธรรมศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล. ถ่ายเอกสาร.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. (2526). *มหาชาติลานนา การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ประทุม สุวรรณคังคะ. (2526). *การศึกษามหาเวสสันดรชาดกฉบับถิ่นได้จากต้นฉบับวัดมณีมาวาส จังหวัดสงขลา*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- ประสิทธิ์ เลี้ยวสิริพงศ์. (2529, ตุลาคม). องค์ประกอบของดนตรี : สิ่งที่ขาดหายไป. *วารสารถนนดนตรี!*. (1): 10.
- ปราณี วงษ์เทศ. (2525). *พื้นบ้านพื้นเมือง*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- (2527). แนวทางการศึกษาการเล่นทางมานุษยวิทยา ความสัมพันธ์ของพิธีกรรมกับการเล่น. ใน *เพลงพื้นบ้านและการเล่นพื้นบ้าน จังหวัดสุรินทร์*. หน้า 114-155. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์.
- ปัญญา รุ่งเรือง. (2533). *หลักวิชามานุษยดุริยางควิทยา*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ. ถ่ายเอกสาร.
- ผ่องศรี ยอดสกุล. (2531). *การศึกษาเรื่องมหาชาติเมืองเพชรสำนวนวัดเกาะ*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- พระครูสุนทรสุดกิจ. (2553). สัมภาษณ์โดย ธนิตย์ คงกำเนิด ที่วัดทุ่งศรีวิไล.
- พระครูวิสุทธ. (2553). สัมภาษณ์โดย ธนิตย์ คงกำเนิด.
- พระครูวินัยธร มานพ ปาลพันธ์. (2548). *เล่าความตามแหล่งในมหาเวสสันดรชาดก*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- (2543). *เอกสารแหล่งเครื่องเล่นมหาชาติ*. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง (อัดสำเนา).
- พระมหาชวีช เขมรโช (พุทธโส). (2538). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย*. วิทยานิพนธ์ พธ.ม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

- พระมหาภิรมย์ คุ่มเพชร. (2536). *การศึกษามหาเวสสันดรชาดก ฉบับวัดแสนสุขาราม หลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- พูนพิศ อมาตยกุล. (2540). *ลำนํ้าแห่งสยาม*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- (2527). *ดนตรีวิจิตร*. กรุงเทพฯ: สยามสมัย.
- มณี พยอมยงค์. (2519). *การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหากาพย์ ฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (2539). *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง (2536-2539)*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- ถวัลลภ สิริเจริญ. (2516). *คุณค่าของชาดกเพื่อใช้ในการสอนวรรณคดีไทย*. วิทยานิพนธ์ ค.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ถวัลลภ สิริเจริญ. (2525). *อรรถกถาในมหากาพย์คำหลวง*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ยศ สันตสมบัติ. (2540). *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2530). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- วชิราภรณ์ พุกฤษฏ์กาญจน์. (2543). *ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในร่ายยาวมหากาพย์เวสสันดรชาดก*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ศิริภรณ์ จิตฐาน. (2524). *เอกสารการสอนไทยศึกษาอารยธรรมเล่ม 12-15*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สังข์ ภูเขาทอง. (ม.ป.ป.). *เพลงพื้นบ้าน : เพลงที่แฝงคุณค่าแห่งความรู้ในอดีต*. ประชุมบทความทางวิชาการดนตรี. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- สมาน โชะเหม. (2528). *มหากาพย์ฉบับเมืองเพชรบุรี กัณฑ์ชูชก: การศึกษาเชิงวิเคราะห์*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- สิญจนา จิระเกียรติ. (2531). *การศึกษามหากาพย์ฉบับเมืองเพชรบุรี กัณฑ์มหาพน*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- สุกรี เจริญสุข. (2538). *ดนตรีวิจารณ์*. กรุงเทพฯ: Dr.sax.
- สุกัญญา สุจฉายา. (2525). *เพลงปฎิพากย์ : บทเพลงแห่งปฏิภาณของชาวบ้านไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.

- สุนันท์ อัญชลินุกูล. (2520). *การสร้างคำและการใช้คำไทยในมหาชาติคำหลวง*. วิทยานิพนธ์
 อ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ศุภามาลย์ เรืองเดช. (2517). *เพลงพื้นเมืองจากพนมทวน*. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
 กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- สุนีย์ ชวนสนิท. (2518). *วิเคราะห์รายยาวมหาวสสันดรชาดกทางวัฒนธรรมไทย*.
 วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- สุเทพ สุนทรเกสัช. (2519). *มนุษยวิทยาการศึกษาเกี่ยวกับมนุษย์*. กรุงเทพฯ: แพร์พิทยา
- เสถียร โกลเศศ, อนุমানราชชน พระยา. (2532). *ประเพณีเรื่องแต่งงานบ่าวสาวไทย*.
 โดย เสถียร โกลเศศ (นามแฝง). พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- แสงอรุณ กนกพงษ์ชัย. (2532). *คติความเชื่อเรื่องมหาชาติชาดก การเปลี่ยนแปลงและการสืบเนื่อง
 สะท้อนจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง กรณีศึกษาเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ
 วัดสุวรรณาราม คลองบางกอกน้อย*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- อนุภา อัสวปีขานนท์. (2528). *การศึกษามหาวสสันดรชาดกฉบับท้องถิ่นอีสาน จากต้นฉบับ
 วัดกลาง โคกค้อ จังหวัดกาฬสินธุ์*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- อรวรรณ บรรจงศิลป์. (2534). *พื้นฐานดนตรี*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- อรวดี ชนะจันทร์. (2545). *สวดคฤหัสถ์: กรณีศึกษา นักสวด ต. ไร่จำศีล อ.วิเศษชัยชาญ
 จ.อ่างทอง*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ดนตรี). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
 ถ่ายเอกสาร.
- อิงอร สุพันธุ์วัฒน์. (2524). สวด เทคนิ์ แห่. *วารสารอักษรศาสตร์*. 13(2): 15-41.
- อาคม เดชทองคำ. (2543). *หัวเขือกัวชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสนับสนุนการวิจัย.
- อานันต์ นาคคง. (ม.ป.ป.). (เอกสารอัดสำเนา).
- อุดม อรุณรัตน์. (2526). *ศรียางคนตรีจากพระพุทธศาสนา*. นครปฐม: พิมพ์ที่แผนกบริการ
 กลาง สำนักงานอธิการบดี, พระราชวังสนามจันทร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เอนก นาวิกมูล. (2532). *ประชุมหลักฐานสำคัญเบื้องต้นในสรรพสังคีต*. กรุงเทพฯ: สมาพันธ์.
 (ฝ่ายประชาสัมพันธ์ธนาคารกรุงเทพ จำกัด จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสฉลองครบรอบ 10 ปี
 ศูนย์สังคีตศิลป์ เมษายน 2532).

วิหารวัดทุ่งศรีวิไล อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี

วิหารภายในวัดทุ่งศรีวิไล

วิหารอดีตเจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีวิไล

พระครูสุนทรสุตกิจ (มณี จิรชฺโม)

เจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีวิไล ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง รองเจ้าคณะอำเภอเมืองใน

สถานะเดิม

ชื่อ นายมณี ผ่องแผ้ว เกิด ๓๕ ค่ำ ปีมะแม วันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๓
บิดา นายเคน มารดา นางคำ บ้านเลขที่ ๕ หมู่ที่ ๓ บ้านหัวดอน ตำบลหัวดอน อำเภอเมืองใน จังหวัด
อุบลราชธานี ๓๔๑๕๐

อุปสมบท

วัน ๑๔ ค่ำ ปีมะเส็ง วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๐๘ ที่ วัดทุ่งศรีวิไล ตำบลชีทวน อำเภอเมืองในจังหวัด
อุบลราชธานี โดยมีเจ้าอธิการหนู คมภิโร เจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีวิไล เจ้าคณะตำบลชีทวน เป็น
พระอุปัชฌาย์ พระทอง สุวณฺโณ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระอธิการหนู นนฺทสโร เป็นอนุสาวนาจารย์
วิฑยะฐานะ

พ.ศ. ๒๔๙๕ สำเร็จประถมศึกษาปีที่ ๔ จากโรงเรียนบ้านหัวดอน อำเภอเมืองใน จังหวัดอุบลราชธานี
พ.ศ. ๒๕๑๒ สอบไล่ได้นักธรรมชั้น เอก สำนักเรียนเจ้าคณะจังหวัดอุบลราชธานี

งานปกครอง

พ.ศ. ๒๕๐๘ เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดหัวดอน

พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นเจ้าอาวาสวัดหัวดอน

พ.ศ. ๒๕๒๔ เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าคณะตำบลชีทวน

พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นเจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีวิไล และเป็นเจ้าคณะตำบลชีทวน

พ.ศ. ๒๕๒๖ เป็นพระอุปัชฌาย์

พ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นรองเจ้าคณะอำเภอเขื่องใน

พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นพระครูรองเจ้าคณะอำเภอเขื่องใน

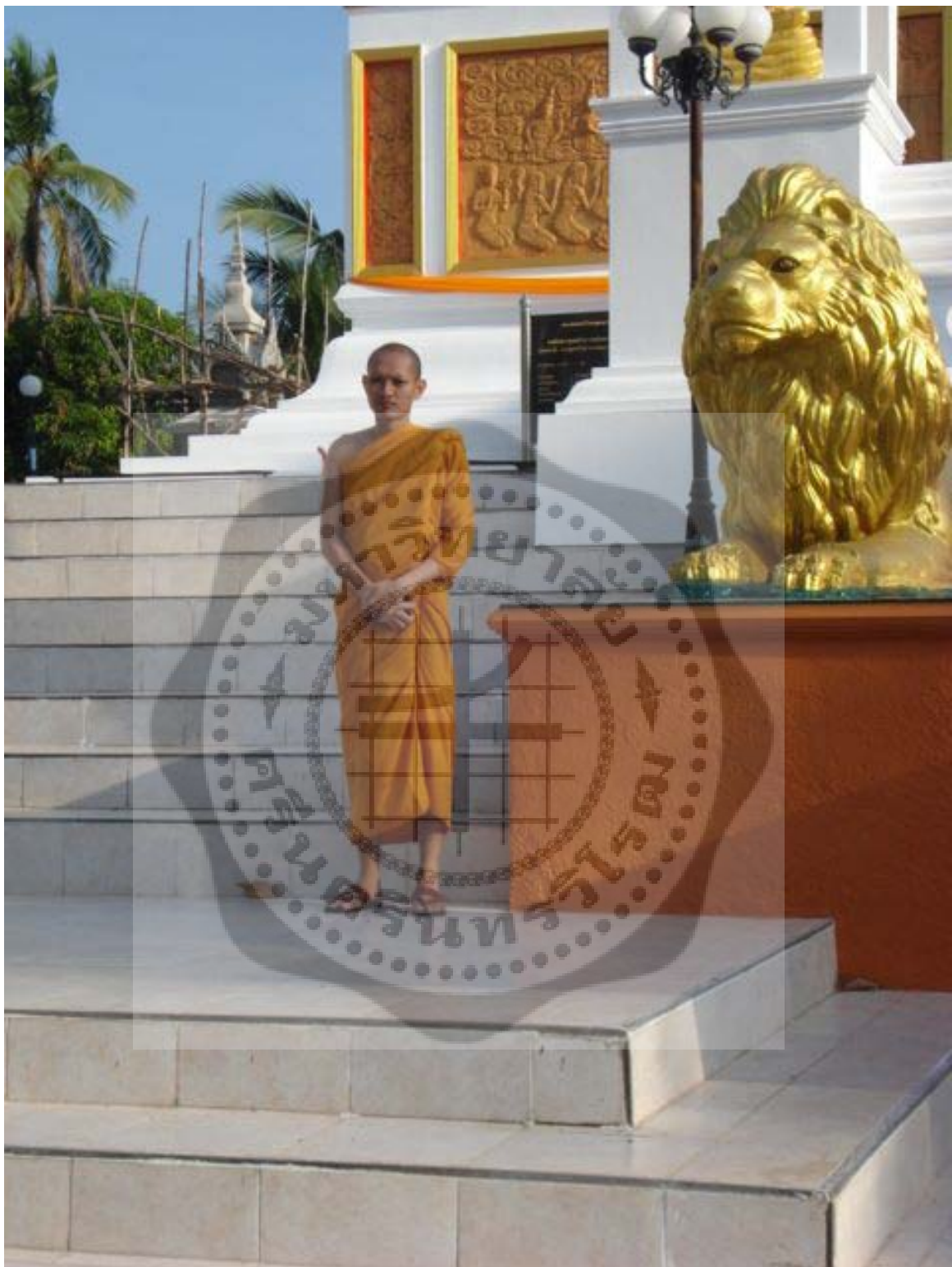
พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นพระครูชั้น “เทียบเจ้าคณะอำเภอเขื่องใน เอก” ในราชทินนามเดิม

ศาสนสถานสำคัญในอำเภอ เขื่องในจังหวัดอุบลราชธานี

เรือโบราณ เป็นเรือขุดขนาดใหญ่ทำจากไม้ตะเคียนยาวประมาณ 24 เมตร กว้าง 2.70 เมตร พบที่ลำน้ำชี คนส่วนใหญ่ที่มาทำบุญจะมาอธิษฐานในสิ่งที่ตัวเองต้องการ เชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์มาก ปัจจุบันจัดแสดงไว้ที่ วัดธาตุสวนตาล อำเภอเขื่องในจังหวัดอุบลราชธานี

บริเวณหน้า พระธาตุสวนตาล อำเภอเมืองในพระธาตุสวนตาล มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับพระธาตุพนม
คาดว่าจะสร้างพุทธศตวรรษที่ 22-23 ประมาณปีพ.ศ. 2250-2300

คำขวัญ อำเภอเขื่องใน

"มะพร้าวเผาสดดี ผึ้งซึ่งามล้ำ หัตถกรรมหมอนจิต กระชับมิตรไถ่อย่าง

น้องนางข้าวหอมมะลิ วิเวกวัดป่าบึงเขาหลวง ประทับทรงวงร่มองเชิง"

ประวัติอำเภอเขื่องใน

อำเภอเขื่องใน ก่อตั้งเป็นอำเภอ เมื่อสมัยรัชกาลสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.2456 ได้ ชื่ออำเภอราชการพิชผล และต่อมาเปลี่ยนชื่อใหม่อีกครั้งเป็น "อำเภอเขื่องใน" เมื่อวันที่ 14 เมษายน 2460 ตลอดจนถึงปัจจุบัน

สภาพข้อมูลโดยทั่วไป

ที่ตั้ง ถนนแจ้งสนิท ตำบลเขื่องใน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

- ห่างจากจังหวัดอุบลราชธานี 38 กิโลเมตร

- ห่างจากกรุงเทพมหานคร 590 กิโลเมตร

อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดกับ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี

ทิศใต้ ติดกับ อำเภอขามน้อย จังหวัดศรีสะเกษ

ทิศ ตะวันออก ติดกับ อำเภอม่วงสามสิบ, อำเภอเมือง อุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี

ทิศ ตะวันตก ติดกับ อำเภอคำม่วง จังหวัดยโสธร

เป็นแหล่งรวมภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสาน และคลังอาหารตามแนวทฤษฎีใหม่ บนเนื้อที่กว่า 2,000 ไร่ อันร่มรื่นบริเวณกิโลเมตรที่ 31 ริมทางหลวงสาย อุบลราชธานี - โยธาธร ตำบลก่อเอ้ อำเภอเมืองใน มีจุดท่องเที่ยวที่ควรค่าแก่การชื่นชมศึกษามากมาย อาทิ ฟาร์มตัวอย่างตามแนวทฤษฎีใหม่ เป็นพื้นที่ทดลองการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ หลายประเภท เช่น พืชสมุนไพร ผักปลอดสารพิษ การปลูกพืชหม่อนเลี้ยงไหม การผลิตไหมคุณภาพระดับ Royal Thai Silk ได้รับตราคุณภาพ และการผสมข้าวกล้องปรุงเสริมภูมิต้านทาน “เบญจกระยาทิพย์” ศูนย์แสดงนิทรรศการผ้าพื้นเมืองอีสานและ ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์จากชุมชน ภายในอาคารที่งดงามด้วยเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่นี่เป็นที่จัดแสดงนิทรรศการผ้าทอ พื้นเมืองอีสานหลากหลายประเภท รวมทั้งประวัติความเป็นมา และ ขั้นตอนการ

ดำเนินการตามแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านซึ่งเรื่องราวนำเสนอเรื่องผ้า ด้วยเทคนิค และรูปแบบที่ทันสมัย นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ ของสมาชิกศูนย์ศิลปาชีพจากทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้า ที่โดดเด่นของสมาชิกศูนย์ศิลปาชีพ บ้านยางน้อย อาทิเช่น ผ้ากาบบัว เครื่องทองเหลือง เครื่องปั้นดินเผา และข้าวเบญจกระยาทิพย์ เป็นต้น ศูนย์ฯแห่งนี้เปิดบริการทุกวัน ระหว่างเวลา 09.00 - 18.00 น.

ประวัติจังหวัดอุบลราชธานี

ตำนานเมืองอุบล ได้กล่าวกันถึงการสืบเชื้อสายจากเจ้านครเชียงรุ่ง แสนหวิฟ้า ของเจ้าปางคำ พระบิดา ของเจ้าพระตา เจ้าพระวอ โดยกล่าวถึง ปี พ .ศ.2228 เกิดวิกฤตทางการเมือง ในนครเชียงรุ่ง เนื่องจาก จีนฮ่อหัวขาว หรือฮ่อธงขาว ยกกำลัง เข้าปล้นเมืองเชียงรุ่ง เจ้านครเชียงรุ่ง ได้แก่ เจ้าอินทกุมาร เจ้านางจันทกุมารี เจ้าปางคำ อพยพไพร่พล จากเมืองเชียงรุ่ง มาขอพึ่งพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช แห่งเวียงจันทน์ซึ่งเป็นพระประยูรญาติทางฝ่ายมารดา พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชให้การต้อนรับเป็นอย่างดี โปรดให้นำไพร่พลไปตั้งที่ เมืองหนองบัวลุ่มภู เมืองหนองบัวลุ่มภู จึงอยู่ในฐานะพิเศษ คือไม่ต้อง ส่งส่วยบรรณาการ มีสิทธิสะสม ไพร่พล อย่างเสรีเป็นอิสระ ไม่ขึ้นกับ เวียงจันทน์ มีชื่อว่า "นครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน" สันนิษฐานว่า น่าจะมีฐานะ ป็นเมืองลูกหลวง ต่อมา พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ให้ เจ้าอินทกุมาร เสกสมรส กับ พระราชธิดาพระองค์หนึ่ง ได้โอรส คือ เจ้าคำ หรือเจ้าองค์นก ให้เจ้านางจันทกุมารี เสกสมรสกับ พระอุปยุวราช ได้โอรส คือ เจ้ากิงกิศราช และ เจ้าอินทโสม ซึ่งต่อมา คือบรรพบุรุษของ เจ้านายหลวงพระบาง ส่วนเจ้าปางคำ ให้เสกสมรสกับ พระราชนัดดา ได้โอรส คือ เจ้าพระตา เจ้าพระวอ สันนิษฐานว่า ทั้งสองท่านเป็นเสนาบดี กรุงศรีสัตนาคนหุต ตั้งแต่สมัย พระไชยเชษฐาธิราชที่ 2 (ชัยวงศ์เว้) พระอัยกาของ พระเจ้า สิริบุญสาร การดำรงฐานะเป็น เจ้านายเชื้อสายพระราชวงศ์ของพระเจ้าวอ พระเจ้าตา เห็นได้จากหลักฐาน หลายประการ อาทิ การที่หนองบัว ลุ่มภู เป็นเมือง ใหญ่ มีไพร่พลมาก ดังปรากฏเมืองหน้าด่านทั้งสิ้น คือ เมืองภูเขียว ภูเวียง เมืองผ้าขาว เมืองพันนา และ การที่เมืองอุบล ดำรง ฐานะเป็น เจ้าประเทศราชเมื่อเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ของพระมหากษัตริย์ไทย ต่างจากเมืองเขมร ปาดงอื่นๆ และเมื่อกำเนิด พ .ร.บ. นามสกุล โปรด พระราชทานนามสกุล "ณ อุบล" อันหมายถึง เชื้อสายเจ้านาย อุบลราชธานี แต่โบราณ เมื่อเจ้านายอุบล ถึงแก่อสัญกรรม ก็มี ประเพณี การทำศพแบบนักษัตรดิถี อันสืบมาจากนครเชียงรุ่ง ในเชียงใหม่ ก็ปรากฏการทำศพแบบนักษัตรดิถี เช่นเดียวกัน

การตั้งเมืองอุบลราชธานี

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช บ้านเมือง ค่อนข้างสงบก็ทรง มีนโยบายที่จะ จัดตั้งเมือง ให้มากขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการรวบรวมไพร่พลให้เป็นปึกแผ่น เพื่อความสงบสุข สมเด็จพระยาดำรง ราชานุภาพได้ทรงกล่าวถึง เรื่องนี้ว่า "...รัชกาล ที่ 1 ถึงรัชการที่ 3 ให้เจ้าเมือง

ร้าง เทียวเกลี้ยกล่อมหาผู้คนมาเป็นพลเมือง โดย ไม่ต้องใช้อำนาจ อาจทำได้ด้วยยินดีด้วยกัน ทุกฝ่ายก็สำเร็จ ประโยชน์ ถึงความมุ่งหมาย เจ้าเมืองไหนเกลี้ยกล่อมคนมาได้มาก ก็ได้ทรัพย์เศษส่วน และได้ผู้คนสำหรับอาศัยใช้สอยมากขึ้น ก็เต็มใจชวนขวย ตั้งบ้านเมือง ฝ่ายราษฎรที่ไปเที่ยวหลบหนีเดือคร้อนลำบากมากอยู่เมื่อรู้ว่า บ้านเมืองเรียบร้อยอย่างเดิม ก็ยินดีที่จะกลับมา โดยมาก .....” คงจะเป็น เพื่อสนองตอบ พระบรมราโชบาย ในการตั้งเมืองดังกล่าวมาแล้ว และเพื่อความอุดมสมบูรณ์ในการประกอบอาชีพของ ไพร่บ้านพลเมือง “...ในปี พ.ศ.2329 (จุลศักราช 1148 ปีมะเมีย นพศก) พระประทุมจึงย้ายครอบครัวไพร่พลมาตั้งอยู่ ณ ตำบลแจะระแม ตำบลที่ตั้ง อยู่ทาง ทิศเหนือ เมืองอุบลปัจจุบัน.....”

สถาปนเมืองอุบลราชธานี

พ.ศ.2335 พระประทุมสุรราช (ท้าวคำผง) ได้พาพรรคพวกไพร่พลตั้งอยู่ที่ ตำบลห้วยแจะระแม (บริเวณ บ้านท่าบ่อ ในปัจจุบัน) ด้วยความปกติสุขเป็นเวลานานหลายปี จนกระทั่ง พ.ศ.2334 (จุลศักราช 1153 ตรีศก) อ้ายเชียงแก้ว ซึ่งตั้งบ้านอยู่ที่ตำบลเขาโองแขวง เมืองโขง ทิศการกบฏ พาพรรคพวก ไพร่พลเข้ายึดนครจำปาศักดิ์ พระเจ้าองค์หลวง (ไชยกุมาร) เจ้าเมืองซึ่งกำลังป่วยอยู่ก็มี อาการป่วยทรุดหนัก และถึงแก่พิราลัย อ้ายเชียงแก้วจึงยึดเมือง นครจำปาศักดิ์ไว้ได้ ความทราบ ถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยามหานครราชสีมา (ทองอิน) เมื่อครั้งเป็น พระพรหม ยกกระบัตร ยกกองทัพเมืองนครราชสีมาปราบกบฏอ้ายเชียงแก้ว อย่างไรก็ดีขณะที่กองทัพ นครราชสีมายกมาไม่ถึงนั้น พระประทุมสุรราช (ท้าวคำผง) และท้าวฝ่ายหน้า ผู้น้อง ที่ตั้งอยู่บ้านสิงห์ท่า (เมืองยโสธร) ได้ยกกำลังไปรบอ้ายเชียงแก้วก่อน ทั้งสองฝ่าย ได้สู้รบกันที่บริเวณ แก่งตะนะ (อยู่ในท้องที่ อำเภอโขงเจียม) กองกำลัง อ้ายเชียงแก้วแตกพ่ายไป อ้ายเชียงแก้วถูกจับได้ และถูกประหารชีวิต เมื่อกองทัพ เมืองนครราชสีมายกมาถึงเมืองจำปาศักดิ์ เหตุการณ์ก็สงบเรียบร้อยแล้ว จึงพากันยกกองทัพ ไปตีพวกข่า "ชาติกระเสงสวาง จะรายระแดร์ " ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกแม่น้ำโขง จับพวกข่าเป็นเชลย ได้เป็นจำนวนมาก จากความ ดีความชอบในการปราบปรามกบฏอ้ายเชียงแก้วนี้เอง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลกมหาราช จึงได้ โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ ท้าวฝ่ายหน้าเป็น พระวิไชยราชขัตติยวงศา ครองนครจำปาศักดิ์ และโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ พระประทุม สุรราช เป็นพระประทุม วรราชสุริยวงศ์ ครอง เมืองอุบลราชธานี พร้อมกับยกฐานะบ้านห้วยแจะระแมขึ้นเป็นเมืองอุบลราชธานี เมื่อวันจันทร์ แรม 13 ค่ำ เดือน 8 จุลศักราช 1154 (พ.ศ.2335) ดังปรากฏ ในพระสุพรรณบัตรตั้ง เจ้าประเทศราชในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ว่า “...ด้วยพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า ผู้ผ่านพิภพกรุงเทพ มหานครศรีอยุธยา มีพระราชโองการโปรดเกล้า โปรดกระหม่อม ม ตั้งให้ พระประทุม เป็นพระประทุมวรราช สุริยวงศ์ ครองเมือง อุบลราชธานี ศรีวนาลัยประเทศราช เสกให้ ณ วัน 2 แรม 13 ค่ำ เดือน 8 จุลศักราช 1154 ปีจัตวาศก...”

การตั้งเมืองต่างๆ ในอุบลราชธานี

ภายหลังการก่อตั้งเมืองอุบลขึ้นแล้ว ได้มีการตั้งเมืองสำคัญใน เขตปกครอง ของจังหวัด อุบลราชธานีปัจจุบัน ขึ้นอีกหลายเมืองดังนี้

1. เมืองยโสธรเดิมทีเดิมมีฐานะเป็นหมู่บ้าน ชื่อบ้านสิงท่า ท้าวฝ่ายหน้า (บุตรพระตา) เคยอพยพ ครอบครัว และไพร่พล มาตั้งหลักแหล่ง อยู่แล้ว ครั้งหนึ่ง ใน ราวปี พ.ศ.2329 แต่เมื่อคราวปราบกบฏ อ้ายเชียงแก้ว เมื่อปี 2334 ท้าวฝ่ายหน้าก็ได้รับ พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็น พระวิไชยราชสุริยวงศ์ ขัตติยวงศา ครองเมืองนครจำปาศักดิ์ต่อจากพระเจ้าองค์หลวง (ไชยกุมาร) ที่ถึงแก่กรรมลง ต่อมาในปี พ.ศ.2357ราชวงศ์ (สิง) เมืองโขง ซึ่งเป็นญาติกับ พระวิไชยราชสุริยวงศ์ขัตติยวงศา เข้าเมืองนครจำปาศักดิ์ไม่พอใจ ที่จะทำราชการกับ เจ้าเมืองนครจำปาศักดิ์ จึงพาครอบครัวไพร่พลอพยพ ไปตั้งอยู่ที่ บ้านสิงท่า พร้อมมีหนังสือ กราบบังคมทูลขอยกขึ้นเป็นเมือง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งบ้านสิงท่า เป็นเมืองยโส ธร เมื่อปี พ.ศ.2357 พร้อมกับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ ราชวงศ์ (สิง) เมืองโขง เป็นพระ สุนทรราชวงษาเจ้าเมืองยโสธร พร้อมโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ท้าวสีทา (หรือ สีทา) เป็นอุปฮาดท้าวบุตรเป็นราชบุตร ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ โดยให้ผูกช่วย น้ำรัก 2 เลกต่อ เบี้ย ปาน 2 เลก ต่อขอ

2. เมืองเขมราฐในปี พ.ศ.2357 คือปีเดียวกับที่โปรดเกล้าฯ ตั้งเมืองยโสธรนั่นเอง อุปฮาดท้าวอุปฮาดเมือง อุบลราชธานี ไม่พอใจที่จะทำ ราชการกับ พระพรหมวรราชสุริยวงศ์ (ท้าวทิดพรหม) เจ้าเมืองอุบลราชธานีคนที่ 2 (พ.ศ.2338-2388) จึงอพยพ ครอบครัว ไพร่พล ไปตั้ง อยู่ที่ บ้านโคกกงพะเนียง พร้อมกับขอพระบรมราชานุญาตตั้งขึ้นเป็นเมือง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้าน โคกกง พะเนียง เป็นเมือง "เขมราชธานี" ขึ้นกรุงเทพฯ พร้อมกันนั้นก็ โปรดเกล้าฯ ตั้งอุปฮาดท้าว เป็นพระเทพวงศ์เจ้าเมือง โดยกำหนดให้ ผูกช่วยน้ำรัก 2 เลกต่อเบี้ย ปาน 2 ขอต่อ 10 บาท เมือง "เขมราชธานี" ปัจจุบันคืออำเภอ เขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี

3. เมืองโขงเจียมตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2364 ทั้งนี้เพราะขุนนักราชนาอินทร์ ผู้รักษาตำบลโขงเจียม มีความผิด เจ้าเมืองนคร จำปาศักดิ์ (โย) จึงจับมาลงโทษ แล้วขอพระบรมราชานุญาต ตั้งท้าวมหาอินทร์ บุตรขุนนักริน- ทวงษ์เป็นพระกำแหงสงคราม ยกบ้านนาค่อขึ้นเป็นเมืองโขงเจียม ขึ้นตรงต่อเมืองนครจำปาศักดิ์ แต่พอถึง รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คงด้วยเหตุผลทางการเมือง บางประการ จึงโปรด เกล้าฯ ให้เมือง โขงเจียมขึ้นตรงต่อ เมืองเขมราฐเมื่อ พ.ศ.2371

4. เมืองเสนางคนิคมโปรดเกล้าฯ ตั้งขึ้นเมื่อ พ .ศ.2388 ทั้งนี้เพราะพระพรหมวรราชสุริยวงศ์ (ท้าวทิดพรหม) เจ้าเมือง อุบลราชธานีคนที่ 2 ได้นำ พระศรีสุราช เมืองตะโปน ท้าวอุปฮาด เมืองชุมพร ท้าวฝ่าย เมืองผาบึง ท้าวมหาวงศ์ เมืองคาง พาครอบครัวไพร่พล อพยพมาจาก ผังซ้าย แม่น้ำโขง มาพึ่งพระบรมโพธิ สมภาร และตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านช่องนาง แขวงเมือง อุบลราชธานี เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่กรุงเทพฯ จึงโปรดเกล้าฯ ตั้งบ้านช่องนางเป็นเมืองเสนางคนิคม

ตั้งพระศรีสุราษฎร์เป็นพระศรีสินธุสงคราม เจ้าเมือง ให้ท้าวฝ่ายเมืองผาบึง เป็น อัครฮาด ท้าวมหาวงษ์เมืองคาง เป็น อัครวงษ์รักษาเมืองเสนางคนิคม ขึ้นตรงต่อเมืองอุบลราชธานี แต่เมื่อตั้งเมืองจริงนั้น เจ้าเมืองกลับพาพรรคพวกไพร่พล ไปตั้งเมืองที่บ้านห้วยปลาแดก หาได้ตั้งที่บ้านช่องนางดังที่โปรดเกล้าฯ ไม่

5. เมืองเดชอุดมในปีเดียวกับตั้งเมืองเสนางคนิคมนี้เอง หลวงธิเบศร์ หลวงมหาดไทย หลวงอภัย กรมการเมืองศรีสะเกษ ไม่พอใจที่จะทำราชการ กับพระยาวิเศษภักดีเจ้าเมืองศรีสะเกษ จึงอพยพครอบครัวไพร่พลไปตั้งอยู่บ้านน้ำโดมใหญ่ ซึ่งตั้ง อยู่พรหมแดนระหว่าง เมืองนครจำปาศักดิ์ อุบลราชธานี ขุขันธ์ ศรีสะเกษ ติดต่อกัน มีไพร่พลทั้งหมด 2,150 คน และมีเลกฉกรรจ์ 606 คน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านน้ำโดมใหญ่ขึ้นเป็นเมืองเดชอุดม เมื่อวันเสาร์ แรม 5 ค่ำ เดือน 8 พ.ศ. 2388 (จ.ศ.1207) พร้อมกันนั้นก็โปรดเกล้าฯ ตั้งหลวงธิเบศร์เป็นพระศรีสุระ ให้หลวงมหาดไทยเป็นหลวงปลัด ให้หลวงอภัยเป็นหลวงยกกระบัตร รักษาเมือง เดชอุดมขึ้นกรุงเทพฯ

6. เมืองคำเขื่อนแก้วตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2388 ทั้งนี้เพราะพระสีหนาท พระไชยเชษฐา นายครัวเมืองตะโปน ได้พาครอบครัว ไพร่พลมาตั้งอยู่ที่บ้าน คำเมืองแก้ว แขวงเมืองเขมราฐ พระเทพวงศา (บุญจันทร์) เมืองเขมราฐ จึงกราบบังคมทูลเพื่อขอตั้งเป็นเมือง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะบ้านเมืองแก้ว ขึ้นเป็นเมืองคำเขื่อนแก้ว ขึ้นกับเขมราฐ

7. เมืองบัว (ปัจจุบันคือ อำเภอบุณฑริก) ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2390 ทั้งนี้เพราะเจ้านครจำปาศักดิ์ (นาก) เห็นว่าการที่โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเมือง เดชอุดม ขึ้นเมื่อ พ.ศ.2388 นั้น เป็นผลกระทบกระเทือนต่อเขตแดน เมืองนครจำปาศักดิ์มาก เพราะจะเป็นผลให้ เขตแดน ทางทิศตะวันตก ลดน้อยถอยลง จึงนำเรื่องขึ้น กราบบังคมทูล ขอยกบ้านดงกระชู (หรือบ้านไร่) ขึ้นเป็นเมือง เพื่อกันเขตแดน เมืองเดชอุดม ไว้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านดงกระชู ขึ้นเป็นเมืองบัว ขึ้นตรง ต่อเมืองนครจำปาศักดิ์ และให้ท้าวโศเป็นพระอภัยธิเบศร์วิเศษสงครามเจ้าเมือง

8. เมืองอำนาจเจริญตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2401 พระเทพวงศาเจ้าเมืองเขมราฐมีใบบอกกราบบังคมทูลขอตั้งบ้านค้อใหญ่ขึ้น เป็นเมือง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้าน ค้อใหญ่ขึ้นเป็นเมืองอำนาจเจริญ ขึ้นตรงต่อเมืองเขมราฐ ผูกส่วยเงินแทนผลไร่ปีละ 12 ชั่ง 18 ตำลึง ตั้งท้าว จันทบรม เป็นพระอมร อำนาจเจ้าเมือง ตั้งท้าวบุตรตะเป็นอุปฮาด ท้าวสิงหาราชเป็นราชวงศ์ ท้าวสุริโยเป็น ราชบุตร

9. เมืองพิบูลย์มังสาหารตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2406 พระพรหมราชวงศา (กุทอง) เจ้าเมืองอุบลราชธานี คนที่ 3 (พ.ศ. 2388-2409) ได้มีใบบอก กราบบังคมทูลขอตั้งบ้านกว้างลำชะโด เป็นเมือง และขอตั้งท้าวจุมมณี เป็น เจ้าเมือง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านกว้างลำชะโด เป็นเมือง "พิบูลย์มังสาหาร" เมื่อวันอาทิตย์ แรม 11 ค่ำ เดือน 12 และ โปรดเกล้าฯ ตั้งท้าวธรรมกิตติกา (จุมมณี) เป็นพระบำรุง-ราชบุตรเจ้าเมือง ให้ท้าวโพธิ-สารราช (เสื่อ) เป็นอุปฮาด ท้าวสิฐาน (สาง) เป็นราชวงศ์ ท้าวขัดติยะเป็น ราชบุตร โดยกำหนดให้ ขึ้นตรงต่อเมืองอุบลราชธานี

10. เมืองตระการพิชผลใน พ .ศ.2406 พร้อมๆ กับการขอตั้งเมือง "พิบูลมังสาหาร " พระพรหมราชวงศา เจ้าเมืองอุบลราชธานี ก็ขอตั้ง บ้านสะพือ ขึ้นเป็นเมืองด้วย และขอให้ท้าวสุริยวงศ์ (อ๋ม) เป็นเจ้าเมือง จึงโปรดเกล้าฯ ตั้งบ้านสะพือขึ้น เป็นเมืองตระการพิชผล ให้ท้าวสุริยวงศ์ (อ๋ม) เป็นพระอมร คลใจเจ้าเมือง เมื่อวันอาทิตย์แรม 10 ค่ำ เดือน 12 โดยกำหนดให้ ขึ้นตรงต่อเมืองอุบลราชธานี

11. เมืองมหาชนะชัย พร้อมๆ กับการขอตั้งเมืองพิบูลย์มังสาหาร และเมืองตระการพิชผลนั่นเอง ก็ได้ ขอตั้งบ้านวินไชย ขึ้นเป็นเมืองด้วย ซึ่งก็ได้รับ พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง ขึ้นเป็นเมืองมหาชนะ ไชย ตั้งให้ท้าวคำพูนเป็นพระเรืองไชยชนะ เจ้าเมือง ท้าวโพธิราช (ผา) เป็นอุปฮาด ท้าววรกิตติกา (ไชย) เป็นราชวงศ์ ท้าวอุเทน (หอย) เป็นราชบุตร ขึ้นตรงต่อเมืองอุบลราชธานี
เจ้าเมืองอุบลราชธานีในอดีต ที่พระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงพระกรุ ณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งมีจำนวนทั้งสิ้น 4 ท่านดังนี้

1. พระประทุมวราชสุริยวงศ์ (พ.ศ.2335-2338) นามเดิม ท้าวคำผง บุตรเจ้าพระตา เป็นบุคคล สำคัญ ในการสร้างบ้าน แปรเมืองอุบล โปรดให้ สร้างคู ประตูเมือง หอ โถงเจ้านายต่างๆ สร้างวัดหลวง และเสนาสนะ อาทิ สิม อาราม หอระฆัง พระพุทธรูป สิ่งก่อสร้าง ล้วนเลียนแบบ ศิลป ะแบบ หลวงพระบาง

2. พระพรหมวราชสุริยวงศ์ (พ.ศ.2338-2388) นามเดิม พรหม น้องชายพระประทุม (คำผง) เป็นบุตรชาย คนเล็กของ เจ้าพระตา เป็นผู้ก่อสร้าง วัด ป่าหลวง (วัดป่าหลวงมณีโชติ) นำไพร่พลผู้ ศรัทธาสร้างพระพุทธรูป องค์ใหญ่ก่ออิฐถือปูน เป็นที่ เคารพสักการะของชาวอุบลฯ มีชื่อว่า พระเจ้าใหญ่ อินทร์แปลง ปัจจุบัน เป็นพระประธาน ในวิหารวัดมหานาราม

3. พระพรหมราชวงศา (พ.ศ.2388-2409) นามเดิม กุทอง สุวรรณกัญญา บุตรพระพรหม (ทิด พรหม) ในสมัยของท่าน ธรรมยุติกนิกาย แพร่หลายในเมือง อุบลฯ เพื่อสนองพระราชประสงค์ของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้สร้างวัดสุปฏิญนาราม และบรรดา อุปฮาด ราช วงศ์ ราชบุตร ร่วมกัน สร้างวัดศรีทอง (ศรีอุบลรัตนาราม) วัดสุทัศน์ ซึ่งเหตุการณ์สำคัญในสมัยนี้คือการเข้า ร่วมสงคราม ขับไล่ญวน

4. เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์วงศ์ (พ.ศ.2409-2425) เจ้าพรหมเทวา (เจ้าหน่อคำ) เป็นพี่ชายเจ้าจอม มารดา ค้างคาน รัชกาลที่ 4 เจ้าราชวงศ์ จำปาดี กิติ์ บุตรเจ้าเสื่อหลานเจ้าอนุวงศ์ ในสมัยของท่านได้ สร้างวัดไชยมงคล ซึ่งเป็นวัดธรรมยุตที่สี่ ในจังหวัดอุบลราชธานี สิ่งที่ยังสืงเกต คือ ความขัดแย้ง ระหว่าง เจ้าเมืองอุปฮาด ราชวงศ์ รุนแรง เนื่องจากฝ่ายเจ้านายอุบลฯ ไม่พอใจที่ โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ เจ้าหน่อคำเป็นเจ้าเมือง ในสมัยนั้นจึง เกิดการทะเลาะ วิวาทขัดแย้งกัน กลั่นแกล้งกันอยู่เสมอ ท้ายที่สุด ราวปี พ.ศ.2412 เกิดกรณี เมืองไชแ่ง ได้เกิดความบาดหมาง ทวีความรุนแรง ต่างฝ่ายต่างเกล้าโทษ ซึ่ง กัน และกัน เจ้าพรหม กล่าวหาว่า อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ขัดขวางไม่ให้เก็บเงินส่วย จากไพร่ ข้างฝ่าย อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ก็กล่าวหาว่า เจ้าพรหม น้อราษฎ์รบังหลวง ทั้งสองฝ่ายจึงลงมา สู้ความกันที่

กรุงเทพฯ จนพากันถึงแก่อสัญกรรม ต่างฝ่ายต่างสูญเสียวัยสืบทอดเป็นจำนวนมาก พ .ศ. 2418 เกิดศึกฮ่อ เจ้าพรหมเทวาทูกเกณฑ์ไพร่พลไปราชการทัพฮ่อ หลังศึก ฮ่อได้อัญเชิญพระพุทธรูป 2 องค์ คือ พระทองทิพย์ และพระทอง ประดิษฐาน ที่วัดศรีทอง และวัดไชยมงคล พ.ศ. 2422 กราบบังคมทูลขอตั้งบ้านท่าแขก เป็นเมืองชานูมานมณฑล บ้านพระเหลา เป็นเมืองพนานิคม ให้เมืองทั้งสอง ขึ้นกับเมืองอุบลราชธานี

การแต่งตั้งเจ้าเมืองสมัยโบราณ พบหลักฐาน เอกสารการแต่งตั้งเจ้าเมือง องค์ที่ 3 คือ พระพรหมราชวงศา (กุดทอง) กล่าวถึงเครื่องยศ ที่ทางกรุงเทพฯ พระราชทานแก่ เจ้าเมืองอุบลฯ ประกอบด้วย

พานถมเครื่องในทองคำ	1 สำหรับ
คนโททองคำ	1 ใบ
กระโถนถม	1 ใบ
ลูกประคำทองคำ	1 สาย
กระบี่บังคม	1 อัน
เสื้อหมวกดุ่มปี	1 ชุด
สัปทนปัสตุ	1 ชุด
ปืนคาบศิลาคอย	1 กระบอก
เสื้อเข็มขาวริ้วเหลือง	1 ตัว
ส่านไทยปักทอง	1 ชุด
ผ้าปู	1 ผืน

เครื่องยศเจ้าเมืองอุบลฯ สมัยโบราณ

มีพระบรมราชโองการ ให้เจ้าเมืองปกครองราษฎร ด้วยความร่มเย็นเป็นสุข ดังความว่า "...ให้โอบอ้อมอารีต่ออาณาประชาราษฎร์ อย่าเบียดเบียน ช่มเหงไพร่บ้านพลเมือง ปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ทำนุบำรุงพระสงฆ์ สามเณร ให้ปฏิบัติเล่าเรียนคันถธุระ วิปัสสนาธุระ กำชับ กำซาไพร่บ้านพลเมือง อย่าให้สูบฝิ่น ซ้อฝิ่น กินฝิ่น ให้กระทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาปีละ 2 ครั้ง"

ประเพณีที่สำคัญของชาวอีสาน

ฮีตสิบสองคองสิบสี่

1.“ฮีต 12 คอง 14” ประเพณีของไทยพวน

คำว่า “ฮีต 12” หมายถึงแนวทางหรือวิถีปฏิบัติประจำในเดือนหนึ่ง ๆ ของปี ซึ่งตรงกับคำว่า “จารีต” แบบเดียวกันกับประเพณี 12 เดือนของไทยภาคกลางนั่นเอง

“คอง 14” คำว่า “คอง” หมายถึง “คลอง” (ภาษาไทยพวนไม่นิยมออกเสียง ล หรือ ร) แต่ว่า “คลอง” ในที่นี้มีได้หมายถึงคลองที่มีน้ำไหล แต่หมายถึง แนวทางวิถีทาง ทำนองคลองธรรม อันได้แก่ ลัทธินิยมหรือธรรมเนียมที่ชนเผ่าไทยพวนถือประพฤติปฏิบัติในการปกครองบ้านเมืองสืบต่อ ๆ กันมา แต่ครั้งบรรพบุรุษ

ดังนั้น “ฮีต 12 คอง 14” จึงเป็นคล้ายลัทธินิยมเก่าแก่สืบมาตั้งแต่ดั้งเดิมคือคำบรรพ์ที่ บรรพบุรุษไทยพวนสอนสั่งลูก ๆ หลาน ๆ ให้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างไม่ขาดสายด้วยความ เลื่อมใสศรัทธาอย่างมั่นคง

ประเพณีหรือพิธีกรรม ของชาว อุบลราชธานี ได้แก่ ประเพณีวันสงกรานต์ , ประเพณีอาบน้ำ ก่อนกา, การทำบุญสูตรเสื่อสูตรผ้า, (บางบ้านเรียกว่าพาวบุญสูตรชะตา) ประเพณีสรงน้ำพระ, ประเพณี ก่อพระทรายหรือตบพระทราย , การทำบุญเปรตพลี , พิธีทำบุญกลางบ้าน และพิธีส่งกระทง , พิธีบายศรี พระหรือบายศรีพระ, พิธีการเลี้ยงปู่ตาหรือตาปู่, การทำบุญพระเข้าพรรษาหรือการทำบุญแขวนต้นทาน , ประเพณีวันสารท, พิธีสูขขวัญควาย, การทำบุญข้าวสะ, การทำบุญออกพรรษา, การทำบุญข้าวเฒ่า, การ ทำบุญข้าวหลาม, การลงแขกเกี่ยวข้าว, การทำบุญข้าวจี, ประเพณีกำฟ้า, ประเพณีการเอาหัวเอาเมีย (การ แต่งงาน) ประเพณีงานบุญพระเวส , ฟังเทศน์มหาชาติ, ประเพณีงานบุญบั้งไฟ , ประเพณีแรกนาขวัญ , ประเพณีบายศรีสู่ขวัญ , ประเพณีตักบาตรเทโว , ประเพณีลอยกระทง , ประเพณีทอดกฐิน , ผ้าป่า, ประเพณีทำบุญคูณลาน, สูขวัญข้าว, แห่นางแมว, ประเพณีสลาภภัต, ถวายสังฆทาน เป็นต้น

ฮีต 12 คอง 14” ประเพณีของไทยอีสาน

“ฮีต ” หมายถึง ประเพณี คือสิ่งที่นิยมถือปฏิบัติสืบ ๆ กันมาจนเป็นแบบแผนเป็น ขนบธรรมเนียม เป็นจารีตประเพณี

“คอง” หรือ “คลอง” (ครรลอง) หมายถึง แบบแผนของสังคม แบบการปกครองที่ต้องประพฤติ ปฏิบัติ

“ฮีต” นั้นแยกออกเป็น 2 ชนิด คือ ฮีตที่ต้องทำเป็นประจำ และฮีตที่ไม่ทำเป็นประจำ ฮีตที่ต้อง ทำเป็นประจำได้แก่ ฮีตเดือนอ้าย ถึง ฮีตเดือนสิบสอง ฮีตที่ไม่ทำเป็นประจำ ได้แก่ ฮีตสูขวัญ, ฮีตผูกเสี่ยว , ฮีตลงแขก เป็นต้น

“คลอง” นั้นแยกออกเป็น 2 ชนิด คือ คลองที่ชาวบ้านชาวเมืองทำต่อผู้ปกครองเมืองของตน กับ คลองที่ชาวบ้านชาวเมืองทำต่อชาวบ้านชาวเมืองด้วยตนเอง

อิตเดือนอ้าย หรือเดือนเจียง (เดือนที่หนึ่ง) ได้แก่บุญเข้ากรรมหรือเข้าปริวาสกรรม เป็นอิตของพระฆ์

อิตเดือนยี่ ได้แก่ บุญคุณลาน, บุญกุ่มข้าวใหญ่,

อิตเดือนสาม ได้แก่ บุญข้าวจี้ คือข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้ว นำมาปั้นเป็นก้อนขนาดไข่เป็ดหรือเท่ากำมือเสียบไม้ย่างไฟให้สุกจนเกรียม ทาด้วยไข่ บ้างก็เอาก้อนน้ำอ้อยยัดใส่ไว้ข้างในด้วย นำไปใส่บาตรถวายพระภิกษุสามเณร ถือว่าได้บุญว่า “เดือนสามค้อย เจ้าหัวคอยปั้นข้าวจี้ ข้าวจี้บใส่ น้ำอ้อย เจ้าหัวน้อยเซ็ดน้ำตาล”

อิตเดือนสี่ เป็นเดือนพึงเทศน์มหาชาติ หรือบุญพระเวส

อิตเดือนห้า ได้แก่ สร้างน้ำพระพุทธรูป, สร้างน้ำพระสงฆ์, สร้างน้ำผู้หลักผู้ใหญ่, สร้างน้ำเครื่องค้ำของคุณ เป็นต้น

อิตเดือนหก ได้แก่ บุญบั้งไฟ

อิตเดือนเจ็ด ได้แก่ บุญชำระ (ชำระ) คือบุญเบิกบ้าน หรือบุญกลางบ้าน ชาวบ้านจะรวมตัวกันทำบุญที่ศาลหลักบ้าน ส่วนใหญ่จะอยู่กลางบ้าน โดยนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์เย็น ผูกสายสิญจน์จ้รอบหมู่บ้าน และบริเวณประรำพิธี รุ่งเช้าทำบุญใส่บาตร และนิมนต์พระภิกษุทำน้ำมนต์ประพรมไปทั่วทุกหลักคาเรือน

อิตเดือนแปด ได้แก่ บุญเข้าพรรษา

อิตเดือนเก้า ได้แก่ บุญข้าวประดับดิน เป็นเดือนทำบุญอุทิศให้ผู้ตายโดยกำหนดเอาวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 เป็นวันทำพิธี เมื่อถึงวันแรม 13 ค่ำ เดือน 9 ชาวบ้านจะจัดอาหารคาวหวาน แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ส่วนที่ 1 สำหรับตนเอง, ส่วนที่ 2 แจกญาติพี่น้อง, ส่วนที่ 3 ทำบุญอุทิศแก่ผู้ตาย, ส่วนที่ 4 ถวายทานแก่ภิกษุสามเณร

สำหรับส่วนที่ทำบุญอุทิศแก่ผู้ตาย จะห่อเป็นห่อ ๆ มีห่อคาวหนึ่งห่อ ห่อหวานหนึ่งห่อ ห่อหมากพลู บุหรี่หนึ่งห่อ ทั้งสามห่อมัดติดกันเป็นห่อใหญ่ แล้วนำห่อนี้ไปแขวนไว้ตามต้นไม้ หรือวางไว้ตามพื้นดิน จึงมีชื่อเรียกว่า “ข้าวประดับดิน”

ส่วนที่เอาไปถวายพระภิกษุสามเณรนั้น ส่วนหนึ่งใส่บาตร อีกส่วนหนึ่งถวายเป็นภัตตาหารตอนเช้าหรือเพลก็ได้ เมื่อพระสงฆ์ฉันเสร็จแล้วจะอนุโมทนา ญาติโยมก็กรวดน้ำแผ่ส่วนกุศลไปให้ญาติพี่น้องตายไป ถือว่าเป็นการทำบุญส่งไปให้ผู้ตาย

อิตเดือนสิบ ได้แก่บุญข้าวสาก หรือสลากภัต ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 คล้าย ๆ กับบุญข้าวประดับดิน

อิตเดือนสิบเอ็ด ได้แก่ บุญออกพรรษา บุญออกพรรษานี้จะมีกิจประเพณีซ้อนกันอยู่ 3 กิจประเพณี คือ บุญใต้ประทีป, บุญผาสาทผึ่ง, บุญไหลเอือไฟ

อิตเดือนสิบสอง ได้แก่ บุญกฐิน, บุญผ้าป่า

สำหรับ “คองสิบสี่” นั้น คำว่า คองได้แก่ แบบ ระเบียบหรือกฎ มี 2 แบบ คือ แบบที่เจ้าบ้านเจ้าเมืองทำต่อชาวบ้านชาวเมือง มี 14 แบบ ได้แก่

1. แต่งตั้งผู้ซื้อสัตย์สุจริต ให้เป็นอุปราชฯ ราชมนตรี
2. หมั่นประชุมอุปราช ราชมนตรี ช่วยกันบริหารบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง
3. ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม
4. ถึงวันขึ้นปีใหม่ นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ ถือน้ำพิพัฒน์สัตยาต่อเจ้ามหาชีวิต
5. ถึงวันปีใหม่ ให้เสนาอำมาตย์นำเครื่องบรรณาการ นาน้ำอบ น้ำหอมมาบูรณาภิเษก สดสรงเจ้ามหาชีวิตของตน
6. ถึงเดือนหก นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ ถือน้ำพิพัฒน์สัตยาต่อเจ้ามหาชีวิต
7. ถึงเดือนเจ็ด ให้เลี้ยงมเหสักข์หลักเมือง บูชาเทวดาทั้ง 4 คือ ท้าวจตุโ ลกบาลอันได้แก่ ท้าวธรรฐ, ท้าววรุพหก, ท้าววิรูปักษ์, ท้าวกุเวร
8. ถึงเดือนแปด นิมนต์พระสงฆ์มาชำระมาเบิก หว่านแฮ่หว่านทราย ตอกหลักบ้านหลักเมือง
9. ถึงเดือนเก้า ป่าวเตือนประชาชนทำบุญข้าวประดับดิน อุทิศส่วนกุศลแต่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว
10. ถึงเดือนสิบ ป่าวเตือนประชาชนให้ทำบุญข้าวสาก อุทิศส่วนกุศลแต่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว
11. ถึงเดือนสิบเอ็ด ให้ประชาชนไปทำบุญออกพรรษา ไปนมัสการและมรุธาภิเษกธาตุหลวง
12. ถึงเดือนสิบเอ็ด ให้ประชาชนไปทำบุญทอดกฐินตามวัดวาอารามต่าง ๆ
13. ถึงเดือนสิบสอง ให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินมารวมกันที่หน้าพระลานหลวง แห่เจ้าชีวิตไปสร่งน้ำในแม่น้ำเพี้ยวัดที่อยู่ใกล้แม่น้ำมีเสี้ยววัดละหนึ่งลำ ขึ้นสิบสามค่ำเป็นวันสว่างเฮือ (แข่งเรือ) ให้มีคุณสมบัติคุณเมือง หรือค่าควรเมืองครบ 14 อย่างคือ
  1. หูเมือง มีทูตานุทูตผู้ฉลาดมีปัญญาดี
  2. ตาเมือง มีนักปราชญ์สอนอรรถสอนธรรม
  3. แก่นเมือง มีพระสงฆ์ผู้แตกฉานในพระธรรมวินัย
  4. ประตู่เมือง มีอาวุธยุทธโศปกรณ์ป้องกันอริราชศัตรู
  5. ฮากเมือง มีหุราทราบเหตุร้ายและดี
  6. เหน้เมือง มีเสนาอำมาตย์ผู้เที่ยงธรรม
  7. ซื่อเมือง มีโยธาทหารผู้แก่กล้า
  8. ฝ่าเมือง มีตากวนตาแสงผู้ซื้อสัตย์
  9. ขาง(แป)เมือง มีเจ้านายตั้งอยู่ในศีลธรรม
  10. เขตเมือง มีผู้ฉลาดรู้พื้นที่ตั้งเมือง
  11. สติเมือง มีคบหบดี เศรษฐีและทวยคำ
  12. ใจเมือง มีแพทย์ผู้ฉลาดเชี่ยวชาญ
  13. ค่ำเมือง มีภูมิภาคดี มีราคาค่างวด
  14. เมฆเมือง มีเทวดาอารักษ์หลักเมือง

คองสิบสี่ (สำหรับอาณาประชาราษฎร์)

คองสิบสี่แบบนี้ เป็นคองที่ชาวบ้านชาวเมืองจะทำต่อชาวบ้านชาวเมืองด้วยกัน มี 14 ประการ คือ

1. เมื่อได้ข่าวใหม่ หรือผลหมากรากไม้ใหม่ ให้บริจาคทานแก่ท่านผู้มีศีล แล้วตนเองจึงบริโภค แล้วให้แจกแบ่งแก่ญาติพี่น้องด้วย
2. อย่าโลมล่าชางิตายอย อย่าจ่ายเงินแดง อย่างแปลงเงินกว้าง และอย่ากล่าวคำหยาบช้ากล้าแข็งต่อกัน
3. ให้เฮ็ดบ้านหรือกำแพงเฮือนของตน แล้วปลูกหอยูชาเทวดาไว้ในสี่แจบ้านแจเฮือน
4. ให้ล้างตีนก่อนขึ้นเฮือน
5. เมื่อถึงวันศีล 7-8 คำ ให้สมมาก้อนเส้า สมมาแม่กิไฟ สมมาปิดดูเฮือนที่ตนอยู่อาศัย
6. ให้ล้างตีนก่อนจกนอนในเวลากลางคืน
7. ถึงวันศีล เมียให้เอาดอกไม้รูปเทียนสมมาผัว และให้เอาดอกไม้รูปเทียนไปถวายพระสงฆ์เจ้า
8. ถึงวันศีลดับ ศีลเพ็ง ให้นิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์เฮือน แล้วทำบุญใส่บาตร
9. เมื่อภิกษุมามีขบชาติ อย่าให้เฟิ่นคอย เวลาใส่บาตรรออย่างขุนบาตร อย่างขุนภิกษุสามเณร ยามใส่บาตรรออย่าใส่เกิบ (รองเท้า) อย่างกั้งฮ่อม (กางร่ม) อย่างเอาผ้าปกหัว อย่างอุ้มลูกงูหลาน อย่างถือศัตราอาวุธต่าง ๆ
10. เมื่อภิกษุเข้าปริวาสกรรม ให้มีขันข้าวตอกดอกไม้รูปเทียน แล้วเครื่องอัฐะบริหารไปถวายท่าน
11. เมื่อเห็นพระสงฆ์ผ่านมา ให้นั่งลงยกมือไหว้แล้วค่อยเจรจา
12. อย่าเหยียบเงาเจ้าภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์
13. อย่าเอาอาหารเงื่อนทานให้แก่พระสงฆ์เจ้า และอย่าเอาอาหารเงื่อนให้ฟัวคนกิน
14. อย่าเสพกามคุณในวันศีล วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันมหาสงกรานต์ และวันเกิดของตน

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นายธนิตย์ คงกำเนิด
วันเดือนปีเกิด	21 มีนาคม 2528
สถานที่เกิด	โรงพยาบาล วชิรพยาบาล กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	168 ถนนตานี แขวงตลาดยอด เขตพระนคร จังหวัดกรุงเทพมหานคร
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	วิทยาลัยเทคโนโลยี สยามบริหารธุรกิจ นนทบุรี (SBAC)

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2545	จบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จากโรงเรียนวัดบวรนิเวศ จังหวัดกรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2549	การศึกษาระดับบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางคศาสตร์ศึกษา จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
พ.ศ. 2555	ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต (มานุษยดุริยางควิทยา) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

